STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03227

SHRIFTEN

Baal-Makhshoves

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

בעל מחשבות.
(דר. עליאַשאָוו).

שריפטען.

„ווילנער פערלאג“ פון ב. א. קלעצקין.

ווילנער פארלאג
ב. א. קלעצקין

דרוקעריי ב. א. קלעצקין,
ווילנא.

קריטישע ארטיקלען.

דריי שטעדטלעך.

I

אַזוי ווי פֿון דער רוסישער ליטעראַטור שמעקט אין אַלגע-
מיין מיט די גראָזען פֿונ׳ם רוסישען דאָרף, אַזוי ווי אין דער
אייראָפּעאישער הערען זיך שטימען פֿון די גרויסע שטעדט מיט
איהרע פֿאַבריק־און האַנדעלס־צענטרען, — פּונקט אַזוי הערט
זיך אין אונזער יודישער ליטעראַטור דאָס שטילע, איינגע, פֿער-
שטיקטע לעבענס־געררויש פֿון אַ יודישען קליין־שטעדטיל. אונ-
זער ליטעראַטור, ביז פֿאַר קורצען, איז געווי אַזאַ קליין-
שטעדטילדיגע, ווי די רוסישע — אַ דאָרפֿישע. דער
פֿונדאַמענט, אויף וועלכען עס בויען אונזערע ליטעראַטען דאָס
איידעלע געביי פֿון זייער קונסט, איז קאַבצאַנאָווקע, טונעיאַדאָוו-
קע, די סביבה, וואו עס פֿערברייינגען זייער לעבען די העלדען
פֿון אַ יודישער ערצעהלונג, איז דער איינגער שטח פֿון אַ קליין
שטעדטיל, מיט הילצערנע הײַזלעך און שטרויענע דעכער, מיט
אַנ׳אײַנגעפֿאַלענעם בית־מדרש און אַ שלעכט ברוקירטען מאַרק-
פּלאַץ, וואו עס דרעהט זיך אַרום אַנ׳אָרימע עדה יודען, זו-
כענדיג אַ שטיקעל פּרנסה.

און עס האָט אַנדערש ניט געקאָנט זײַן. דער רוסישער יוד האָט
נאָך ביז פֿאַר קורצען זיך אויפֿגעהאָדעוועט צווישען שטאָדט און
דאָרף, זײַן היסטאָרישע ראָליע איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס
ער איז געווען אַ פֿערמיטלער צווישען פּויער און פּריץ. צווי-
שען זיי ביידען האָט זיך געשאָקעלט דאָס וויעגעל פֿון זײַן מזל,
און אַזוי ווי דער פּויער און דער פּריץ זענען צוגעבונדען גע-

ווען צום דאָרף מיט טויזענדער שטריק — איז דער יוד אויך זעלטען ווען אַרויס פון זיין אייגענעם נעסט.

בינו לבינו האָבען זיך די צייטען געענדערט און צוגלייך מיט זיי — אויך די לאַגע פון יודען אין דער רוסישער מדינה, וואו עס האָט זיך אָנגעהויבען שאַפען אַ יודישע קינסטלערישע ליטעראַטור. נישט לאַנג האָבען מיר געפייערט 50 יאָהר, זינט דער פערשקלאַפטער פויער איז געוואָרען בעפרייט, זינט דער פריץ האָט בּיסלעכוויז אָנגעהויבען צו פערליערען זיין פעסטען מעמד און האָט וואָס מיט אַ יאָהר שפּעטער זיך גענומען אַלץ ווייטער אָבּרוקען פון דאָרף, וואו ער האָט אַמאָל געוועלטיגט ווי אַ מלך בּכּפּה און וואו ער איז שפּעטער געוואָרען אַ פּאָמעשטשיק אַ יורד, אָהן דעם כּח אויסצונוצען פאַר זיינע תּאוות די אומזיסטע קראַפט פון דעם אַמאָליגען פערשקלאַפטען פויער. און דאָס האָט געבּראַכט אויך דערצו, אַז נאָהנט פון שטעדטיל האָבען זיך אָנגעהויבען בּילדען גרעסערע צענטרען, גרויסע שטעדט. אויך דער יוד מיט זיין גרויסען כּח זיך צו־צופּאַסען צו נייע לעבענס־בּעדינגונגען האָט בּיסלעכוויז פערלאָזען דאָס שטעדטיל, פון וועלכען דער פריץ איז אַנטלאָפען, צוליעב דער גרויסער שטאָדט, האָט בּיסלעכוויז בּענומען זיין נייע פערמיטלונגס־ראָליע, און איז אַוועק אין די גרויסע אינדוסטריע־און האַנדעלס־צענטרען זוכען זיין פּרנסה אויף נייע אופנים.

דער היינטיגער יוד איז מעהר נישט קיין קליין־שטעדטיל׳דיגער, ווי דער היינטיגער פּריץ איז שוין נישט דער דאָרפישער מענש, וואָס אַמאָל. אַ גרויסער טייל פון דער יודישער מאַסע לעבט שוין אין בּרייטערע אַלגעמיין־קולטורעלע לעבענס־פאָרמען, נישט דאָס שטעדטיל איז היינט משפּיע אויפ׳ן לעבען פון כּלל, נאָר די שטעדט, וואו עס קאָנצענטרירט זיך דער גייסטיגסטער, קרעפטיגסטער טייל פון יודישען פאָלק.

דער, וואָס איז אייניגערמאַסען בּעקאַנט מיט דעם מאָדערנעם יודישען לעבען, ווייס, אַז אין די קליינע שטעדטליך פון תּחום געפינט מען שוין כּמעט נישט איין מענשען, וואָס האָט זיך אין אַ געוויסער צייט ניט געריסען אַרויסצוגעהן פון טונעיאַדעווקע, אַז דער יונגער דור פערלאָזט די שטעדטליך מאַסענוויז,

פערבריינגט זיין יוגענד אין עפּיס א יודישען גרויסען צענטער, אדער עמיגרירט אויף שטענדיג קיין אמעריקא. אויך די פּוילישע שטעדטליך ווערען אויסגעליידיגט ביסלעכווייז פון יונגען דור. און ווען דער פּראצעס האט דארט אנגעהויבען זיך ענטוויקלען שפּעטער ווי אין ליטא און דרום-רוסלאנד, האבען מיר עס צו פערדאנקען א סך סבות, אין א געוויסען זין אויך דעם פערגרעבטען חסידיזם און צדיקיזם, וואס האלט די יודישע מאסען אין דעם חושך פון אונוויסענהייט, וואס שטערט איטליכע געזונדטע ענטוויקלונג.

דאס יודישע שטעדטיל שטארבט אפּ. אין עטליכע דורות ארום וועט עס נור לעבען ווי א היסטארישע ערינערונג, ווי עפּיס אזוינס, וואס האט קיין איינפלוס נישט אויפ'ן יודישען לעבען, וואו אפשר דער היסטאריקער וועט געהן זוכען פערגליווערטע סמנים פון דעם אלטען אפּגעשטארבענעם אמאליגען יודישען לעבען. גאר איידער נאך דאס שטעדטיל וועט אינגאנצען אפּשטארבען, וועט שוין דער קינסטלער פיהלען זיין פוילניש-געריך מיט צעהנדליגער יאהרען פאראויס. נאך איידער דאס לעבען וועט אינגאנצען פערגליווערט ווערען, ווי דער סמבטיון פרייטאג-צו-נאכטס, וועט שוין דער בעאבאכטער פון יודישען לעבען וויסען, אז אין שטעדטיל איז נישט קיין לעבענס-שטראם פאראן, נאר שטעהענדיגע זומפּען מיט א גרינליכער בליהונג אויף זייערע וואסערן. און מיט דעם ריכטיגען געפיהל פון א שאפענדען קינסטלער, וועט ער זיך אפּקעהרען פון דעם גוסס'דיגען חולה און וועט ווענדען זיין בליק אהין, וואו עס וועבט זיך א ניי לעבען, ווענדען זיין בליק צו דעם יודען פון דער גרויסער שטאדט.

איבעריגענס, מען דארף נישט זיין קיין נביא אום דאס פאָרויסצוזעהן. די יודישע ליטעראטור פון די לעצטע יאהרען גיט אונז גענוג ביישפּיעלען פון יונגע טאלענטען, ווי אויך פון די עלטערע, וואו עס הערט זיך שוין נישט דער קול פון דעם שטעדטיל. שלום אש, יונה ראזענפעלד, נאמבערג, ווייסענבערג, ל. שאפּירא און אנד. בעפרייען זיך אלץ מעהר פון דעם שטעדטיל. ביי איינעגע פון זיי איז דאס שטעדטיל נור א דערבייאיגער מאטיוו, ביי אנדערע דאגעגען טרעטען שוין ארויס די נייע

טיפּען פֿון די גרויסע יודישע צענטרען, ווי װאַרשאָווי, אָדעס, א. א. וו. בײַ אַנדערע ווידער פֿערדעקען די אַלגעמײן־מענשליכע פּראָבלעמען דאָס ספּעציעלע לעבען פֿון דעם שטעדטיל (ווײַסענבערג).

די בעסטע אָבער פֿון אונזערע הײַנטיגע טאַלענטען האָבען נישט געקאָנט אין אָנפֿאַנג פֿון זייער שאַפֿען זיך בעפֿרייען פֿון דער סביבֿה, וואו זיי זענען אויסגעוואַקסען; בײ אַלעמען געפֿינען מיר שעפּפֿונגען, וואו אין צענטר פֿון דער שאַפֿונגס־פֿאַנטאַזיע שטעהט דאָס שטעדטיל.

אין די פֿאָלגענדע צײַלען וויל איך זיך אָבשטעלען אויף דרײַ שטעדטליך, וועלכע זענען, נאָך מײַן מיינונג נאָך, די בעסטע קינסטלערישע מצבֿה אויף דעם קליינשטעדטיל'דיגען יודישען לעבען. איך וויל דערמיט נישט זאָגען, אַז חוץ די דרײַ שטעדטליך פֿון די אין־טיטעל־דערמאָהנטע שרייבער האָבען מיר נישט נאָך אָריגינעלע שטעדטליך, וועלכע פֿערדיענען ערנסט אַנאַליזירט צו ווערען. אַבראַמאָוויטש'עס קאַבצאַנאָווקע, שלום־עליכם'ס כתרילעווקע און אַ. רייזענס שטעדטיל פֿערלאַנגען איטליכס פֿאַר זיך די אויפֿמערקזאַמקײַט פֿון איטליכען ליעבהאָבער פֿון דער ליטעראַטור. קאַבצאַנאָווקע און כתרילעווקע זענען בײַ אונז געוואָרען אַ שם דבֿר און האָבען זיך אָבגעקריצט אין אונזער פֿאַנטאַזיע ניט וועניגער, ווי די טיפּען אין זיי. אָבער אין די דריי שטעדטליך געפֿין איך אַזוינס, וואָס צײַגט אונז אַ נײַ פֿערהעלטניש צום שטעדטיל, וואָס זאָגט נישט־ווילענדיגערהייד פֿאָרויס דעם גיכען סוף פֿון זייער קיום.

בײַ פּרץ'ן (איך האָב דאָ הויפּטזעכליך אין זינען זײַנע „רײַזען איבער פּוילישע שטעדטליך") זעהען מיר צוערשט דאָס נײַע פֿערהעלטניש צום שטעדטיל, וועלכעס מיר געפֿינען נאָך נישט בײַ אַבראַמאָוויטש'ן און שלום־עליכם'ן.

בײ אַש'ן זעהען מיר צוערשט אַ ראָמאַנטישע בעציהונג צום שטעדטיל, וואָס ווײַזט, אַז דאָס שטעדטיל, אַלס לעבעדיגע קראַפֿט, האָט שוין אויפֿגעהערט צו עקזיסטירען, אַז עס לעבט נור אין דעם זכרון, ווי אַ געליעבטער זיידע, וואָס האָט זיך שוין געשיידען מיט דער וועלט.

בײַ ווײַסענבערג'ן זעהען מיר, ווי די נײַ-מאָדנע אידעען דרינגען אַרײַן אין דעם שטעדטיל, מאַכען עס איבער, נעהמען פֿון זײַן פּנים אַראָב דאָס ספּעציפֿיש-יודישע, בּרײנגען עס אַרײַן אין דעם אַלגעמײנעם לעבּענס-שטראָם און לײדיגען עס סוף כּל סוף אויס פֿון אַלץ, וואָס איז יונג און קרעפֿטיג.

אַלע די דרײַ שטעדטליך זענען מיט אַנדערע ווערטער דער „אל מלא רחמים“ אויף אַ לעבּען, וואָס געהט בּיסלעכווײַז אונטער, אָדער וואָס איז שוין אונטערגעגאַנגען. אין די פֿאָלגענדע קאַפּיטלען וועלען מיר זיך אויף יעדען שטעדטיל גענויער אָבּשטעלען.

II

אונטער דעם טיטעל: „בּילדער פֿון אַ פּראָווינץ-רײַזע“ האָט אונז פּרץ געגעבּען (אין יאָהר 1890) אַ בּילד פֿון דעם פּוילישען שטעדטיל. געווידמעט האָט ער זײַנע בּילדער „די אַלע, וואָס האָבּען געוואָלט, נור, לײדער, נישט געקאָנט העלפֿען“. ער איז אַוועק אין שטעדטיל מיט אַ נײַער בּעציהונג צו איהם. נישט ווי אַבּראַמאָוויטש און שפּעטער שלום-עליכם, וועלכע זענען געווען מיט דעם שטעדטיל ווי אויסגעבּונדען און האָבּען עס בּעשריבּען מיט דעם טאָן פֿון אײנעם, „וואָס לעבּט-דורך די אײגענע לײדען“ — איז פּרץ אַוועק אויף די פּראָווינץ, נאָר ווי אַ מענש פֿון אַן'אַנדער וועלט, „וואָס האָט געוואָלט זעהן, וואָס טהוט זיך בּאמת אין די קלײנע שטעדטליך, אויף וואָס מען האָפֿט דאָרט, פֿון וואָס מען לעבּט און וואָס מען טהוט דאָרט“.

אַוועק איז ער פֿון דעם שטעדטיל, ווען אַמעריקאַ איז געווען פֿון דמיון אַזוי ווײַט, ווײַט... „נישט אײן יוד האָט זיך אַמאָל פֿערטראַכט, ווי אַזוי עס שטעהט דאָרט (מיט'ן קאָפּ אַראָב) אַ שיסעל גריץ, אָדער צי טראָגט מען דאָרט די יאַרמולקעס אויף די פֿיס“. פֿערלאָזען האָט ער דאָס שטעדטיל אין אַ צײַט, „ווען מען האָט אַזוי זעלטען געהערט פֿון ארץ-ישראל-אתרוגים, פֿון אַ בּאַראָן הירש און פֿון „נדיב הידוע“. נאָר עס זענען געקומען שלעכטע צײַטען. דער יודישער כּלל האָט זיך שוין געטײלט

איך אַ יום־טובֿדיגען, וואָס לעבּט אַ גרויס־שטעדטיש קול־טור־לעבען, און אַ וואָכענדיגען, וואָס ליעגט צושפּרייט אין אַ באַרבּאַרישער קולטור פון די פּוילישע קאַבּצאַנאָווקעס. פון דער גוי'אישקער אַנטיסעמיטישער זייט האָבען זיך געשאָטען בּלבּולים איבּער בּלבּולים, און, ווי פּרץ שרייבּט, „איז געבּליבּען בּיי אונז, אַז מען דאַרף זיך בּעקענען מיט'ן געוועהנליכען וואָכענדיגען יודישען לעבען, זעהן, וואָס טהוט זיך בּאמת אין די יודישע שטעדטליך".

אַזוי איז צוגעגאַנגען פּרץ צום שטעדטיל. דער רייכערער גע־בּילדעטער קרוב האָט זיך צוליעבּ פערשידענע סבּות בּאַשלאָ־סען צו בּעזוכען אַ מאָל דעם אָרט פון זיין אָבּשטאַם. דער מענש, וואָס לעבּט שוין אין אַ העכערער גייסטיגער סבֿיבֿה, האָט זיך אַראָבּגעלאָזט אין אַ טישוויץ, יאַרטשעוו, לאַשטשאָוו, א. א. וו., אום צו דערשפּירען דעם ווערטאָג פון אַ פיינער מאָראַלישער נאַטור, ווען זי זעהט מענשען פון אייגען בּלוט אויסגעהן פון הונגער, שמוץ און אַלערליי שלאַפקייטען און צרות. דעם מענשען, וואָס פיהלט, אַז אין דער גרויסער שטאָדט פערנעהמט ער אַ בּכבֿודי־גען אָרט אין כּלל'שען לעבּען, האָט זיך פערוואָלט העלפען אַ בּאַרבּאַרישען, פערווילדעטען כּלל פון אייגענע מענשען. בּאַלד אָבּער האָט ער זיך איבּערציינגט, אַז עס פעהלט שוין איהם, דעם גרויס־שטעדטער, דער פּונקט פון אַרחימעדוס; אַז ער מעג נור וועלען, אָבּער קאָנען העלפען קאָן ער שוין נישט. צווישען איהם און דעם שטעדטיל ליעגט שוין אַ תהום. ער קאָן נור טיעף־טיעף בּעדויערן די מענשען, וואָס חושבֿ'ן דאָרט אָבּ זייער לעבּען. ער האָט שוין אָבּער קיין ווערטער נישט פאַר זיי, ער האָט שוין כּמעט קיין שפּראַך נישט פאַר זיי, אַז זיי זאָלען איהם קאָנען פערשטעהן. ער פערשטעהט זעהר טיעף דעם גאַנ־צען פּלאָנטער פון זייער לעבּען; איהם האָט מען שוין אויפ־געהערט צו פערשטעהן. וואָלט ער זיין מויל נישט וואָכענדיג געמאַכט מיט דעם פּשוט'ן יודיש — וואָלט דאָס שטעדטיל פון איהם געווייכט נאָך ערגער, ווי פון אַנ'אייגענעם היימישען גוי. לייענענדיג די „בּילדער", בּעקומט מען דער לעזער דעם אייגענעם איינדרוק, ווי פון אַ רוסישען נאַראָדניק, אוספּענסקי, למשל, ווען

ער נעהמט אונז שילדערן דעם רוסישען היינטיגען דאָרף. דער מרחק צווישען איהם און דער געשילדערטער וועלט איז געוואַלדיג גרויס. נאָר דער שריפֿטשטעלער פֿערשטעהט די וועלט; זי איהם — שוין נישט. אַן אינטעליגענטער מענש מיט אַ העכערער קולטור שטעהט פֿאַר אַ פֿינסטערע קרומע וואַנד, און דער וועהטאָג ווערט נאָך גרעסער, ווען דער מענש פֿון אַן אַנדער קולטור קאָן זיך נור בענוגענען מיט'ן פּשוט'ן טרוקענעם קאָנסטאַטירען פֿון פֿאַקטען, קאָן אָבער נישט העלפֿען, קאָן נישט לינדערן די צרות האָטש אויף אַ האָהר ווערטה.

דאָס שטעדטיל ערשיינט אין דער שילדערונג פֿון פּרץ אין אַ צושטאַנד פֿון דעגענעראַציע. דאָס שטעדטיל געהט אונטער, עס פֿוילט אויף דער זון, ווי אַ גע'פּגר'ט פֿערד. מען טרעפֿט נישט אָן אויף דעם מאַרק־פּלאַץ קיין איין פּנים, וואָס זאָל עדות זאָגען פֿון אַ געזונדען גוף. עס בלאָנקען אַרום אויף די בלאָטיגע שטעגלעך דאַרע, אויסגעהונגערטע מענשען. קיינער פֿון די דערוואַקסענע ווייסען ניט, וואָס וועט מיט זיי מאָרגען זיין, ווען זיי וועלען אָבעסען היינט זייער אָרימע וועטשערע. די מענשען פֿון שטעדטיל דערנעהרען זיך מיט אַזוינע מאכלים, וואָס זענען פֿיזיאָלאָגיש נישט בכח צו געבען דעם נויטיגען חיות. די קינדער קומען אָב אַ לאַנגען חדר־טאָג מיט אַ שטיקעל ברויט און אַ שטשיפּיאַרעק דערצו; אַ פֿערצויגען קינד בעקומט פֿון דער מאַמען צוויי שטשיפּיאַריקעס צום ברויט. אַ טיעפֿען איינדרוק מאַכט דאָס פֿערצויגען יונגעלע פֿון דעם שטעדטיל, ווען די מאַמע איז אַוועק אויף דער אמת'ער וועלט און דאָס עופּה'לע איז אַ יתום געוואָרען. פּרץ שפּאַצירט מיט איהם אין אַ לבנה־נאַכט דורכ'ן שטעדטיל, וואו עס שטעהען מאַנכע הייזלעך שטאָק־בלינד, און וואו עס ענדיגט זיך אַ טאָג מיט „אַ שטיקעל טרוקען ברויט מיט אַ דער אָהן אַ הערינג, און אפֿשר קריאת שמע — אָהן אַ וועטשערע“, און ער ציהט אַרויס פֿון יתומ'ל אינגאַנצען צוויי בקשות צו גאָט: „פֿון טאַטען אויף דער ערד נאָך אַ שטשיפּיאַרעק און פֿון פֿאָטער אין הימעל — די לבנה זאָל גרעסער ווערען“.

אין קאַפּיטעל „דער יאַרטשיווער רב“ האָט אונז פּרץ סימבאָ־

ליש געוויזען דעם תּוך פֿון דער דעגענעראַציע אין שטעטיל. מיט אַ מײַסטער־פֿעדער האָט ער אונז געשילדערט אַ גײַסטיגען צושטאַנד, בעת איטליך שטיקעלע מותּרות אין לעבען איז אַנ־דערפֿאַר, וואָס מען עסט דאָ אין שטעטיל איין מאָל אַ וואָך אומגליק. דער יאַרטשיווער רבֿ לויבט דעם רבונו של עולם, פֿלייש, און דאָס אויך נור שעפּסענע; וואָס זײַן נײַ שטיבעל האָט אָבגעברענט, וואָס די מענשען פֿון שטעטיל צולויפֿען זיך אַ גאַנצע וואָך איבער די דערפֿער, אַז ס'איז אַפֿילו נישטאָ וועגען וואָס אַמאָל אַ שאלה צו פֿרעגען; ער דאַנקט דעם בורא, וואָס האָט פֿערקלענערט זײַנע הכנסות און צוגענומען פֿון איהם דעם מאָנאָפּאָל אויף הייוועןֹ; ער פֿרעהט זיך, וואָס דאָס שטעד־טיל איז אַזאַ שטיל, טויט אָרט, וואו עס מאַכען זיך נישט קיין סכסוכים; קורץ — ער דאַנקט גאָט, וואָס זײַן סבֿיבֿה איז אַ פֿער'חלום'טע, אַ טויטע, וואו מען זעהט נור אַ סימן פֿון לעבען אייך שבת אין וואָך.

אין די אַיינגעפֿאַלענע הייזלעך מיט די צעהנדליגער קינדער פֿון ערשטען, צווייטען ווײַב און פֿון די ווײַבער, וואָס זענען שוין געקומען צום צווייטען מאַן מיט קינדער פֿון ערשטען, וואו עס דרינגט אַריין פּרץ'ס פֿאָרשער־אויג, זעהט מען נישט קיין איין פּונקט, אויף וואָס עס זאָל זיך קאָנען אָברוהען דאָס אָנגעוועהטאָגטע האַרץ. און ווען פּרץ דערזעהט שוין עפּיס אַ סימן פֿון בעל־הבית'ישקײַט אין אַ צימער פֿון שוחט'ס הויז, איז דאָס אַ חדר „פֿון אַנ'אַלמנה מיט דרײַ יתומים. אַ גאַנצע וואָך איז די דירה פֿערשלאָסען, ווײַל זי קומט אַהיים משבת לשבת, אויסער שבת חזון, אַ גאַנצע וואָך איז זי אין די סבֿיבֿות און בעטעלט מיט אַלע דרײַ קינדער".

צוגלײַך מיט'ן יאַרטשיווער רבֿ, איז „די סקולער רבי'צין" אַ מײַסטער־שטיק פֿון אַ קליינעם זשאַנר־בילד, אַ טיעפֿער סימבאָל, וואָס ווײַזט אונז דאָס שטעדטיל אין זײַן גאַנצער טויטקײַט. סײַ דער אמת'ער רבֿ, ווי די אַמאָליגע רבי'צין דערמאָהנען אונז אָן טויט, אָן עפּיס, וואָס איז שטיל אָהן טענות, נאָך מיט אַ שמייכעל אויף די ליפּען, אַוועק פֿון קאָלענדיגען לעבען. זיי ביידע זענען

אפשר די איינציגע אַנשטאַלטען אינ׳ם שטעטדיל, וואָס צעוועהטאָגען נישט דעם לעזער דאָס האַרץ. אויף ביידענס פּנים׳ער ליעגט שוין די רוהיגקייט פון אַ וועלט, וואָס איז נאָך נישט אונזער וועלט. די איבעריגע פאַרשוינען אין שטעטדיל זענען אָבער האַלבע מתים, וואָס טאַנצען אין קאָן און מאַכען העוויות פון לעבעדיגע. און מען דאַרף שוין זיין אַזוי טויט ווי דער רב און די רבי׳צין, אום צו קאָנען דאָס פערטראָגען מיט אַ רוהיג געמיטה. אין די קאַפּיטלען „בטחון“, ל״ו צדיקים“, „דערצעהלטע מעשיות“ ווייזט אונז פּרץ אַנ׳עדה, וואו גלויבען איז געוואָרען צו אַבערגלויבענישען. ער בעקענט אונז מיט אַ מאַסע, וואָס איז שוין אַזוי באַרבאַריש, ווי די יאַקוטען, וואָס ציטערן פאַר זייערע שאַמאַנען. אַלס מאַסע, איז זי דורך און דורך נישט אָרגאַניזירט: „כל ישראל איז נישט מיין, כל ישראל איז דעם רבונו של עולם׳ס“, — זאָגט אַ יוד פון טישעוויץ און דערמיט דריקט ער אויס דעם שטאַנדפּונקט פון אַ וואָרים, וואָס ראָיעט זיך אין דער ערד איבער די לייבער פון זיינס-גלייכען.

דאָס שטעטדיל האָט זיך זיין משכיל, זיין מסור, זיינע עטליכע משוגעים. דער משכיל האָט כמעט די אייגענע בעדייטונג, ווי דער מסור, און דער מסור איז אייגענטליך אויך אַ האַלבער משוגע׳נער. די אָרימע פינסטערע מאַסע האָט פאַר איטליכען בעזונדער מורא.

דער משוגע׳נער בעקלאָגט זיך: „דאָס שטעטדיל איז קליין און אַ חוץ מיר זענען דאָ נאָך משוגעים. אַט האַלט שוין נאָך איינער משוגע צו ווערען. איך וויים נור נישט, צי וועט ער קרעהען ווי איך, צי בלאָזען אין דער פויסט אַריין ווי שליאָמטשע דעם רב׳ס, אָדער גאָר שווייגען ווי חנה די טוקערין“.

און אַז די משוגעת לויערט איבער׳ן שטעטדיל ווי אַ קאַץ אויף אַ מויז, זעהט מען דערפון, וואָס פּרץ אַליין שרייבט: „ווען איך טרעף נאָך אַזאַ שטעטדיל ווי טישעוויץ אין וועג, וואָלט איך אויך אָנגעהויבען קרעהען“.

דער איינדרוק פון פּרץ׳ס שטעטדיל איז גאָר אַנ׳אַנדערער ווי פון אַבראַמאָוויטש׳עס שטעטדיל. פיהלט מען צו יענע פעראַכטונג און רחמנות — בעקומט מען דאָך צוגלייך די פאָרשטעלונג

פון אַ מאַסע, וואָס לעבט מיט אַן'אַלטער קאָמפּליצירטער קולטור.
פּרץ'ס שטעדטיל צײַגט אונז אַ פֿערווילדערטע, אָרימע, אונוויסענדע מאַסע אין אַ צושטאַנד פֿון דער גסיסה. זײַן בעציהונג צום שטעדטיל איז אַ טיעף פּעסימיסטישע, און אין דעם רחמנות צו זײַנע בעװאוינער איז שוין נישטאָ דאָס ספּעציפֿיש יודישע רחמנות, ווי מיר זעהען דאָס בײַ אַבראַמאָוויטש'ן, נאָר דער טיעפֿער מעהר אַלגעמיינער שמערץ פֿון אַ הויך-קולטורעלען מענשען, וועןָ ער בעגעגענט זיך מיט אַ מאַסע, וואָס איז פֿעראורטיילט געוואָרען צו אַ לאַנגזאַמען טויט, ווײַל זי איז אָבגעשטאַנען פֿון דער אַלגעמיינער מענשען-ענטוויקלונג.
נישט אומזיסט האָט פּרץ זײַנע בעאָבאַכטונגען געווידמעט „די, וואָס ווילען און קאָנען נישט העלפֿען". פּרץ האָט פֿערלאָזען דאָס יודישע שטעדטיל מיט דעם געפֿיהל, ווי יענער פּראָפֿעסאָר, וואָס מען רופֿט איהם אַרויס צו אַ גוסס. ווי ליעב און טײַער עס איז איהם אפֿשר דאָס שטעדטיל פֿון זײַן יוגענד, אין זײַנע עלטערע יאָהרען קאָן ער עס מעהר נישט אויסשטעהן, אויב ער וויל נישט אָנהויבען קרעהען, ווי יענער משוגע'נער.
די צוקונפֿט פֿון דעם נײַען יודען איז נור אין דער גרויסער שטאָדט. דאָס שטעדטיל האַלט בײַם שטאַרבען. דאָס איז פּרץ'ס שטעדטיל.

III

י. ל. פּרץ האָט געשריבען „בילדער פֿון דער פּראָווינץ", שלום אַש האָט שוין פֿערפֿאַסט „אַ פּאָעמאַ פֿון יודיש-פּוילישען לעבען". אונטער דעם דאָזיגען צווייטען טיטעל האָט ער אַרויסגעלאָזען זיין בעריהמט בוך „אַ שטעדטיל", אין יאָהר 1906.
פּרץ איז אַוועק אין שטעדטיל אַלס אַ רעאַלער מענש, אַלס אַ סטאַטיסטיקער, אַלס אַ געבילדעטער בעאָבאַכטער מיט אַ געוויסען ציעל, „וואָס וויל דערגעהן, וואָס עס טהוט זיך דאָרט באמת". ש. אַש געהט צום שטעדטיל אין די האַלב-פֿאַנטאַסטישע בגדים פֿון „אַנ'איינזאַמען וואַנדערער מיט'ן פּעקעל אויף דער פּלייצע און אַ שטעקען אין דער האַנד". נאָך איידער פּרץ איז אַרײַן אין שטעדטיל, האָט ער שוין כמעט געוואוסט, אַז קיין נחת

וועט ער פֿון איהם נישט האָבּען. אַש דאַגעגען ווייסט כּמעט פֿאָרויס, אַז פֿון זײַן נסיעה אין שטעדטיל וועט ער האָבּען אַ פּאָעטיש־ראָמאַנטישע הנאה. אָבּער סײַ פּריק, סײַ אַש לאָזען זיך צום שטעדטיל אָהן תּמימות און מיט בּעשטימטע סענטימענטען, מיט דעם גײַסט פֿון אַ מענשען, וואָס האָט זיך שוין דערווײַטערט פֿון שטעדטיל אויף טויזענד מײַל.

צווישען פּריק׳ס „בּילדער״ און אַש׳ס „שטעדטיל״ ליעגט אַ משך פֿון 16 יאָהר. און ווען מען בּעדענקט, דאָס 16 יאָהר אין לעבּען פֿון יודישען כּלל בּעדײַט אין אונזער 20־טען יאָהרהונדערט אַ סך מעהר, ווי ענדע 18־טען און העלפֿט 19־טען יאָהרהונדערט עטליכע דורות אויף אַמאָל, — איז לײַכט צו פֿערשטעהן, ווי עס האָט זיך געמוזט בּײַטען די בּעציהונג פֿון פּאָעטען אויך צום שטעדטיל. פֿאַר אַש׳ן איז שוין דאָס שטעדטיל עפּיס אַ פֿאַנטאַסטישע זאַך, אַ מין חלום, אין וועלכען עס מישען זיך אויס אַ סך לעבּעדיגע פּרטים אינאיינעם מיט אַ פֿאַנטאַסטישען הינטערגרונד. אַש׳ס שטעדטיל איז אײַנגעהילט אין אַ בּלאָהען שלייער, מיט וועלכען עס צייכענט זיך אויס איטליכע ווייטקייט אין דער נאַטור. דאָס שטעדטיל שײַנט אַרויס פֿאַר אַש׳ס בּליקען, ווי אַ ווײַטע, ווײַטע קינדהײַטס־ערינערונג. אין קאַפּיטעל XI „דרײַ חופּות״ שילדערט אונז דער פּאָעט אין שענע ווערטער זײַן אינעווייניגסטע בּעציהונג צו דעם שטעדטיל, איבּער וועלכען עס געוועלטיגט אַ ר׳ יחזקאל גאָמבּינער, אַ חסיד׳ישער רבּי, אַ מתנגד׳ישער רבֿ א. א. וו. און וואָס ער, דער וואַנדלער פֿערלאָזט איצט: „איינער אַליין מיט דעם פּעקעל אויף דער פּלייצע און מיט׳ן שטעקען אין דער האַנד איז דער וואַנדלער (ד. ה. דער פּאָעט) געגאַנגען איבּער׳ן וועג, וואָס פֿיהרט פֿאַרבּײַ דעם בּית־עולם, צווישען די הויכע ווײַס־בּעשיינטע טאָפּאָלען, וועלכע האָבּען אין ליכט פֿון דער לבֿנה אויסגעזעהן, ווי ווײַסע עדות. דאָ איז אַלץ רוהיג און שטיל געווען, געלעבּט זײַן טויט לעבּען. אַלט־קאַזמער האָט פֿון דערווײַטען פֿערנומען די נגונים פֿון די פֿידלען, די צוריסענע טענער פֿון די געזאַנגען און דאָס ווײַטע שאַלענדע עכאָ פֿון די טרומייטען און דער בּעמבּע. נאָר דאָ האָבּען זיך די נגונים נישט געקריעגט, נישט איינער גע־

וואלט דעם צווייטען גובר זיין. שטיל און רוהיג, ווי פון א בעהאלטענער וועלט, האבען די טענער אהער געבלאנדזעט, און האבען זיך דא איינאיינעם אויסגעמישט, צוזאמענגעקלונגען: יעדער האט געגעבען זיין טאן אין נגון; די חסיד'ישע פידעל, די בעל-הבית'ישע טרומייט, די בעל-עגלה'ישע בעמבע, און עס איז איין נגון געווארען פון איין שטעדטיל".

אש האט בעמיהט זיך צו חאפען יעדענס טאן, וואס געהט אריין אין דעם נגון, און פון אלע טענער האט ער געזוכט צו געפינען דעם איין-איינציגען נגון, וואס איז אין אלגעמיין דער נגון פון שטעדטיל. זיין אויפגאבע איז געווען א ראמאנטיש-עסטעטישע, ניט קיין רעאלע. ווי מאנכע רייזענדער איבער פרעמדע שטעדט קריכען ארויף אויף א הויכען בארג, וואס ליעגט ווייט פון שטאדט, אום צו חאפען פון איהר דעם אלגעמיינעם פארבען-קאליר, אזוי האט אש זיך דערווייטערט פון רעאלען צוריסענעם לעבען פון שטעדטיל, איז אבגעטרעטען פון איהם א מהלך וועגס. און איינזאם אליין אין דער פרייער ווייטקייט האט ער זיך צוגעהערט צו אנ'אלגעמיינער מעלאדיע, וואס פליסט צוזאמען פון פערשיעדענע אינסטרומענטען. איהם האט מיט א כיון נישט אינטערעסירט דאס ניט-הארמאנישע, ער האט נור צונויפגעפארט דאס, וואס הארמאנירט, און וואו נור עס האט זיך גענומען בילדען א שטיקעל קאנפליקט, א שטיקעל צוריסענקייט, האט ער עס באלד מיט זיין פאעטישער פאנטאזיע אויסגעגלייכט. אש'ס שטעדטיל איז אזא גליקליך הארמאניש מקום'ל, וואס מיר בעגעגענען דאס נור אין עולם הדמיון, אין חלום, אדער ווען מיר לעבען-דורך ליעבע, זיסע קינדער-ערינערונגען.

יחזקאל גאמבינער לעבט רוהיג און ברייט ווי אנ'אלטער פוילישער שליאכטשיץ. ווי פון א הייסען סאמאוואר געהט פארע, אזוי געהט פון איהם גדולה און עשירות, און אלץ, וואס האט מיט איהם צו טהון, באדט זיך אין א ליעבליכער ווארימער שפע. אליין איז ער א מתנגד, נור זיינע איידעמס זענען שוין חסידים, און ער אליין חבר'ט זיך אויך מיט לומדים און חסידים. אין זיין לעבען איז נישטא קיין שום קאנפליקטען, אפילו די נאטור אליין זארגט, אז יחזקאל גאמבינער זאל קיין שאדען נישט ליידען.

די װײַכּסעל װיל זײַנע טראַטוּאַרעס צוּרײַסען, נאָר די קריעס שטעל־לען זיך אָב נאָך צו דער רעכטער צײַט. כּלאחר יד בּעקומט ער זײַן נײַעם אײדעם פֿאַר זײַן יוּנגסטער טאָכטער לאה׳לע און מיט זײַן שותּף לעבּט ער בּנעימות, װי מאַן און װײַבּ.
אויך בּײַ לאה׳לען אַלײן קומען נור פֿאָר אַזעלכע קאָנפֿליקטען, װאָס פֿערגרעסערן נאָך די זיסע, ליעבּע תּאוה צום לעבּען. לאה׳־לע פֿערליעבּט זיך אין גבֿריאל׳ן, דעם רבּי׳ס בּחור׳ל, אָבּער דאָס פֿערליעבּעניש איז מעהר נישט אַנ׳אַנגענעהם בּענקעניש אין „זומערדיגע פֿאַרנאַכטען“. װי בּאַלד עס קומט דער חתן, װאָס דער טאַטע האָט איהר אויסגעקליבּען, טראַכט זי שוין נישט װעגען גבֿריאל׳ן און אין האַרצען זינגט שוין אַ נײַע מעלאָדיע:
„איך האָבּ אַ חתנ׳לע, מײַן טאַטע האָט מיר געבּראַכט אַחתנ׳לע, װאָס איז אינגאַנצען מײַנער“. אַזוי טאַנצט דאָס הערציל פֿון אַ קינד, װען עס בּעקומט אַ ליאַלקע.
קומט אין שטעדטיל אָן אַ חסיד׳ישער רבּי און װאַרפֿט אַראָבּ פֿון זײַן גדולה דעם אַלטען רבֿ, װאָס איז בּעשריבּען מיט די לעגענדאַרסטע שטריכען, װערט חלילה נישט אין שטעדטיל קײן איבּערקעהרעניש. נאָך אַ קלײנעם קינדערשען קאָנפֿליקט זאָגט זיך אָבּ דער רבֿ צוליעבּ דעם רבּי׳ן פֿון סנדקאות און געהט צוזאַ־מען מיט אַלע יודען מקבּל פּנים זײַן דעם נײַעם רבֿ. אומעטום, װאו עס בּילדעט זיך נור אויף אַ רגע אַ קאָנפֿליקט, קומט אַש׳ס װײכע קינדער־האַנד און פֿערגלעט דאָס. און מיט אַ קינדערש ענטציקט לאַכענדיג אויג שילדערט ער אונז אַלץ, װאָס בּרײנגט אַרײַן אַחדות, װאָס בּעהעפֿט, פֿעראײניגט, שמעלצט צוזאַמען. האַראַקטעריסטיש איז די שטעל, װאו ער שילדערט אונז דאָס בּילד פֿון רבּינ׳ס קבּלת פּנים אויפֿ׳ן פֿעלד.
„חסידים האָבּען זיך צוזאַמענבּעהאָפֿטען, אײנער צום צװײטען, אײנער האָט אַרויפֿגעלעגט די האַנד אויפֿ׳ן צװײטענס אַקסעל, בּײַ די הענד זיך גענומען, בּעהאָפֿטען זיך און זענען געװאָרען אַנ׳עדה אין דער עדה. זײ האָבּען קײן חלוק נישט געמאַכט, צי „משלנו“ אָדער נישט „משלנו“. װער עס האָט געװאָלט, האָט זיך בּײַ אַ גאַרטעל אָנגענומען, בּײַ די הענד זיך אָנגענומען און האָט זיך צוזאַמענגעהאָפֿטען. קינדער זענען געקומען צולויפֿען,

פֿערפּלאָנטעוועט זיך צווישען די פֿיס, בײַ די פֿאָטערס גאַרטלען זיך געהאַפּט, בײַ די פֿאָטערס קאַפּאָטעס, און נאָכגעשלעפּט זיך. און די עדה איז געוואָרען וואָס אַמאָל גרעסער און גרעסער; פֿון אַלע עקען האָבען זיך יודען צוזאַמענגענומען, בעהאָפֿטען זיך און אָנגעהויבען צו זינגען, הויך מיט אַ קול: ברוב עם הדרת מלך".

אין דער שילדערונג פֿיהלט זיך די קערפּערליכע הנאה פֿון אַ קינד, וואָס האָט ליעב זיך איינגער צו־צוטוליען צו דער מאַמעס שויס; דאָס איז נישט דאָס אַחדות־געפֿיהל, וואָס פֿעראייניגט צווישען זיך ערנסטע גײַסטער, נאָר דאָס האַלב־עראָטישע, האַלב־קינדיש־שטיפֿערישע און קינדיש־ערוואַכטע געפֿיהל, וואָס פֿעראייניגט הענד מיט גאַרטלען, אָרעמס מיט אַקסלען, לאַנגע קאַפּאָטעס מיט קינדערשע הענדטלעך, וואָס האַלטען זיך בײַ דעם טאַטענס פּאָלעס.

אַש׳ס שטעדטיל איז אַ שטעטדטיל פֿון קינדער מיט בערד און פּאות. און ווען מיר, דערוואַקסענע, לייענען דאָס, האָבען מיר דעם אייגענעם אײַנדרוק, ווי מען וואָלט אונז דערצעהלען אַ מעשה פֿון אונזערע יונגע פּלימעניקעס, וואָס ליגען נאָך אין די וויעגען אָדער וואָס בויען פֿון קלעצלעך שולען און פּאַלאַצען. די גאַנצע צײַט געהט ניט אַראָב דאָס שמייכעלע פֿון אונזערע ליפּען. „יצחק יודעל", אָדער דער „ווײַבערשער יודעל", לאה׳לע, צי איהר חתנ׳דעל, דער רבֿ, אָדער ר׳ יחזקאל׳ס יונג נאָטע, די לאָוויטשער רבי׳צין, אָדער יענטע די קעכין — אַלע מאַכען אויף אונז אַ לאַכענדיגען, נאַאיוו־קאָמישען אײַנדריק, ווי קליינע קינדער. אַפֿילו די שרפֿה אין שטעדטיל מיט דער מאַמען, וואָס זוכט איהר קינד, וואָס איז זיך אַוועק באָדען, רופֿט נישט אַרויס בײַ אונז קיין אַנדער געפֿיהל, ווי אַ לאַכענדיגס, נאַאיוו־קאָמישעס. נאָכמעהר. גדליה יודעל׳ס, „דער יוד אַ סוחאָטניק פֿון טאַטען און זיידען, הויך ווי אַ יוד און שמאָל ווי אַ יונגעל", וואָס שפּאַצירט אַרום „ווי דער טויט אַלייך" און צווינגט אַ ווײַלע זיך צו דערמאָהנען אָן דעם מלאך המות, וואָס לויערט הינטער׳ן מענשען, — מאַכט אויך סוף כל סוף אַ מילדען אײַנדרוק. דער שאָטען פֿון טויט, וואָס האָט זיך אַריבערגעטראָגען

איבער'ן קינדערשען שטעדטיל, פערגרעסערט נאָך די תשוקה זיך צו בעהעפטען גאַרטעל בײַ גאַרטעל און שטאַרקט דעם חסיד'יש-קינדערשען בּרען.

נור איין שטעל אין „שטעדטיל" צושטערט די קינדערשע אי-דיליע. אין קאַפּיטעל „נאָך יום טוב" געפינען מיר ווערטער, וואָס פאַסען גיכער פאַר פרץ'ן, ווי פאַר אַש'ן, וואָס האָט אונז בע-שאַפען אַ קינדערשען גן-עדן אין פאָרם פון אַ קליין שטעדטיל, וואו עס הערט זיך נישט די גאַנצע צייט די שטים פון נויט און עלענד. בּאַלד נאָך יום-טוב „איז מען אין מאַרק געקומען מיט די שטעקעלעך, מוכן ומזומן אַ גראָשען געלד צו פערדיענען... יודען דרעהען זיך אַרום, קוקען-אויס אַ פוהר ווי אויף משיח'ן. איינער איז אויפ'ן צווייטען ברוגז, פון דערווייטען, פאַר גאָרנישט אין דער וועלט... אויף דער שוועל פון ר' ליבוש עפּשטיינ'ס געוועלבעל שטעהען מעקלער, פריהרען אין די חאַלאַטלעך און מאַכען דאָס געלעכטער פון זיך אַליין, זאָגען גלײַכווערטליך, עס הייסט, ווי זיי האָבען שוין גאָרנישט וואָס צו טהון. דער „בעל יכול" קויפט אַ רעטעך אין גאַס בײַ די שטעלען צום מיטאָג. יודען קוקען איהם נאָך און קרעכצען, טײַטען אויף איהם מיט די פינגער, אַלע קלערען איצט איין געדאַנק: נור ער אַליין וועט הײַנט מיטאָג עסען"...

חוץ דער דאָזיגער שטעל, וואָס איז די איינציגע, וואָס גיט ווי מיט אַ בליץ אַ לײַכט אויף אַש'ס אידיליע און צושטערט איהר כמעט, איז אַש'ס שטעדטיל אַ שעֶנער, ליעבער חלום פון אַ קינדערש געמיטה, וואו דאָס לעבען ציהט זיך ווי אַ קלאָר-ווײַסער וואָלקען איבער אַ מילדען בלאָהען הימעל.

אַזאַ חלום האָט אָבער געקאָנט צײַטיג ווערן אין קאָפּ פון פאָ-עט נור דאַן, ווען דאָס שטעטיל, אַלס רעאַלע לעבעדיגע נאָהנ-טע מאַכט, האָט שוין אויפגעהערט צו זײַן אַ דבר שבממש. דען אויך אין דעם גליקליכסטען רוהיגסטען חלום בײַ דער נאַכט שפּיגלען זיך נישט ווילענדיג אָב די רעאַלע טרויעריגע נישט-האַרמאָנישע פּרטים פון בײַ-טאָג. אויך אין אַש'ס חלום געפי-נען מיר עטליכע אַזוינע פּרטים, אָבער זיי זענען אַזוי ווענִיג,

דאָס דער חלום פֿערליערט נור ווייניג פֿון זײַן ליעבֿער, ריינער פּאָעזיע.

ווײַטע ערינערונגען פֿערוואַנדלען זיך בײַ אונז אין פּאָעזיע, און די פּאָעזיע פֿון שלום אַש איז דער גרויסער בעווײַז, זי ווײַט דאָס שטעדטיל איז שוין געוואָרען בײַ אונז אַ הײַטע, ווײַטע ערינערונג.

IV

א. מ. וויסענבערג'ס „שטעדטיל“, וואָס איז ערשיגען קוים אַ יאָהר שפּעטער ווי שלום אַש'ס, מאָלט אַ בילד פֿון אַ יודישער עדה אין אַ קליינעם פּוילישען מקום, ווען עס הויבען אָן אײַנצודרינגען בײַ איהם נײַ-מאָדנע אידעען מיט נײַע פֿאָרשטעלונגען פֿון גערעכטיגקײַט און יושר. חוץ אייניגע נישט-וויכטיגע פּרטים, איז דאָס שטעדטיל שוין ווייניג ענליך צו אַלע די דאָזיגע שטעדטליך, וואָס מיר געפֿינען אין דער שענער יודישער ליטעראַטור. עס אונטערשיידט זיך פֿון פּרץ'ס שטעדטיל-מאָלערײַ דאַדורך, וואָס די בילדער פֿון דחקות און נויט פֿערנעהמען בײַ וויסענבערג'ן שוין כמעט קיין אָרט נישט. עס פֿעהלט אויך דעם שטעדטיל דאָס רוהיגע אידיללישע פֿון אַש'ס אַלט-קאָזמער. אַלע די זײַלען, אויף וועלכע עס בויט זיך אויף די גײַסטיגקײַט פֿון אַ יודיש קאַבצאַנאָווקע, ווי, למשל, דער בית-מדרש, דער רבֿ, דער רבי, דער מגיד, דער חזן, די לומדים, חסידים א. ד. גל., פֿערנעהמען שוין נישט קיין פּלאַץ אין דער שילדערונג. אויך עקאָנאָמיש איז זי שוין נישט פֿערבונדען מיט'ן מאַרק, וואו אַ מנין יודען רײַסען זיך בײם וואָגען פֿון פּויער'ס פּראָדוקטען און קומען-אָב אַ לאַנגען זומער-טאָג מיט אַ פֿיער-גראָשענדיגען רעטעך. וויסענבערג'ס שטעדטיל אַרבײַט אַ גאַנץ יאָהר פֿאַר אַ גרויסען צענטר. האָטש עס איז איצט פֿאַר פּסח, „נאָר שוסטער, בפּרט היגע שוסטער, וואָס אַרבײַטען שטיוועל פֿאַר די גרויסע שטעדט, — זיי איז אַלץ איינס. זיי זענען הײַנט נישט ברודיג מעהר ווי אַ גאַנץ יאָהר“. דער פֿאַר-פּסח שפּיעלט שוין פֿאַר זיי נישט די ראָליע, וואָס פֿאַר אַנדערע בעלי-מלאכות, וואָס

ציהען זייער חיונה פון שטעדטיל. די יודישע יום-טובים שנײַדען זיך שוין נישט אַרײַן אין זייער לײַב, ווי בײַ דעם פאַרצײַטיגען קליין-שטעדטילשען יודען. זייערע עקאָנאָמישע לעבענס-בעדינגונגען זענען שוין פיעל אַבסטראַקטער און דער „היגער שוסטער“ איז שוין איינגער צוזאַמענגעקניפּט מיט די מערק פון די גרויסע צענטרען, וועלכע ער האָט בפועל ממש אפשר קיינמאָל אין די אויגען נישט אָנגעזעהן, איידער מיט דעם אייגענעם מאַרק, וואָס שטעהט אין מיטען שטעדטיל אַ טריט ווײַט פון שוסטערשען דרייפוס. „יעקעל בריסקער און נחום האַמלער, וואָס וועלען קומען באַלד נאָך פסח אין שטעדטיל אַרײַן און מאַכען אַ „רוים“, אַז דער רוח זאָל עם חאַפּען!“ — פערנעהמען מעהר די פאַנטאַזיע פון די אַרבײַטער, ווי די דרשה פון רב שבת-הגדול אין בית-מדרש.

נאָר הויך נחום האַמלער און יעקעל בריסקער וואַרטען ערב פסח חברה יונגוואַרג אויף זייערע חברים, די „וואַרשויער געסט“, וואָס וועלען אָנקומען אויף פסח „מיט שײַנענדיגע פנימ'ער, מיט פאַצעטישע היטלעך אויף די קעפּ, געפּרעסטע קעלנערלעך, רויטע אָבגעשמיסענע בעקלעך פון ווינד, מיט אויגלעך, וואָס קוקען פון אונטער די דאַשעקלעך נאָר ממזר'יש“. דער יונגער דור שטעהט שוין אונטער דער השפעה פון צוויי אַבסטראַקטע כחות, פון דעם גרויסען מאַרק און דער גרויסער שטאָדט. די פאַצעטישע היטעלעך און די געפּרעסטע קעלנערלעך פער'מאוס'ן שוין אין זײַנע אויגען די פאַרצײַטיגע שיך און זאָקען און געקרײַזעלטע פאות'לעך. די העלדען פון שטעדטיל זענען שוין נישט די שענע בעלי-הבתים, וואָס פערנעהמען אין באָד און אין שוהל די מזרח-וואַנד, נאָר די יונגוואַרג צוערשט, מיט אַ יעקעל סטאָליער אָן דער שפּיץ און דערנאָך מיט אַנ'איטשעלע קאַמאַשען-מאַכער. די אַלטע בושה און דער אַלטער דרך-ארץ פאַר די פאַרצײַטיגע יודישע היילינגטימער איז צוקראָכען, ווי שוים אויף וואַסער. בשעת דער שמש איז מכריז דעם עולם, אַז דער רב האָט גע'אסר'ט מעהל פון אַנדערע שטעדט, בעווײַזט זיך שוין אויף דער בימה יעקעל סטאָליער און איז אויך מכריז: „רבותי... מען טאָר נישט, מען בעשטעהט נישט... אָרימע אַרבײַטערס געלד... מען מעג

בריינגען מעהל — נישטאָ קיין מאָנאָפּאָל“. און שפּעטער, ווען אין שטעדטיל זענען אײַנגעדרונגען די אידעען פֿון אַנ'אײגענער סאָציאַלער מאַכט און אַ נײַער סאָציאַלער גערעכטיגקײַט, ווען צו די אַלטע ליעדלעך איז צוגעקומען דאָס ליעד:

„ברידער און שוועסטער פֿון אַרבײַט און נויט,
די אַלע, וואָס זענען צוזייהט און צושפּרייט“... —

שטעהט שוין יעקעל סטאָליער „מיט'ן פּנים אין שויב און קוקט, ווי יודען געהען פֿון שוהל מיט די טליתים אונטער די אָרעמס, און קוקט אַרויס מיט אַ שטילער, ליכטיגער האָפֿנונג אין די אויגען און אויף די ליפּען שוועבט אַנ'אויסגעלייטערטער שמייכעל:

וואַרט, וואַרט, אַלטע נאַראָנים!“

דער בעגריף פֿון אַ „יודיש וואָרט“ האָט זיך שוין לגמרי פֿערענדערט. „פֿאַר־נאַכט, מען לעגט אַוועק די אַרבײַט, לאָזט מען זיך אין גאַס אַריין... מען בעגעגענט זיך מיט יודען, וואָס שטעהען אויפ'ן שוהל־הויף... און וואַרטען אויף אַ שטערן... קוקט מען זיך איבער מיט זיי און געהט ווייטער... מען שפּאַצירט פּאָרלעכווײַז... מען חאַפּט זיך אַרײַן צו מאָטעלען אין טהיי־הויז הערען אַ יודיש וואָרט... ווער שמועסט אַ ליעדעל— איז אַודאי גוט“.

און דאָס „יודישע וואָרט“ איז שוין נישט די דרשה פֿון אַ מגיד, נאָר די האַלב־קלאָרע רייד פֿון יעקעל סטאָליער, אָדער פֿון אַ וואַרשויער פּ. פּ. ס.'אָווניק.

און ווייסענבערג'ס שטעדטיל, וועלכעס איז נאָך געמאָלט געוואָרען אין אַזאַ מאָמענט, ווען עס איז אַדורך די יודישע אַרבייטערקעפּ דער בליץ פֿון אַ הויכען סאָציאַלען געדאַנק און איבער די הערצער איז אַריבער אַ וואַרימער שטראָם פֿון אַ העכערער גערעכטיגקײַט און אַ טיעפֿען יושר, — איז שוין דאָס שטעדטיל געטיילט אין צוויי פֿײַנדליכע לאַגערן, די אויבערהאַנד בעקומט אויף אַ רגע די יונגוואַרג און דריקט־אויס אינסטינקטיוו דעם טיעף בעהאַלטענעם רצון פֿון האַרצען און די האַלב־קלאָרע בעגריפֿען פֿון אַ נײַעם מענשליכען לעבען, וואָס וויל נישט וויסען פֿון אַ צופֿאַלענעם, נאַרישען יודישען קיום. אוודאי, ליעגען נאָך זייערע גײַסטער אײַנגעהילט אין די אייגענע מלבושים פֿון אַ קליין־

שטעדטילשען לעבען, אָבער דאָס, וואָס שײַנט אַדורך די מלבושים, האָט שוין אַ שוואַכען ספּעציפֿישען יודישען כאַראַקטער. ווי נאַאיוו, קאָמיש און לאַכענדיג עס זענען נישט די יעקעל סטאָליערס און די איטשעלעך, אָבער זייער גאַנצער מהות איז שוין אָבגעריסען פֿון די אַלט־קליין־שטעדטילשע אידעאַלען און פֿאָרשטעלונגען, און דערנעהנטערט זיי מיט טויזענד פּרטים צו דעם גרויס־שטעדטישען יונגען דור, וואָס נעהמט זיך אַליין אַרײַנבריינגען אַ סדר אין דאָס פֿינסטערע לעבען אַרום.

די צוויי הויפּט־טיפּען, יעקעל סטאָליער און איטשעלע קאַמאַשען־מאַכער, אונטערשיידען זיך נור אין אָנפֿאַנג דורך זייער בעוואוסטזיניגקײַט. דער אייגענער איטשעלע, וואָס איז בײַם אָנפֿאַנג ערצעהלונג געווען נאָך קינדיש, לײַכטזיניג און נישט פֿערשטאַנען אַזוי ווי יעקעל זײַן ראָליע — ענטוויקעלט זיך אין לויף פֿון די געשעהענישען, וואָס זענען אַריבער איבער זײַן געמיטה, און ווען סוף ספּור המעשׂה פֿערשיקט מען איהם אינאיינעם מיט יעקלען קײַן סיביר, שטעהט ער שוין פֿאַר אונז אַלס אַ בעוואוסטזיניגער טיפּ פֿון נײַעם יונגען דור.

ווייסענבערג האָט אויסגעהאָפּטען זײַן שטעדטיל־בילד מיט די פֿעדים פֿון דעם בונדיזם, וואָס דרינגט אַרײַן אין אַ שטעדטיל. נאָר דער בונדיזם איז נור דאָס נאַטירליך־קינסטליכע מיטעל, אום בולט'ער אויסצודריקען די צוטיילונג פֿון שטעדטיל אין אַ פּאַרצײַטיגען און אַ הײַנטיגען, וואָס פֿערליערט זײַן ספּעציעל־יודישען כאַראַקטער. יעדע נײַע אידעע, וואָס האָט פֿערכאַפּט דעם לעצטען דור, האָט בולט אַרויסגעוויזען, וואָס פֿאַר אַ תהום עס ליעגט צווישען דעם הײַנטיגען יודען און דער אַלטער יודישער קולטור. די סצענע, וואו עס שילדערט זיך, ווי יעקעל סטאָליער האָט פֿערלאַנגט נאָך די פּאָגראָמען, אַז יודען זאָלען בילדען אַ זעלבסט־שוץ אין שטעדטיל, בעלײַכט, ווי מיט בענגאַלישע פֿײַערווערק, דעם געוואַלדיגען חלוק צווישען יונג און אַלט.

— „וואָס איז דאָס פֿאַר אַ תהילים? — האָט ער אַ געשריי געטהון און אַ פּאַטש אין שולחן אַרײַן — הײַנט איז נישט קיין צײַט פֿון תהילים, נאָר פֿון קעמפֿפֿען מיט „בראָן“!

— „געוואַלד, „בראָן“, — האָט זיך דער רבֿ אָן וואָרט אָנגעהאַפּט, — נישטאָ קיין בראָן! תהילים איז דאָ! תהילים!“

— „נישט קיין תהילים, נאָר בראָן, — שרייט יעקעל סטאָליער נאָך העכער, — און טאַקע בראָן, רעוואָלווערן, פּיסטאָלעטען!“

עס ווערט אַ מלחמה אין בית־מדרש: „בראָן“, „תהילים“, שרייט מען פֿון אַלע זייטען, און ערשט דעמאָלט, ווען איינער פֿון דער „חבֿרה“ האָט אַ וויַיז געטהון אַ רעוואָלווער, האָבען זיך די אַלטע מיט שרעק אָבגעטראָגען פֿון דעם יונגוואַרג.

אודאי, זענען ביידע טיילען לעכערליך, שטאַרק קאָמיש און נישט געדעכט, אָבער דאָ האַנדעלט זיך נישט וועגען דעם. די טהאַטזאַך בלייבט אָבער פֿעסט בעשטעהן, אַז די יונגע האָבען בעסער בענומען און פֿערשטאַנען זייער אויפֿגאַבע, ווי די אַלטע יודישקייט. וויכטיג איז דאָס, וואָס די יונגע האָבען אין גיכען פֿערשטאַנען, אין וואָס עס בעשטעהט זייער נאַרישקייט און גישט־גערעכטיגקייט, בעת די אַלטע יודישקייט איז געבליעבען נאָך אַלע נסיונות אַזוי בלינד, ווי פֿריהער.

פֿאַר אונזערע אויגען האָבען זיך פֿאַרבייַגעטראָגען דריַי שטעדטליך. אַלע וויַיזען אונז אַ נייַע בעציהונג צום שטעדטיל, פֿון וועלכען דאָס הייַנטיגע מאָדערנע יודענטום טראָגט זיך אָב, ווי פֿון וויַירעך. בייַ פּרץ'ן זעהען מיר די פֿאָלשטענדיגע דעגענעראַציע פֿון שטעדטיל, און אַוואו עס זעהט זיך נישט אַפֿילו אַ סימן פֿון אַ קאָנפֿליקט צווישען אַלט און יונג. בייַ אַש'ן זעהען מיר אַן אידיליע, וואו אַלץ פֿליסט מיט דער רוהיגקייַט פֿון די לייַכטע בעגולטע וואָלקענדלעך אויף אַ קלאָרען הימעל אין אַ זומערדיגען פֿאַר־נאַכט. מיר זעהען עפּיס אַזוינס, וואָס איז גאָרנישט בנמצא און מאָלט זיך אין דער פֿאַנטאַזיע פֿון אַ צאַרטען, ראָמאַנטישען קינדער־האַרץ. די יודישקייַט איז אין אַש'ס שטעדטיל גאַנץ, ווי אַ נוס, וואָס איז אָקאָרשט אַראָבגעפֿאַלען פֿון בוים. מיט אַ יחזקאל גאָמבינער וואַקסט אַ גאַנצער דור איידעמס און אייניקלעך, וואָס וועלען די אידיליע נישט צושטערען. אויף דעם האַרטען, טרוקענעם גרונד פֿון אַ שטעדטיל, וואָס איז חרובֿ געוואָרען, האָט

אַש אונז געשטעלט אַ שעֶנע מצבֿה, זיין חלום, דעם חלום פֿון אַ פּאָעט.

וויסענבערג׳ס שטעדטיל דאַגעֶגען ווייזט אונז נישט=ווילענדיגערהייד, אַז אויב אין שטעדטיל איז נאָך מעגליך וואָס ס׳איז פֿאַר אַ לעבען, איז דאָס לעבען אין פּרינציפּ שוין גאָר אַנ׳אַנדערס און עס איז נור מעגליך דאַן, ווען עס איז עקאָנאָמיש און גייסטיג פֿערבונדען מיט דער גרויסער שטאָדט, מיט איהרע געדאַנקען און תאוות, אידעֶען און אידעאַלען. נאָר אין וויסענבערג׳ס שטעדטיל געפינען מיר אַ קאָנפֿליקט צווישען יונג און אַלט (ווייל עס איז דאָס איינציגע שטעדטיל פֿון די דריי, וואו עס איז פֿאַרהאַן לעבען), אָבער דער קאָנפֿליקט איז פֿון דעם סאָרט, וואָס פֿיהרט מיט דער נויטווענדיגקייט פֿון אַ געזעץ, אַז אַלץ, וואָס איז יונג, שטאַרק און קרעפֿטיג, זאָל אַוועקגעֶהן אין די גרויסע שטעדט, וועלכע איז איהם שוין לאַנג אַזוי עקאָנאָמיש און גייסטיג נאָהנט.

אין צענטער פֿון אונזער קומענדיגער יודישער ליטעראַטור, וועט מן הסתם, דאָס שטעדטיל שוין נישט פֿערנעהמען דעם גרויסען פּלאַץ, וואָס אַמאָל.

שלום יעקב אבראמאוויטש.

(מענדעלי מוכר ספרים).

(צום פופציג־יאָהריגען יובילייאום).

I.

פופציג יאָהר זענען אַוועק זינט ש. י. אַבראַמאָוויטש האָט אָנגעהויבען
צו שרייבען. ווי בּיי אַלע ליטעראַטען, האָבען זיך אין זיין אויג
און גייסט שאַרפער פאַר אַלץ אָבגעשפּיגעלט די אַיינדריקע פון זיין
פריהער קינדהייט, און לעזען טהוען איהם מענשען, וואָס זענען שוין
טיעף אַריינגעוואַקסען אין צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט. בּיי די ברע=
גיעס פון אַבראַמאָוויטש'ס ווערק רייבען זיך איגענטליך פיער דורות:
דער עלטער=זיידע פון די ניקאָלאַיעווסקע צייטען און דער אור=אייניקעל,
וואָס האָט שוין דורכגעמאַכט אויף זיינע פּלייצעס די בּהלה=צייט פון אַ
רוסישער רעוואָלוציע. און צווישען דעם אונטערטאַן פון ניקאָלאַי דעם
ערשטען און דעם אור=אייניקעל ליעגט אַיינגעשפּאַרט עפּיס אַ פּער=
זעהעניש — די השכּלה=עפּאָכע — מיט איהרע מענדעלסאָנ'לעך און
איהרע פעטערבורגער חבֿרות. אַודאי, האָבען די פיער דורות אַנ'אינווי=
ניגסטען צוזאַמענהאַנג צווישען זיך. אָבער שלום יעקב אַבראַמאָוויטש
האָט זיך ניט אָבגעגעבען דערמיט אונז צוזאַמענצוקניפּען די דורות.
בּולט'ער פאַר אַלץ טרעט אַרויס פאַר אונז אין זיינע ווערק דער
עלטער=זיידע, שאַרפער ווי די שפּעטערדיגע שילדערונגען שילדערט
ער אונז, דער זיידע ר' מענדעלי, די סבֿיבֿה און דעם גייסט פון דער
צייט, ווען זיינע טאַטעס און מעטערס האָבען נאָך געטראָטען אויף
די קאַבּצאַנסקער נחלאות. ריין אָביעקטיוו גענומען, זעהען מיר בּיי ר'
מענדעלי'ן נישט קיין איבערגאַנג פון אַמאָל צום היינט. פערטיע=
פענדיג זיך אין זיין וועלט, פערליערען מיר דעם חוש פאַר דער

הײנטיגער יודישער גאַס. װען מיר קלאַפּען־צו זײנען אַ „ספּיר המעשׂה“, דוכט זיך אונז, אַז מיר האָבען עפּיס דורכגעלעבט אַ חלום, װאָס האָט גאָר קײן שײכות נישט צו דעם איצטיגען קאַלענדיגען טאָג.

דער מענשליכער גײסט, װאָס בעװיצט דעם געטליכען כּח זיך דורכצופאָהרען אין אײן רגע איבער געשטאָרבענע פאַרצײטיגע װעלטען און דורות, — װאָס איז געבענשט מיט דער גאָב „להזכיר נשכּחות“ און צו פערגליכען דאָס אַלטע טויטע אַמאָל מיט דעם װאַרימען לעבעדיגען הײנט — װערט נשתּומם און צוטומעלט, װען ער פאָהרט זיך דורך פון דעם הײנטיגען דור צו דער צײט פון אַ „ר׳ שלמה בן חיים“, בעת יודען האָבען בתמימות געגלויבט, אַז משה מאָנטעפיאָרע איז געקומען אָפּקויפען בײ ניקאָלאַי דעם קיסר זײנע רוסישע יודעלעך. עס דוכט זיך אויס, אַז עס איז גאָר נישטאָ קײן שום קרובה׳שאַפט צװישען דער הײנטיגער יודישער װעלט מיט איהרע עמיגראַנטען, עקסטערנעס, דאַנטיסטען, חדרים־מתוקנים, מלמדים עבֿרית־בעבֿרית, הענדלער מיט לעבעדיגער סחורה, גרענעץ־אַגענטען, מיט איהרע ציוניסטען, טעריטאָריאַליסטען, פּועלי־ציון; מיט איהרע צײטונגען, מוזיקאַלישע חבֿרות, קולטור־קאָנגרעסען, צוזאַמענפאָהרען; מיט איהרע האַנדװערק־שולען, פּרובֿ־קאָלאָניעס און אָװענד־קורסען; מיט די צאָהן־דאָקטאָרקעס, בערנער קורסיסטקעס און פּאַריזער כּלה־מײדלעך; מיט איהרע ליטעראַטען, בונדיסטען, צװשיבערטע דעקאַדענטען — און מיט דער װעלט פון אַ ר׳ מענדעלי, װאָס איז בעשטאַנען פון „אַ חאַפּער, אַ מגיד, אַ מוסר; פון אַ שמש, אַ קהל׳שען שרײבער, אַ סבאָרשטשיק, אַ דעפּוטאַט, אַ בעל־עצה, אַ בעל־טובֿה; פון בעהעלפערס, מלמדים, שדכנים, בדחנים, בטלנים, גבאים, משולחים און ישיבֿה־בחורים, פּרושים, לומדים, זײדענע מענשען, שײנע יודען, טאַטענס קינדער, תּהילים־זאָגער, משניות־לערנער, בעלי תּפלות, שופֿר־בלאָזער, דרײדלעך־מאַכער, פּורים־שפּיעלער, מצה־רעדלער ביז די דינים, שוחטים, מנקרים, משגיחים, טוקערינס, קײטלעך־לענערקעס, פעלד־מעסטערינס א. א. װ.“

װען מיר קוקען זיך אַײן אויף דער יודישער גאַס, װאָס עס װײזט דער אַשמדאַי דעם צוטראַגענעם ישׂראליק׳ן אין ר׳ מענדעלי׳ס „קליאַטשע“, װען מיר זעהען שװיבלען און גריבלען אויף דער גאַס: „פּאה׳קעלעך, גערגעלעך, מערידענעלעך, שיך־און־זעקעלעך, פּיאַטקעלעך, פּאַ-

טשיילקעלעך, פּושקעלעך, קעסטעלעך, קאָלעפּעלעך, שרי ערלעך, גראַ=
גערלעך, גלות=ליכטלעך, קאָרפּירער אתרוגים'לעך און כּפּרה=הינדלעך"—
און מיר קעהרען זיך צוריק פון דעם עולם=התהו צו דער היינטיגער יודישע־
גאַס מיט איהר איינגער=מאַסען אויסענווייניגסטער ציכטיגקייט און
איירעפּעאישקייט — דוכט זיך אויס, אַז די צייט האָט שוין לאַנג
אָפּגעוואַשען דעם זכר פון אַבּראַמאָוויטש'עס וועלט; אויף דעם אַלטען
בית=עלמין האָבען זי שוין ווערים צוגעסען און איבער איהרע צו=
פוילטע גליעדער האָט אויפגעשפּראָצט נאָר אַ ניי לעבען, גאָר אַ ניי=
מאָדנער שטייגער פון אַ יוד און פון אַ יודישער גאַס.
און ווייטער דוכט זיך אויס, אַז נישט נור אויסערליך האָט זיך געביטען
די יודישע גאַס, נאָר אויך אינערליך. צו אַבּראַמאָוויטש'עס צייטען,
ווען אַ יוד האָט זיך גענומען צו השכּלה, איז צוערשט געבאָרען גע=
וואָרען בּיי איהם אין הארצען אַ פעראַכטונג צום יודען אַלס יודען, און
צו דער יודישער סבֿיבֿה. „איך וועל בּלייבּען אַ יוד און נישט קיין
מענש" — האָט זיך געשראָקען ישׂראליק, בּעת ער האָט זיך בּע=
שלאָסען נעהמען זיך צו די בּיכלעך — „איך וועל בּלייבּען אַ רעטעניש,
עפּיס אַ פּאַניע, וואָס קעהרט אויס, רייניגט אומעטום אויס, און בּע=
האַלט זיך אַליין אין מיסט, ערגיץ אין אַ ווינקעל, דאָס מיינט מען
אַ בּעזים! עפּיס אַ פּאַניע, וואָס דרעהט זיך אַרום דאָ און איז פאָרט
נישט דאָ אויף דעם עולם, וואָס איז פליישׁ און בּלוט און זי דאַכט זיך
פאָרט אינטליכּען אויס, עפּיס איז זי גאָרנישט"! (קליאַטשע" קאַפּ. 1).
אַרבּייטען אין פאָלק, פאַר'ן פאָלק הייסט זיין אַ „פּאַניע",
וואָס קעהרט אומעטום אויס און בּעהאַלט זיך אַליין אין מיסט". די
השׂגות „מענש" און „יוד" זענען געווען אַזוי וויט איינער פון אַנ=
דערן, אַז מען האָט זיך גאָרנישט געקאָנט פאָרשטעלען זיי צו פאַראייני=
גען. איצט אָבּער, ווען מיר האָבּען זיך דערקענט, אַלס איינצעלנע טראָ=
פענס פון איין יודישען קוואַל, קומט אונז אויס משוגה'דיג די פאָר=
שטעלונג נישט צו ווערען זיין די „פּאַניע, וואָס קעהרט אומעטום אויס
און בּעהאַלט זיך אַליין אין איהר אייגענעם מיסט". גראָד דאָס,
וואָס אין דער צייט פון דער השׂכּלה=עפּאָכע האָט אויסגעזעהן אין די
די אויגען ווי מיסט (מיר מיינען די יודישע סבֿיבֿה) — האָט בּעקומען
היינט בּיים יודען אַ בּעזונדער אָנציהונגס=קראַפט. דער היינטיגער
יוד זוכט גראָד „דעם ווינקעל", וואו ער זאָל זיך קאָנען בּעהאַלטען,

ד. ה., וואָס ער זאָל זיך קאָנען פֿיהלען ווי בײַ זיך, ווי אין דער=היים. ווײַטער איז מען נאָך צו יענער צײַט נישט דערגאַנגען צו דער השגה פֿון זעלבסט=שטענדיגקייט. דער יוד, דער פֿיהלענדער און דענקענדער יוד האָט העכסטענס געפֿאָדערט גערעכטיגקייט פֿון זיינע בעלי=בתים צו איהם. אָבער קיינמאָל איז איהם נישט אײַנגעפֿאַלען צו וועקען אין זיך אַ רצון אומצואַנדערשען זיינע כּללישע געפֿיהלען בנוגע צו דער צוקונפֿט פֿון אייגענעם פֿאָלק. אין ר׳ מענדעלי׳ס „קליאַטשע“ געפֿינען מיר אַ ביטער סאַטיריש פֿערהעלטניש „צו די נייע מאָדנע יודישע נאַרען“, וואָס האָבען אין דער בילדונג געפֿונען דאָס מיטעל, ווי צו מאַכען פֿון דער „קליאַטשע“ אַ מענשען. „איטליכס בעשעפעניש, וואָס ווערט געבוירען איז קודם=כּל אַ לעבעדיגע זאַך, פֿערזאָרגט מיט אַלע אבֿרים, מאַקע פֿון זיינעטוועגען, בכּדי דורך זיי צו בעקומען אַלצדינג, וואָס עס בעדאַרף נויטיג האָבען צום לעבען. עס האָט, אַ שטייגער, אַ מויל אויף צו עסען, עס האָט אַ נאָז, כּדי צו שמעקען, עס האָט פֿיס, כּדי צו געהן, נישט כּדי צו טאַנצען, טאַנצען און נאָך אַזוינע שמאָכטעלייען זענען אויסגעטראַכטע מעשׂיות, דאָס האָט מען אַליין זיך אויסגעטראַכט שפּעטער און עס אַ נאָמען געגעבען „בילדונג“ — ענטפֿערט די „קליאַטשע“ דעם גרויסען בעל=רחמנות ישׂראל׳יקן. זי גלויבט נישט אין הומאַניזם, מענשליכקייט, באַרמהערציגקייט, רחמנות, זי האָט אויך קיין צוטרויען נישט צו אוטיליטאַריזם, צום נוצליכקייטס=געפֿיהל פֿון מענשען, וואָס זאָגט, אַז וואָס ווייניגער מען פּייניגט אַ מענשען, אַלס נוצליכער איז ער פֿאַר׳ן כּלל. זי האָפֿט נור אויף יושר, גערעכטיגקייט. אָבער אין ערגיץ הערט איהר נישט דעם קול פֿון אַ געזונדטען לעבענס=געפֿיהל, וואָס וועקט אַ שטאַרקע זעלבסטשטענדיגקייט, דען וואָס איז דער ציוניזם, בונדיזם, טעריטאָריאַליזם א. ז. וו., אַלע די בעוועגונגען, וואָס האָבען אָנגעהויבען וועקען אַ יודיש האַרץ, ווען נישט דער פֿאָלקס=אינסטינקט פֿון זעלבסטשטענדיגקייט?

אין אַבראַמאָוויטש׳עס צייטען איז דער יוד געווען אַלס פֿאָלק פּאַסיוו, היינט, אָבער, דוכט זיך, איז ער אַקטיוו. אין ר׳ מענדעלי׳ס דור זענען די סאָציאַלע געפֿיהלען פֿון יוד געווען פֿערטויבט, עס איז נישט געווען קיין בעוואוסטזיניגער כּלל, נאָר איינצעלנע אידיווידוען, וואָס עס האָט זיי צוזאַמענגעהאַלטען אַן׳אויסערע לעבענס=פֿאָרם. די יודישע

גאַס פון ר׳ מענדעלע׳ס וועלט האָט געהאַט אַ שוואַכע בעוואוסטזיניגקייט. האַמיש אויסערליך האָט זי געהאַט אַלע סימנים פון רוחניות — פאות׳לעך און שיך און זעקעלעך האָבען פול געמאַכט די ירידלעך און די קלייזלעך — אָבער אינווייניג האָט זי נישט געהאַט אין זיך קיין לעבען און איז געווען ווי פערגליווערט. פאַר אונז, די היינטיגע, דוכט זיך שוין אויס דער חלוק אַזוי גרויס, אַז מיר זעהען שוין גאָר כמעט קיין המשך נישט צווישען דעם זיידען און דעם איניקעל.

.II

דאָך, נישט קוקענדיג אויף אַלע די בעטראַכטונגען, הערען מיר פאָרט אין אַבראַמאָוויטש׳עס ווערק אַ שטים, וואָס איז אונז אַלעמען נאָהנט און, דאַכט זיך, גוט בעקאַנט, זעהען מיר דאָך אין אַלע זיינע שילדערונגען נאָהנטע געשטאַלטען און היימישע פנים׳ער. ווי ס׳ווייזט אויס, ליעגט פאָרט ביי אונז נאָך אַ גלגול פון דעם יודעל, וואָס האָט געלעבט אין די יאָהרען פון ניקאָלאַי׳ס צייטען. אָדער צי האָט אַבראַמאָוויטש עפיס בעריהרט אַזאַ קנייטשעלע אין דער יודישער גלות־נשמה, פון וואָס מיר, די איניקלעך, זענען נאָך עד־היום נישט פריי געוואָרען?

אמת, אַז מען זאָל נעהמען צוגליעדערען ר׳ מענדעלע׳ס ווערק אויף אַ ריין־פראָטאָקאָליסטישען שטייגער, וועלען מיר אין זיי נישט געפינען קיין שטעגעלע, וואָס זאָל זיין עהנליך צו אונזערע היינטיגע גלות־וועגען. אָבער צי האָט דאָס גאָר אַ זין צו פערגלייכען שילדערונגען פון אַ קינסטלער־האַנד מיט אַן׳אַלטער פאָטאָגראַפיע פון אַן׳אַמאָליגען פאָטאָגראַף? געוויס, האָט זיך דאָס אויסערליכע פנים פון היינטיגען לעבען געענדערט, אויך אינערליך זענען מיר אַנדערע געוואָרען, די טיעפערע אָבער, די שטיל־פערבאָרגענע קנייטשען פון אונזער גלות־נשמה, וואָס דאָס זעהט נור אַ גאָט־געבענשטער קינסטלער, האָבען זיך ווייניג וואָס געענדערט. און ווען אונז געלינגט זיי צו ענטפלעקען, האָבען מיר עס צו פערדאַנקען איינציג אַליין אַבראַמאָוויטש׳ען, וועלכער האָט זיך געשטעלט די אויפגאַבע צו האַפּען מיט זיין פענזעל „דאָס פינטעלע יוד“.

צוגלייך מיט זיין שכן פון איין לאַנד, ג אָ ג אָ ל, האָט ער אונז געשילדערט זיין א י י ג ע נ ע צ י י ט. אָבער דערביי האָט ער פונקט ווי זיין שכן אַ קוק געטהון טיעפער דורך די אויסערע בגדים פון זיין

צייט און אונז ענטפּלעקט הוילע, נאַקעטע נשמות, אפשר אייביגע יודישע נשמות. און פּונקט ווי גאָגאָל'ן געניסט נאָך היינט דער אור-אייניקעל פון זיין עפּאָכע, אַזוי געניסען מיר נאָך היינט אַ „פּישקע דעם קרומען" און „מסעות בנימין השלישי". ווי איטליכער קלאַסיקער, (און אַבראַמאָוויטש איז דער קלאַסיקער פון רוסישען גלות-יודענטום), פערמאָגט ער אַ סוד, עפּיס אַ מין כשוף, וואָס לאָזט זיך נישט אויסדריקען אין ווערטער,—אַ כשוף, וואָס גיט אונז, די קינדער פון פערטען דור, זיך צו פיהלען פאַר נאָהענטע מחותנים מיט אונזערע נאַרישע עלטער-זיידעס. צי ליגט דאָס אין דעם, וואָס אַבראַמאָוויטש'ן האָט זיך איינגעגעבען צו חאַפּען דעם טיפּישען קנייטש און לשון פון אַ יודישער אומה מענשען? צי אין דעם, וואָס ער האָט אונז געוויזען דעם כאַראַקטעריסטישען רימטום פון אַ גאַנצער עדה יודען? צי אין דעם, וואָס ער האָט שאַרף אַרויסגעשטעלט פאַר אונזערע אויגען די פיעל סתירות אין דער נשמה פון רוסישען גלות-יודענטום?—ווי די מעשה איז: צו-קלאַפּענדיג איינע פון די בעריהמטע „ספורי-המעשיות" פון ר' מענדעלי'ן, פיהלען מיר אָן ווערטער, אַז מען האָט אונז געצוואונגען זיך טיעפער צוצוקוקען צו אַ בילד, וואָס איז צוגלייך מיין אייגענעס, ווי דאָס בילד פון אַ נ'עדה יודען, וועלכע מען רופט אָן כלל-ישראל.

ש. י. א. איז געוואָרען דער שילדערער פון דער כנסת ישראל מיט איהר וואָכענדיגער קדושה און איהר צוטומעלטען אָרימען גשמיות'דיגען לעבען. נישט אין איינצעלנע געשטאַלטען האָט ער אונז געמאָלט די פאַרצייטיגע וועלט, נאָר אין איהר גאַנצען כלל'ישען אויסדרוק. ער האָט אונז איבערגעגעבען דעם תמצית, דעם גייסט פון יודישען אַתה-בחרתנו'ניק, ביי וועמען דאָס לעבען פערגעהט צווישען קלויז און מאַרק. ווען אויך די אויסערע פאָרמען האָבען זיך געביטען, אָבער אין תוך ביט זיך נישט אַזוי גיך די נשמה פון אַ גרויסען קבוץ. „אַלץ בעקומט ביי אונז סמנים פון אַ מעקלערישען עסק'ל", קלאָגט זיך אַבראַמאָוויטש און שילדערט אונז דעם גייסט פון אַנאָמאַליגער יודישער חתונה. „אפילו חתונה-האָבען איז אויך אַ געשעפט. דער יוד האַנדעלט אַיין אַ ווייב, דינגט זיך פריהער נוט אויס וועגען מקח, וועגען נדן, וועגען איטליכס פּיצעלע בעזונדער, זענען די תנאים דערפילט כפי המדובר, טאָ קום-זשע, כלה לעב, אונטער דער

חופּה מיט דעם שדכן, דעם בדחן, מיט דעם גאַנצען פּעקעל כּלי־קודש, וואָס לעקען פון געשעפט אָב אַ בּיינדעל, זיי אַ ווייב, רייס קריעה און ווער פערשוואַרצט מיט מיר אינאיינעם. אויב דו ביזט קלוג אָדער נאַריש, שען אָדער מיאוס, דאָס איז שוין דיין עסק. מיר זענען נישט קיין פּריצים, האָבּען נישט קיין צייט צו קוקען אויף אַזוינע זאַכען, יודען זענען מיר, סוחרים, מעקלער, קרעמער („פישקע").

און מיר, די אייניקלעך, פיהלען, אַז איטליכס וואָרט פון פאַרצייטיגען אַבראַמאָוויטש'ן טרעפט אונז גלייך אין האַרצען אַריין, אין האַרצען פון יודען, וואו עס האָט זיך בּעזעצט דער מעקלערישער גייסט אין די הייליגסטע טהועכצען פון זיין לעבּען.

ווען מיר לייענען, ווי ישראל'יק'ן דעם משוגע'נעם האָט זיך פאָרגעשטעלט אַ יודישע פּרנסה און מיר דערזעהען פּלוצים דאָס אַלגעמיינע בּילד פון אַ יודישען מאַרק מיט „הונגעריגע, דאַרע טאַנדעטניקעס און אין צעהנען איינגעהויקערטע הענדלערס, וואָס דרעהען זיך הין און הער אַרום אין איינע צרות, קוקען זיך צו און שאַצען בּיי זיך אָב איטליכענס קליידער, האָבּען אַנ'אויג, בּיי וועמען עס זענען צוריסען די שטיוועל, בּיי וועמען די הויזען, בּיי וועמען די קאַפּאָטע, דערפיהלען אין דער שטאָדט די קלענסטע לאַטע, די מינדסטע שמאַטע... בּלייכע, טויטע מענשען, וואָס לויפען נעבּיך אַרום ווי פערסמ'טע מייז, שטעקען אומעטום די נאָז אַריין און שמעקען, טאָמער וועלען זיי געפינען עפּיס אַ שטיקעל בּרויט... איטליכער איז פערטראָגען, איטליכען שפּאַלט זיך דער קאָפּ, איטליכער פערבייסט אַ ליפּ, מאַכט פּלאַנען און פערטראַכט זיך, איטליכער רוקט אַרויף דאָס היטעל און לויפט, און איז ווי אויפ'ן עולם התהו... מיט אַלערליי סאָרטען קליידער און קליטלעך, טישלעך און שאַפּקעלעך, וואו אַ צוואַנציג קרעמער שלאָגען זיך פאַר איין קונה, איטליכער ציהט איהם צו זיך און זאָגט איהם צו הרים וגבעות, איטליכען קריכען אַרויס די אויגען צו זעהן אַ גראָשען לייזונג, די קונים און די קרעמער דינגען זיך, שווערען זיך, בּיידע שווערען בּנאמנות, בּיים ווייב, בּיי די קינדער, בּיי זיין חלק לעולם הבּא און גלויבען איינער דעם אַנדערען, ווי דעם הונד" („די קליאַטשע"), — ווען מיר לייענען דאָס, דאַכט זיך אונז נישט ווילענדיג אויס, אַז מיר טרעטען אויפ'ן בּרוק פון דער היינטיגער יודישער גאַס מיט איהר אָרימקייט, אימפּעט און צוטומעלטקייט. צי קען מען נישט היינט

זעהן דאָס אייגענע בײַ דער בערזע פון אַ וואַרשא, אָדעס דאָס, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט געזעהן אַמאָל בײַ דער פּאַרצייטיגער בערזע אויף קאַרמעליניצער יריד: „אַ יודעלע אויפ'ן יריד איז ווי אַ פישעלע אין וואַסער... יודען יריד'עווען, לויפען, האַנדלען, שטעהען נישט אויף איין אָרט... ס'איז אַ טאַראַראַם, אַ קאָלעניש... דאָרט, זעה איך, לויפט אַ יודעל, אַ צווייטער, אַ דריטער.... פערשוויצט שטאַרק, דאָס מיצעל אויפ'ן שפּיץ קאָפּ... דאָ אַ טאַפּ, דאָרט אַ טאַפּ, אַ מאַך אַהין, אַ מאַך אַהער, אַ דרעה מיט'ן גראָבען פינגער און אַ קיי דאָס שפּיצעל בערדיל: געפאַלען אַפּנים אויף אַ המציאה. עס לויפען גאָר אָהן אַ נשמה מעקלער, שדכנים, טאַנדעטניקעס, יודענעס מיט קוישען, יודען מיט טאָרבעס מיט פינף פינגער, בעלי־הבית'לעך מיט בײַכלעך. איטליכען פלאַמט דאָס פּנים: „נישטאָ קיין צייט, אַ רענדיל אַ מינוט!" („פישקע").

נאָך הײַנט איז די יודישע מאַסע אַנאָרימע, בײַ וועמען „דער מאָגען האָט קיין שום התמונות נישט". נאָך הײַנט קומט אָב די יודישע מאַסע מיט שה"י־פה"י און ווערט נור לעבעדיג, ווען זי הערט „עפּיס ריידען פון געשעפט". נאָך עד היום קאָנען מיר מיט אַ ביטערען געלעכטעריל אויף די ליפּען איבער'חזר'ן אַבראַמאָוויטש'עס אַפאָריזם: „אַ יוד בשעת דער גסיסה, קוים דערהערט ער נור עפּיס געשעפט, ווערט ער לעבעדיג און דער מלאך המות אַליין קאָן דענסטמאָל צו איהם נישט צוטרעטען".

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, דער פּאָעט פון אונזער וואָכעדיגער קדושה, האָט אונז טיעף ענטפלעקט דעם ווילדען קאָנטראַסט פון אַ יודישער נשמה, וואָס פיהרט זיך אַסקעטיש, ווי אַ קדוש („זיין מאָגען האָט קיין שום התמונות נישט") און איז פול פאַר פול מיט וואָכעדיגע ציעלען („מיין ערגסטען פיינד וואָלט איך נישט ווינשען אָנצוקומען צו אַ יודען, בעת עס דאַכט זיך איהם געשעפט, ער איז מבטל דענסטמאָל איטליכען, אַפילו דעם בעסטען פריינד, דעם אייגענעם ברודער מיט'ן בליק"), און דער ווילדער קנייטש אין דער יודישער נשמה איז געבליבען דער אייגענער, וואָס אין די אַמאָליגע צייטען.
אפשר זענען מיר געוואָרען אין דער צייט עקאָנאָמיש פּראָדוקטיווער, אַביסעל איירָאָפּעאישער, אַביסעל זעלבסטשטענדיגער, אָבער דאָס נייע האָט נאָך נישט אויספייעט אויסצוגלײַכען אונזערע אַלטע נשמה-

קנײטשלעך און צו בעשאַפֿען אין איהר נײע שטענדיגע פֿעלבעלעך.
מיט דעם לעזער, וואָס געדענקט צו ר׳ מענדעלע׳ס אַ ספור המעשה, זיך
האַלטען, אַז ער געדענקט חלומ׳ן פֿון אַלטע, שוין געשטאָרבענע צייטען,
סוף לייענען אָבער לעגט ער אַוועק אַבראַמאָוויטש׳עס ווערק גאָר
מיט אַנ׳אַנדער געפֿיהל, מיט וועלכען ער איז צו איהם געקומען. דורך
די פֿאָרמען פֿון אַמאָליגען לעבען הויבט אָן דורכצושײנען פֿאַר איהם
עפּיס אַזוינס, וואָס איז נאָך אַזוי נאָהנט, אַזוי פֿריש און וואָס צע-
וואונדעט אַזוי לייכט אַ יודיש האַרץ.

.III

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז, ווי בעוואוסט, דער ערשטער יודישער
קינסטלער אין XIX יאָהרהונדערט, וואָס האָט גענומען מיט כונה זיך
צוקוקען צו דער יודישער מאַסע. גערופֿען האָט ער זי „כנסת ישראל“,
„כלל ישראל“, אָבער אין דער אמת׳ן האָט ער צו טהאָן געהאַט נישט
מיט אַ ט ע אָ ל אָ ג י ש ע ן אָדער ה י ס ט אָ ר י ש ע ן בעגריף, נאָר מיט
דער לעבעדיגער יודישער מאַסע. נישט ווי זײנע חברים פֿון דער
השכלה-צייט איז ער צו צו דער מאַסע, וואָס האָבען איהר געוואָלט
קודם כל אויסלערנען אייראָפּעאישע זיטען און מנהגים און מאַכען
אַביסעל אויסערליך לײטישער, נאָר מיט דעם מאָדערנעם בליק פֿון
אַ היינטיגען, וואָס האָט גענוי בענומען די יודישע עקאָנאָמישע נויט.
קיינער פֿאַר איהם האָט נישט געהאַט אַזאַ שאַרפֿען בליק פֿאַר דער יו-
דישער אָרימקייט ווי ער. די עבֿודה, וואָס דער יודישער מאָגען איז
פֿון נ י ש ט - ע ס ע ן צוזאַמענגעשרומפֿען, „גרויס ווי אַ כזית“, האָט ער
שטענדיג געהאַט פֿאַר די אויגען. ער האָט מיט אַכזריות׳דיגע פֿאַרבען
אונז געמאָלט די קבצנ׳ישע מאַסע, וואָס מאַכט פֿול די טונעיאַדאָווו-
קעס און קאַבצאַנאָווקעס און פֿרוכטפֿערט זיך, פֿערזאָרגענדיג די
וועלט מיט נײע קבצנים. צופֿעליך שיינט אין אַבראַמאָוויטש׳עס ווערק
אַלע ווײלע אַרויס אַ גרויס רחמנות צו אַ מאַסע, וואָס האָט עפּיס
קיין התמגות נישט אויף דער זינדיגער וועלט. און וואו און ווען
ער קאָן נור, זוכט ער מיט עפּיס מהנה צו זיין די אומגליקליכע מאַסע.
דער קינסטלער פֿון „מסעות בנימין השלישי“ ווערט מיט אַמאָל אַנ-
איבערזעצער פֿון די שבת׳דיגע זמירות, פֿון „פרק שירה“, גיט אַרויס
פֿאַר דער דערשלאָגענער יודישער מאַסע קאַלענדער׳ס און טרייסט
די מיט זיין „יודעל“. ער טראָגט זיך אַרום מיט דעם געדאַנק צו

איבערזעצען דעם תהלים, עס וואָלט זיך איהם וועלען וואָס מעהר דערגעהנטערן זיינע אָרימע ברידער צו דער שענקייט, טיעפקייט פון די ספרים, וועלכע זיי האָבען שוין אויפגעהערט צו פערשטעהן.
ער דרינגט אַריין אין די פסיהאָלאָגיע פון „דער מאַטעריע יוד, וואו ער פיהלט זיך אַלס פעדעמעל דרין“, און ווייזט אונז די לינדערנדע קראַפט פון זיינע ימים טובים, ימים נוראים און זיין בית־מדרש לעבען.
דערביי ענטפלעקט ער אונז די טויזענדער סתירות און די היפוכים פון יודישען מאַסען־לעבען, וועלכעס איז זיך צייטענווייז אַליין מבטל צי מיט דעם רחמנות, וואָס עס פיהלט צו זיך אַליין, צי מיט דעם חוזק׳ל, וואָס שפעט אָב פון זיך אַליין.
דאָך אַלע די פיינע פסיהאָלאָגישע שטריכען, וואָס מיר געפינען ביי אַבראַמאָוויטש׳ן, ווען ער בעהאַנדעלט זיין טעמאַ „די יודישע מאַסע“, וואָלטען נאָך ניט אָבגעהיט זיין ווערק פון אונטערגאַנג, ווען מיר וואָלטען ניט געשפירט דערביי זיין געזונד נאַטירליך און העכסט־מאָראַליש פערהעלטניס צו דער מאַסע, וואָס ער בעשרייבט. זעלטען, וואו איהר ועט געפינען אין דער יודישער ליטעראַטור אַזאַ נאַאיוועס פערהעלטניס צו דעם יודישען פאָלקס־לעבען ווי ביי אַבראַמאָוויטש.
זיינע ווערטער: „איך בין אַ פעדעמעל אין דער גרויסער מאַטעריע, וואָס געהט אונטער דעם נאָמען יוד“, „וואָס פיהלט מיט איהם זיינע ליידען און פריידען“, זענען נישט קיין פוסטע מליצות פון אַ שרייבער. ר׳ מענדעלי „מיט׳ן שטעכעדיגען געלעכטער׳ל אויף די דינע ליפען“ איז אין קלאַסישען זין פון וואָרט אַ פאָלקס־שרייבער.
ווי, למשל, די גרויסע רוסישע „נאַראָדניקעס“, וועלכע זענען געווען אויסערליך און אינערליך שטאַרק פערקניפט מיט׳ן פשוט׳ן פאָלק. זיי האָבען זיך אַרונטערגעלאָזען אויף די נידעריגסטע טרעפלעך פון פאָלקס־לעבען, ווייל זיי האָבען געפיהלט, אַז דאָרט וועלען זיי זיך, זייער נשמה געפינען, וואָס איז אַ טייל פון דער גרויסער פאָלקס־נשמה. אָהן אידעאָלאָגיעס, אָהן קונצען האָבען זיי זיך געשובלט אין אַ אַטמאָספערע פון אַ גרויסען קבוץ, גאַרענדיג אַיינצוזויגען דאָס בעסטע און איידעלסטע פון זיין זעעל.
שוין דאָס אַליין, ווי שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז איינגעדרונגען אין דער שפראַך פון פשוט׳ן יודען, ווייזט, ווי טיעף ער האָט זיך אָבגעטונקט אין יודישען פאָלק. קיינער פאַר איהם און ווייניגע נאָך

איהם האבען געהאט אזא פיין אויער צו דער שפּראך פון זיין פאלק. בלעטערט דורך א מעשה פון אייזיק מאיר דיק, וואס איז געגאנגען נישט פשוט צום פאלק, נאר ווי א מדריך, א מוכיח, און פערגלייכט זיין שפּראך מיט דער שפּראך פון אבראמאוויטש, און איהר וועט זעהן דעם געוואלדיגען חלוק. דער ערשטער איז נישט געקומען זיך עפּים אבלערנען, נאר אליין צו ווערן א נישט-געבעטענער מלמד. דער אנדערער איז אבער געקומען צום פאלק אהן פארגעדאנקען און אידעאלאניעס, אהן שום כונות און פּרעטענזיעס, און האט מיט אנ'אפענעם בליק זיך צוגעקוקט צו זיין לעבען און מיט א פיינעם אויער זיך צוגעהארכט צו זיין לשון. דער פועל-יוצא דערפון איז געווען, דאס שלום יעקב אבראמאוויטש האט געהאפּט דעם גייסט פון דער פאלקס-שפּראך און איז געווארען דער שעפּער פון היינטיגען יודיש, וואס איז פאר איהם באמת געווען נאך א מיאוס'ער זשארגאן.

די שפּראך פון יעדען קבוץ איז דאס דינסטע לעצטע הייטעל פון זיין נשמה. און שלום יעקב אבראמאוויטש, וואס האט זיך שטענדיג געטובל'ט אין דער יודישער פאלקס-נשמה, האט זיך ממילא בעצויגען מיט דעם דאזיגען נשמה-הייטעל. מעגען דורות פערגעהן — שטענדיג וועלען מיר מוזען געהן צו ר' מענדעלע'ן לערנען די שפּראך, אויך וועלכער עס רעדט און טראכט די יודישע מאסע.

דאסזעלבע נאטירליכע פערהעלטניס צום פאלק געפינט דער פערעהרער פון אבראמאוויטש'ן אויך אין זיינע נישט-געלונגענע ווערק. ווען מיר לייענען זיין „פרק שירה“, אדער זיינע „זמירות“, אדער זיין „יודעל“, קאנען מיר זיך ניט אבוואונדערען צו זעהן, ווי גרויס זיין ליעבשאפט איז געווען צום פאלק און וואס פאר א אכטונג ער האט געהאט צו זיין גייסטיגען לעבען. פאר דעם קריטיקער דאכט זיך, אז דער מחבר האט געפיהלט א הייליגע קנאה צו די אלטע לומדים, וועלכע האבען אויס טרייקייט צום פאלק איהם געגעבען א „צאינה וראינה“ און א „מנורת המאור“, אום זיך צו טיילען מיט איהם מיט די אלטע יודישע אוצרות. אבראמאוויטש האט רחמנות געהאט אויף זיין פאלק, וועלכעס איז נעביך דערווייטערט פון די גוטע ספרים און וועלכע לאבען זיך האטש מיט די שלעכטע איבערזעצונגען. און ער האט זיך געמיהט מיט עפּים איהם צו העלפען.

דער חלוק צווישען די היינטיגע (יהואש), וואס נעהמען זיך איבערזעצען

תנ״ך פֿאַר׳ן פֿאָלק, און אַבראַמאָוויטש׳ן, איז אין פּרינציפּ געווים אַ גרויסער. די היינטיגע חלומ׳ן פֿון אַ נאַציאָנאַלער יודישער שפּראַך, וועהרענד אַבראַמאָוויטש האָט קיינמאָל אַזעלכע כונות נישט געהאַט, ווען ער האָט אָנגעהויבען שאַפֿען. די היינטיגע זענען אידעאָלאָגען, ראַציאָנאַליסטען, בעת אַבראַמאָוויטש האָט געזונגען, „ווי דער פֿויגעל זינגט“, נאַאיוו, אָהן פּאָליטיש־נאַציאָנאַלע הינטער־געדאַנקען. אָבער האָמיש די היינטיגע זעהען אונז אויס אויסערליך געהנטער, דאָך פֿיהלט מען, אַז דער, וואָס האָט פֿערטייטשט

ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו (תהלים י״ח) א. ז. וו.

„עס וויעגט די ערד זיך, ס׳שטורעמט אונטען,
„עס ציטערען פֿון בערג די גרונטען —
„קראַך, קראַך! אָט וואַלען זיי זיך איין
„ווי באַלד ער קומט אין כעס אַריין.
„פֿונ׳ם נאָז איהם זעצט אַרויס אַ רויך,
„אַ פֿייער פֿלאַמט פֿון מויל ביי איהם
„און גליהענדע קויהלען פֿליהען הויך,
„עס ברענט, עס שרפֿה׳ט אומעטום.
„ער נייגט דעם הימעל, געהט אַרונטער,
„אַ וואָלקען שפּאַרט די פֿיס איהם אונטער,
„ער רייט אויפֿ׳ן כרוב, ער פֿליהט געשווינד
„און שוועבט אויף פֿליגעל פֿון דעם ווינד“, —

שטעהט נעהנטער סיי צום פּשוט׳ען פֿאָלק, ווי צום גייסט פֿון אונזער תהלים.

לסוף מוז מען נאָך אָנווייזען אויף די הויפּט־מעלה פֿון אַבראַמאָוויטש, מיט וועלכער עס ציילענען זיך נור אויס די אויסדערוועהלטע פֿון די פּאָעטען און שרייבער ביי איטליכען פֿאָלק; מיר מיינען די גאָט־געבענשטע פֿאַנטאַזיע צו זעהן אין איטליכען פּרט דעם כלל, צו קאָנען מאָלען איינצעלנע געשעהענישען און פּרטים מיט אַזוינע ליניען, אַז דורך יעדען פּרט זאָל דורכשיינען דער כלל. און דאָס קאָנען נור די, וואָס האָבען דעם בליק פֿאַר׳ן כלל, וואָס זעהען דאָס לעבען סינטעטיש, ביי וועמען דער שטראָם פֿון מענשליכען קיום צופֿאַלט נישט אין איינצעלנע טראָפּענס. נור די נשמה, וואָס טובל׳ט זיך אין אַ ברייטערן לעבען, ווי דאָס איגענע פּערזענליכע, וואָס זעהט די וועלט

נישט דורך די שפּאַקולען פון אייגענעם איינג=עגאָאיסטישען בליק, איז בכּה צו זעהן און צו פיהלען שטענדיג דעם גרויסען כּלל, די אַלגעמיינע נשמה פון אַ קבוץ. און ביי וועניגע פּאַר און נאָך אַבראַמאָוויטש'ן געפינען מיר אַזאַ ברייטען סינטעטישען קוק אויפ'ן יודישען לעבען. אָט די מעלה איז די קרוין פון ר' מענדעלי'ס ווערק. צוליעב דער קרוין וועלען זיי נאָך לאַנג זיין אונז ליעב און טייער און וועלען שטענדיג צוציהען צו זיך די בעסטע און ערשטע אין פאָלק.

אין קורצען וועט אַרויס די יובילעאום=אויסגאַבע פון אַבראַמאָוויטש'עס געזאַמעלטע ווערק אין 12 בענדער. מיר וועלען אין זיי געפינען אויך אַזוינס, וואָס איז שוין לאַנג נישטאָ אויפ'ן ביכער=מאַרק. מיר וועלען געפינען געוויס אין דער אויסגאַבע אויך זאַכען, וואָס האָבען צעהנדליגער יאָהרען געוואַרט אויף זייער צייט אין שרייב=טיש. פאַר די פערעהרער פון ערשטען קלאַסיקער וועט דער טאָג פון דעם ערשיינען פון זיינע געזאַמעלטע שריפטען זיין אַנ'אמת'ער יום=טוב. האָטש דאָס בילד פון ר' מענדעלי'ן וועט נישט ווערען דאַדורך אַנדערש, אָבער אָבגעפרישטער און בולט'ער ווי ער איז געוועזען ביז איצט, ווען מיר האָבען איהם געלייענט שטיקלעכווייז אין די שלעכטע אַמעריקאַנער אויסגאַבען. וואָס פאַר אַ נחת עס וועט זיין פאַר דעם גרייז=גראָהען זיידען ר' מענדעלי'ן, ווען זיינע אור=אייניקלעך וועלען צו זיין פופציג=יעהריגען יובילעאום איהם דערזעהן אַנ'אָבגעפרישטען, אַ יונגען. „אחרי בלותי היתה לי עדנה“, מעג אויסרופען ר' מענדעלי, וועלכער איז אין די 90=ער יאָהרען כמעט ווי פערגעסען געוואָרען און וועלכער איז אין די לעצטע צעהן יאָהר אונז געוואָרען דער געליעבטער „זיידע“, דער אָנערקענטער שעפּפער פון דער יודישער ליטעראַטור און דער קלאַסיקער, וואָס האָט אונז געוויזען אַ מוסטער פון דער שפּראַך, פון דער בעציהונג צו דער יודישער מאַסע און צו דעם כּלל, וואו עס לעבט, דענקט און פיהלט דער יחיד.

מעגען די יאָהרען פון 50=יעהריגען שרייבער=יובילעאום זיך נישט שווער לעגען אויף די פּלייצעס פון געליבטען זיידען, און זאָל אונז נאָך בעשערט זיין אונזער לעבענס=צייט מיט איהם צו טיילען נאָך אויף לאַנגע, לאַנגע יאָהרען.

אַנ'אייניקעל דעם זיידען.

1.

דאָס 1910 יאָהר האָט זיך געענדיגט מיט אַ גרויסען ליטעראַרישען יום-טוב ביי יודען. אָנגעהויבען האָט ער זיך אין אָדעסא און ציהען ציהט זיך דער יום-טוב איבער אַלע יודישע שטעדט. שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז דער בן יחיד אין אונזער ליטעראַטור, וואָס האָט דערלעבט צו אַזאַ שענעם עלטער. ער איז דער געליבטער „זיידע" נישט נור פון די אייניקלעך ליטעראַטען, ער איז אויך דער געליבטער זיידע פון אונזער דור, וועלכער האָט קלערער און קינסטלערישער, ווי אונזערע *ליבליכע* זיידעס בעגריפען און בעשריבען *זיין* צייט, וואָס איז נאָך טיילוויז *אונזער* צייט.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט אונז צוגעצויגען מיט זיין חוזק'ל, מיט זיין סאַטירע, מיט דעם כח זיך צו דערהויבען איבער דעם גראָבען גשמיות'דיגען יודישען לעבען דורך אַ שמייכעלע, אַ פיינעם געלעכטערעל, דורך אַ סאַטירישען וואָרט. צוגלייך מיט די גרויסע שריפטשטעלער אין אַנדערע ליטעראַטורען — האָט ער אונז אויסגעלערנט אָבצולאַכען פון אַ נאַרישען לעבען און דורך די אָבלאַכעריי זיך אויף אַ ווײלע צו בעפרייען פון דער לעבענס-ענגקייט.

מיר שעצען און ליעבען אַבראַמאָוויטש'ען פאַר זיין נאַטירליכען צובונד צו אַלץ, וואָס איז *יודיש*, צו אַלץ וואָס צייכענט זיך אויס מיט אַ יודישער תנועה'לע, גרימאַסעלע און אַ יודישען ריטמוס.

מיר בעוואונדערען אין אַבראַמאָוויטש'ען זיין פיינעם געהער, וואָס האָט דערהאָרכט אין דעם מיש-מאַש פון דעם יודישען זשאַרגאָן די נאַטירליכע, וואָרצעלדיגע טענער פון דער יודישער שפראַך.

אַפילו די, וואָס האַלטען נישט פון דער צוקונפט פון יודיש, ווערען נשתומם און שטאַרק נתפעל פון דעם וואונדער, דאָס דער זשאַרגאָן,

וואָס איז אַפילו פאַר טאַלאַנטפולע פּאָעטען נאָך געווען אַ משל צו אַל־דער ווילדקייט פון יודישען לעבען — איז מיט איינמאָל אַרויס פון אַבראַמאָוויטש'עס פעדער מיט אַ יחוס־בריעף פון אַ קלאָרע ריינער שפּראַך.

„די אַלטע באָבעניו“, — ווי דער פּאָעט פרוג האָט אַמאָל געשילדערט דעם זשאַרגאָן, — „מיט אַ צוריסענער־צובּיסענער וואַטאַווקע אין אַלע מיני משינה קאָליערען, אויף איין פוס אַ הליצה־שיכעל, אויף דעם צווייטען — אַ ווייסע יום־כפור־זאָק און אויפ'ן קאָפּ אַ קאָלטען“— האָט מיט אַמאָל זיך צורעדט אויף אַ לשון, וואָס האָט פערנומען ביי'ם האַרצען מיט די ריינקייט און לויטערקייט פון די געפיהלען.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט אונז געוויזען דעם וואונדער, וואָס מיר געדענקען נאָך פון חומש, בשעת בלעם'ס אייזעל האָט געעפענט זיין מויל. ווער האָט דאָס געקענט גלויבען, אַז דער זשאַרגאָן וועט בכח זיין אונז אַרויסצוגעבען דעם העכסט קאָמפּליצירטען טיפּ פון אַ ר' מענדעלע, וועלכער האָט געירשה'ט פון פאָלקס־גייסט אַלע זיינע קניישען, אַלע זיינע געפיהלען, סיי די אומעטיגע ווי די פרעה־ליכע, סיי די איראָנישע און סאַטירישע, סיי זיין ליעבשאַפט צו דער נאַטור און צו אַלץ וואָס פּויזעט אין דער נאַטור.

ווי פערוואונדערט שטעהען מיר פאַר די קלאַסישע זייטען פון זיינע ספורי־המעשיות, ווען ער שילדערט אונז אַזוינע זאַכען, צו וואָס אויך די נייע העברעאישע ליטעראַטור האָט זיך נאָך לאַנג נישט דערוועגט צו־צוריהרען.

ווען מיר לייענען די נאַטור־שילדערונגען פון ר' מענדעלי — גלויבט זיך גאָר נישט, אַז דאָס איז געמאָלט געווען צו בעשאַפען אין זשאַר־גאָן, אין דער פעראַכטעטער שפּראַך פון „דינסטמויד און משרת'ל“.

אויך די וואָס שאָקלען זיך אָב היינט פון יודיש, אויך די וואָס זעהען פאַר'ן יודיש נישט קיין לאַנגע צוקונפט — מוזען דאָך מודה זיין, אַז אין לויף פון הונדערטע יאָהרען איז יודיש געווען די איינציגע שפּראַך, אויף וועלכער עס האָבען גערעדט אַלע, אַלע קלאַסען פון פאָלק. און עס וואָלט געווען אַ גרויסע עם־הארצות, ווען מען וואָלט מיינען, אַז דאָס פעהיגסטע און גייסטיגסטע פאָלק האָט זיך בע־נוצט מיט אַזאַ אידעלע זאַך ווי אַ שפּראַך, ווי מיט אַ טויטען שייט

האָלץ, נישט ווי מיט אַ לעבעדיגער נשמה=הייטעל פֿון דער כללי=
ישער נשמה.
אום אָבער צו בענעהמען די שפּראַך, פֿיהלען די ציטערדיגע און לייכטע
פֿעדערמלעך פֿון אַ נשמה=הייטעל, האָט מען געמוזט זיך מוטבליען
יאָהרען לאַנג אין דער נשמה פֿון דער יודישער מאַסע, האָט מען
געמוזט האָבען אַ פֿיינעם אויער, אום צו דערהאָרכען, ווי דאָס נאַ=
טירליכע געפֿיהל נעהמט אָן דעם פּאַסיגען מלבוש פֿון דעם געשפּראָ=
כענעם זאַץ, אום צו דערהאָרכען דעם קלאַנג פֿון די שטומע געפֿיהלס=
וועלען פֿון האַרצען, וואָס קלאַפּען=זיך=אָן אָן דעם פֿעלזען פֿון
גערעדטען וואָרט.
אַלע די, וואָס האָבען פֿאָרגעוואָרפֿען דעם זשאַרגאָן, אַז דאָס איז
די שפּראַך פֿון „דינסטמוידען“, האָבען אין זייער בלינדקייט פֿער=
געסען דעם פּשוט'ען אמת, וועלכער איז היינט בעקאַנט איטליכען
הדר=יונגעל. זיי האָבען פֿערגעסען, אַז די דינסטמויד און דער משרת'ל
זענען די מאַמע גערירטע מאַסע פֿון פֿאָלק, וועלכע קומט אַמ=
ווייניגסטען אין מגע ומשא, אין בעריהרונג מיט פֿרעמדע קולטורען
און השפּעות, וועלכע קאָנסערווירען זיך, ענטוויקלען זיך פֿיעל נאַ=
טירליכער, ווי די קלאַסען פֿון פֿאָלק, וואָס זענען דאָס איבערשטע
פֿון שטויבעל און בעקומען צוערשט דעם קלאַפּ פֿון טוקאַץ, ד. ה.
נעהמען אָן צוערשט די פֿרעמדע זיטען, מנהגים, ווערען צוערשט
בענאָסען פֿון די וועלען פֿון דער אַלגעמיינער פּראָסטער קולטור,
וועלכע מאַכען צונישט דעם כאַראַקטעריסטישען פּנים פֿון איטלי=
כער נאַציאָן.
עס איז געווען אַ צייט, ווען די פֿערטרעטער פֿון דער נייער ריכטונג
אין דער פֿראַנצויזישער ליטעראַטור, ווי למשל באָדלער, ווערלען,
האָט מען געגעבען אַ מיאוס'ען צונאָמען „דעקאַדענטען“ ד. ה. קאַ=
ליקעס. די קאַליקעס האָבען זיך אָבער פֿאַר'ן צונאָמען נישט דער=
שראָקען. זיי האָבען געוואָלט דעם מיאוס'ען צונאָמען צוגעבען אַזאַ
אינהאַלט, אַז ער זאָל אויפֿהערען צו קלינגען מיאוס. און דער
„דעקאַדענט“ האָט מיט דער צייט אויפֿגעהערט צו זיין אַ זידעל=
וואָרט. ביי'ם נאָמען דעקאַדענט האָט מען זיך אָנגעהויבען צו דערמאָהנען
אָן די זעלטען פֿיינע לידער פֿון אַ באָדלער און אַ ווערלען און אינ=
גאַנצען פֿערגעסען זיין געוועהנליכע מיאוס'ע בעדייטונג.

דאָס אייגענע איז מיט „דער שפּראַך פון די דינסטמוידען". אַדאַנק ש. י. אַבראַמאָוויטש, פּרץ, שלום-עליכם, פרוג, מאָריס ראָזענפעלד, אַש, האָט אונזער יודישע ליטעראַטור בעקומען אַזוינע טיעפע כאַראַקטערישטיקען פון אינזער יודישען לעבען, אַז מען הויבט שוין אָן גאָר צו בעקומען אַנ'אַכטונגס-געפיהל צו דער „מויד", וואָס בעזיצט אַזאַ שאַץ, וואָס בעזיצט אַזאַ שפּראַך, אויף וועלכער די אַבראַמאָוויטש'עס, פּרץ'עס, שלום-עליכם'ס קענען אויסדריקען די פּאָעטישע געפיהלען, די קינסטלערישע זעהונגען פון זייער געמיט. ביי'ם זידעל-וואָרט „די שפּראַך פון דער דיענסט-מויד" זעהט שוין נישט אונזער אויג די פערשלומפּערטע, קליינשטעדטעלדיגע „דינסטמויד" מיט'ן טשעבער ביי'ם פּלומפּ. נאָר אַ וועלט יודישע מענשען ביי דער אַרבייט, ביי די דאגות זייערע, ביי זייערע ימים-טובים און התונות, ביי זייערע מסחרים און מסחר'לעך, ביי זייער ערדריקטהייט און רחבות הנפש. די יודישע מוטער ביי'ם וויעג, דאָס יודישע מיידעל, ווען עס שפּראָצט אין איהר האַרצען אַ ליעבעס-בלום, דעם פערטראַכטען פער'חלומ'טען יונגען מאַן, וועלכער זויגט איין די פּאָעזיע פון אַ שטומער נאַטור.

די „דינסטמויד" איז שוין איצט אַ „קאַמער-קעצעלע", ווי די בערלינער רופען דאָס ציכטיגע, ענערגישע, קאָקעטע און פראַנטאָוואַטע דיענסט-מיידעל פון די רייכערע בעל-הבתי'שע הייזער. זי זעהט שוין אויס היינט ווי דאָס שטוב-מיידעל אויף פּלאַקאַטען פון די גרויסע שאָקאָלאַדען-פאַבריקען — אין אַ קלאָר-ווייסע הייבעל אויף דעם גוט פריזירטען קאָפּ און אַ שנעע-ווייסען פאַרטוך אויף די שלאַנקע, געזונדטע היפטען. נישט זי יאָגט זיך נאָך דער „מאַדאַם", נאָר די מאַדאַם יאָגט זיך נאָך איהר, און עס זענען שוין פאַרהאַן אין אַמעריקא אַזוינע „קאַמער-קעצעלעך", וואָס פערלאַנגען אַנ'אייגענעם צימער פאַר זיך, און למען-השם אַ גרויסען צימער, אַז מען זאָל קענען אַריינשטעלען אַ פּיאַנאָ. און אין פינלאַנד האָט מען שוין דערלעבט דערצו, אַז די קאַמער-קעצעלעך האָבען ביי זיך אין קאַמעריל אַנ'אייגענעם טעלעפאָן.

אויך דער זשאַרגאָן, „די שפּראַך פון די דינסטמוידען", איז שוין היינט אַ גרויסע תקיפות. נישט זי יאָגט זיך נאָך דער גבירת'ע (די העברעאישע שפּראַך), נאָר פונקט קאַפּויער. כמעט אין אַלע העברעאישע ליטעראַרישע אויסגאַבען וועט איהר געפינען די נעמען פון

די, וואס זענען גרויס געוואָרען צוליעב דער דיענסטמויד, וואס האבען קונה שם געווען צוליעב דעם, וואס זיי זענען איינגעדרונגען אין דער שפראך פון דער דיענסט-מויד.

ווען א יודיש טעאטער-שטיק געהט ארויס פון דער יודישער ענגשאפט אויף דער ביהנע פון א וועלט-טעאטער, — האבען מיר דאס צו פערדאנקען דער דיענסט-מויד, מיט איהרע געזונדטע קרעפטיגע אוילענבויגענס. און ווען איהר וועט אמאל זעהן א יודישען ליטעראטאר מיט א פיאנא און אנ'אייגענעם טעלעפאן, האט מען דאס אלין צו פערדאנקען דער מויד, מיט וועמען דער ליטעראטאר האט געהאט שטארקע מחזקות.

און דער צונאמען פון יודיש „די שפראך פון דער דיענסט-מויד", האט היינט בעקומען גאר א נייע בעדייטונג. דער צונאמען האט אויסגעהערט צו זיין א זידעל-ווארט, ווי אמאל „די געלע מיטעלאלטערליכע לאטע", האט דאס אויפגעהערט צו זיין א בזיון. דאס ג ע ל ע איז, אדרבה, געווארען די פארב, מיט וועלכער מיר שטאלצירען, ווייל זי דערמאנט אן די יודישע עקשנות, געזונדטע לעבענס-עקשנות. ד"ר הערצעל ז"ל, וואס האט געגרינדעט דאס ציוניסטישע בלאט „די וועלט", האט מיט א כיון גענומען פאר דעם בלאט די ג ע ל ע פ א ר ב. שוין אוועק די צייט, ווען פרוג האט זיך געבייזערט אויף דעם הארטען זשארגאן און האט געשריעבען:

„איך האב מיט דעם לעצטען צאהן
געביסען און געריסען דעם זשארגאן,
געקייט די ליעבע שפראך פון אונזער מאמען,
געפעפערט מיט צעזור, געזאלצט מיט גראמען,
צו מאכען זי אביסעלע האטש וויך,
און צו פערדושען יענעם ריח
פון ווילנער מארק און דינאבורגער יאטקעס
מיט אלערליי פערוואלגערטע אסטאטקעס,
וואס שמעקט אויף דרייצעהן מייל ארום דעם ארט,
וואו נור עס בליהט האטש איין זשארגאניש ווארט..."

איצט פערמאגען מיר שוין די שטארקע פאעזיע פון א ביאליק, אין יודיש, און צוגליך די בלייבע, פארעם-דיגע, ווייכע פאעזיע פון

דוד איינהאָרן, דעם קורצען קנאַפּען ליעד פון רייזען׳ען און דעם יונגען ליידענשאַפטליכען ליעד פון שניאור.

אַפּילו פרוג אַליין האָט אונז בחוש בעוויזען, ווי אַ גוט געבענשטער פּאָעט קען ווייך מאַכען דעם זשאַרגאָן און אַרויסטרייבען פון איהם דעם „ריח פון די יאַטקעס“. זיין ליעד „זאַמד און שטערן“ בעווייזט דייטליך, וואָס פאַר אַ שטראָם פון לירישע געפיהלען עס איז בכח אַרויסצורופען די האַרטע שפּראַך פון דער דיענסט־מויד.

ווער איז אָבער געווען דער ערשטער, וועלכער האָט געהאַט אַ ריכטיגען בליק אויף דעם פעראַכטעטען יודיש? ווער איז אָבער געווען דער ערשטער, וואָס האָט געהאַט דעם מוט, זיך צו גט׳ן מיט דער „מאַדאַם“ און זיך צו פער׳קנס׳ען מיט דער שפּל׳דיגער מויד? ווער איז צום ערשטען מאָל צו — צו דעם אָרעמען יודיש אָהן שום כונות, אום עס אויסצובעסערען, אָדער זיך צו בענוצען מיט איהם אַלס אַ גראָבע מיטעל פאַר דידאַקטישע, מלמד׳ישע ציעלען? ווער איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט דערשפּירט אין די גראָבע מלבושים פון דער דינסט־מויד און משרת׳ל אַ נשמה פון אַ גרויסען יודישען קבוץ מיט אַן אייגענטהימליכער שפּראַך? ווער איז דאָס געווען, ווען נישט ש. י. אַבראַמאָוויטש, וואָס האָט שוין דענמאָלסט גע׳שם׳ט אין דער יודישער ליטעראַרישער וועלט אַלס אַ גרויסער העברעער און אַ טאַלאַנטפאָלער שרייבער.

אַבראַמאָוויטש, ווי בעקאַנט, דערצעהלט אין אַן אויטאָביאָגראַפישער נאָטיץ, ווי אַזוי ער איז אַריבער פון דער „מאַדאַם“ צו דער „שפחה“. ער שרייבט: „אָט בין איך דער, וואָס האָט געזוכט איינצודרינגען אין אינערליכען לעבען פון אַ פאָלק, אום צו שילדערען עס דערנאָך אין דער שפּראַך פון די נביאים. צי איז דאָס נישט אָבער אַן אמת, אַז דער גרעסטער טייל פון פאָלק פערשטעהט גאָר נישט די שפּראַך און קען נור דעם זשאַרגאָן? צו וואָס נוצט די גאַנצע גייסטיגע אַרבייט פון אַ שרייבער, ווען דאָס פאָלק פערשטעהט איהם נישט? און מיך פערפאָלגט כסדר די פראַגע: פאַר וועמען אַרבייט איך דען? אונזערע ליטעראַטען בעטראַכטען דעם זשאַרגאָן פון אויבען אַראָב און האַבען איהם נור פעראַכט. און ווען איינער לאָזט זיך שוין אַראָב אַזוי נידריג, דאָס ער שאַפט עפּעס אין דער פעראַכטעטער שפּראַך,— טהוט ער אַלעס מעגליכע, אַז ס׳זאָל בלייבען די מעשה בסוד,

ווייל דאָס קען אָפּשוועכען זיין כּבוד ביי לייטען. דער געדאַנק, אַז שרייבענדיג אין יודיש, וועל איך אויפהויבען געגען מיך די עפענטליכע מיינונג, האָט מיך זעהר בעאונרוהיגט. נאָר דאָס בעוואוסטזיין, אַז מיין טהאַט איז נוצליך, האָט סוף כל סוף אַרויסגערופען ביי מיר אַ טיעפע בושה, וואָס איך טראַכט גאָר וועגען אַזעלכע זאַכען, און איך האָב צו זיך אַליין געזאָגט: זאָל זיין, וואָס עס וועט זיין! איך וועל אַרבייטען צווישען די ערשטע פאַר'ן זשאַרגאָן, און איך וועל נוצליך זיין מיין פאָלק".

די ציטירטע ווערטער צייגען, הוץ דעם וועג, ווי אַבראַמאָוויטש איז געקומען צו יודיש, נאָך אַ זאַך. זיי דריקען אויס דעם געדאַנקען, אַז איטליכער שרייבער מוז זיין אַ דיענער ביים פאָלק, מוז שטענדיג האָבען דעם געדאַנקען, אַז די ליטעראַטור האָט נאָר דאַן אַ עקזיסטענץ-בערעכטיגונג, כּל זמן זי דיענט אַ גרויסען קיבוץ, זי גיעט זיך אָב די אינטערעסען פון אַ גרויסען כּלל.

און אַזאַ בעציהונג צו דער ליטעראַטור איז פאַר 50 יאָהר ביי יודען אין רוסלאַנד געוועזען אַ גאָר נייע בעציהונג. מיט ווענינע אויסנאַהמען, האָבען די שרייבער זיך מעהר געשפּיעלט מיט דעם געדרוקטען וואָרט, זיי האָבען נישט בענומען דעם סאָציאַלען ווערט פון דער ליטעראַטור, האָבען איבערהויפּט נישט פערשטאַנען, אַז מיט דעם בכבודיגען נאָמען „שרייבער ביי יודען" זענען פערבונדען ערנסטע פליכטען און אַ געוויסע פעראַנטוואָרטונג.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז אויפגעוואַקסען און האָט זיך ענט-וויקעלט אין אַ צייט, ווען אויף דעם דונקעלען הימעל פון רוסישען לעבען האָבען געלויכטען אַזוינע שטערען, ווי בעלינסקי, פּיסאַרעוו, גאָגאָל, טורגעניעוו און אַנדערע, בשעת כ'איז געבאָרען געוואָרען ביי די רוסען אַ דור, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע פעראַנטוואָרטונגס-געפיהל פאַר זייער פאָלק. און די צייט מיט איהרע אידעען און גרויסע קונסט-בעגאַבונג האָט אויך בעריהרט דעם יונגען שלום יעקב אַבראַ-מאָוויטש, וועלכער איז צוערשט אויפגעטרעטען אין דער ליטעראַטור אַלס פּובליציסט און קריטיקער און שפּעטער אַלס קינסטלער. ווי פאַרצייטען טורגעניעוו האָט אַראָפּגענומען דעם כּישוף פון די אויגען מכּה דעם רוסישען פאָלק, דאַדורך וואָס ער האָט איהם פאָרגעשטעלט אין זיינע „זאַפּיסקי אָהאָטניקאַ" אַלס אַ פּיעל-בעגאַבטערע, קליגערע,

איידעלערע מאַכע, ווי מען האָט זיך ביז אַהער פאַרגעשטעלט די רומישע פאָלקס-מאַכע, אַזוי האָט אַבראַמאָוויטש דורך זיינע פיינע אַנאַליזע און דורך די נייע אָריגינעלע אַרט, צו *זעהען*, וואָס עס טהוט זיך ביים יודען אין האַרצען, — ענטדעקט פאַר'ן לעזער נאָך אַ נייעם שטייגער יודען, מיט גאָר אַ נייע אַרט דענקען און פיהלען. אַלס ביישפּיעל פון דער נייער אַרט *זעהען* וועלען מיר נור נעהמען ביי אַבראַמאָוויטש'ען די *נאַטורשילדערונגען*, וואָס זענען געפיהלט מיט אַ יודיש האַרץ און בעשריבען געוואָרען אין די ווערטער פון אַ נאַטירליכער פאָלקס-שפּראַכע.

די דאָזיגע שילדערונגען זענען אַן'אמת'ע ענטדעקונג געווען פאַר'ן לעזער. דען אייביג איז מען געווען געוועהנט זיך פאָרצושטעלען דעם יודען מיט אַ פערקאַטערטען נאָז, אַ שוואַכען אויג אויף צו זעהן די שענקייטען אין דער נאַטור. און מיט אַמאָל גיעט אונז אַבראַמאָוויטש אַ בילד פון אַ שטענדיג הייסען זומער-טאָג און שטעלט אונז פאָר אַ נאַטור-פּייזאַזש, וואָס הויבען זיך אָן מיט די קלאָר-געמאָלטע יודישע ווערטער:

„דער הימעל איז בלוי, לויטער אָהן אַ פּיצעל וואָלקען. די זון בראָט, כמאַליעט. עס וועהט נישט קיין ווינטעלע, מען פיהלט נישט קיין לופטעלע. די תבואה אויף די פעלדער, די ביימער אין די וועלדער שטעהען שטיל ווי צוגעשמידט א. ז. וו. (זעה פישקע דער קרומער).

אָדער באַלד דערויף אין איינעם בוך דאָס בילד פון אַ זומער-פאַרנאַכט, נאָך אַ שטיקענדיג הייסען זומערדיגען נאָך-מיטאָג.

דאָס קלאַסיש געמאָלטע בילד פון די בהמות און חיות אין „פישקען", וואָס האָבען זיך פערזאַמעלט ביי די פויערשע וועגלעך פאַר אַ יודישער קרעטשמע, דאָס שטומע און צוגלייך דאָס בערעדעווענדיגע אין דעם אָריגינעלען געמעל — ווייזען, אַז דער יודיש פערמאָגט אַזעלכע אויסדרוקס-מיטעל פאַר דער שטומער לעבעדיגער נאַטור, פון וואָס פאַר אַבראַמאָוויטש'ען האָט מען נאָך קיינמאָל נישט געחלומ'ט אַפילו. און די בעשרייבונג פון שטורם מיט אַ שלאַקס-רעגען אין דער „קליאַטשע" בעווייזען, דאָס די יודישע שפּראַך פערמאָגט אויך גענוג אויסדרוקען, אום צו מאָלען עלעמענטאַרע סטיכישע נאַטור-קרעפּטען.

אַבראַמאָוויטש איז דער ענטדעקער פון דער יודישער נאַטור-בעטראַכטונג, פון יודישען פייזאַזש, וואָס פליסט אָפּט צוזאַמען מיט דער טרויעריגער נשמה פון מעלאַנכאָלישען יודען. ער האָט, קען מען זאָגען, מגייר געווען די נאַטור, ער האָט זי אונז געשילדערט מיט אַ שפּראַך, וועלכע איז ביז איהם נאָך אויף דער וועלט נישט געווען, און וועלכע פּאַסט אַזוי צום פאָלקס-גייסט פון דער גרויסער יודישער מאַסע. מ. ראָזענפעלד, טיילוויז פרוג און כמעט אַלע אונזערע היינטיגע פּאָעטען שטעהען אין דער נאַטור-שילדערונג אונטער דעם איינפלוס פון אַבראַמאָוויטש'עס שפּראַך. ער האָט ווי ענטפלעקט פאַר אונזער ליטעראַטור דעם שליסעל צו אַ פערמאַכטער טהיר, אַ צייט לאַנג פערמאַכט פאַר די בעסטע פון אונזערע ליטעראַטען.

ר' מענדעלי האָט אונז בחוש בעוויזען, אַז דער יודישער שפּראַך-שאַץ האָט אַ גאַנצע רייה פון פּאָעטישע בילדער און פערגלייכונגען, וועלכע עס זענען נור מעגליך ביי אַ פאָלק, וואָס איז נישט בלינד צו דער ברייטער, שטומער נאַטור, וואָס איז בכח זי אָנצופילען מיט איהרע אייגענע געפיהלען, וואָס מעסט די אייגענע נשמה מיט דער נשמה פון דער נאַטור, מעסט זיך מיט איהר, און לאָזט זיך מעכטען דורך איהר.

דען וואָס איז דער גרויסער שרייבער און פּאָעט, ווען נישט דער גרויסער האָרכער, דער אויפמערקזאַמער פיינפיהלענדיגער אויער פון פאָלק, צו וועמען ער געהערט אָן. און אויך ש. י. אַבראַמאָוויטש איז אַלס ערשטער און גרעסטער שרייבער ביי יודען אין 19-טען יאָהרהונדערט געווען דער האָרכענדיגער אויער פון זיין פאָלק, וואָס האָט צוערשט ריכטיג בענומען די אייגענאַרטיגקייט פון זיין שפּראַך און, צוגלייך מיט זיין שפּראַך, זיין פערשטעלטע נשמה, דעם שליסעל צו אַ פערשלאָסענער טהיר.

צו די פיעלע ענטדעקונגען, וואָס ער האָט געמאַכט בנוגע צום יודישען כלל — האָט ער נאָך געפונען אין זיין נשמה אַ פעלבעלע, וואָס איז אפילו פאַר'ן כלל אַליין געווען אַ וואונדערליכער הדוש.

און לייכט איז איהם געוואָרען דער דאָרניגער וועג פון אַ'ענטדעקער, ווייל איידער ער איז געגאַנגען אַ טריט ווייטער אויף דעם וועג פון דער שילדערונג פון גלות-יודען, האָט ער פאָראויסגעשיקט זיינע גאָטגעבענשטע אויערען, אום צו דערהאָרכען די שטילע פיינע

גרוישען פֿון אַ קאָלעקטיווער נשמה. דען סוף כּל סוף איז איטליכער טאַלענט, איטליכער גרויסער פּאָעט אַן אויסמערקזאַמער האָרכער. ער איז דער גייסטיגער אויער פֿון זיין פֿאָלק. און קודם כּל האָרכט ער זיך צו צו דער נאַטירליכער שפּראַך פֿון זיין פֿאָלק.

שלום יעקבֿ אַבראַמאָוויטש איז דער ערשטער גרויסער האָרכער, דער ערשטער, וואָס האָט מיט גאונ'ישען געהער זיך צוגעהערט צו דער שפּראַך פֿון זיין פֿאָלק.

די שפּראַך פֿון יעדען קיבוץ איז דאָס דינסטע לעצטע הייטעל פֿון זיין נשמה. און ר' מענדעלי, וואָס האָט זיך שטענדיג צוגעהאָרכט צו דער יודישער שפּראַך, זיך אייביג געטובֿלט אין דער יודישער פֿאָלקס־נשמה — האָט זיך ממילא בעצויגען מיט דעם דאָזיגען הייטעל.

מעגען דורות פֿערגעהן, שטענדיג וועלען מיר מוזען געהן צו ר' מענדעלי'ן לערנען די שפּראַך, אויף וועלכער עס רעדט און טראַכט די יודישע מאַסע, דער יודישער כּלל.

II.

שלום יעקבֿ אַבראַמאָוויטש האָט אָנגעהויבען צו שאַפֿען אין דער צייט, ווען די אינעווענינסטע צוריסענקייט בנוגע צו דער שפּראַך האָט נאָך ניט בעקומען ביי יודען דעם טראַגישען כֿאַראַקטער, וואָס היינט, די מאַסע פֿון אַלע קלאַסען האָט געלעבט מיט'ן זשאַרגאָן און מיט'ן לשון־קודש. דער פּראָסטער יוד האָט גערעדט אויף מאַמע־לשון, און ווען ער האָט געוואָלט זיין וואָכֿענדיגע שפּראַך בעפּוצען מיט פֿליטערלעך, האָט ער אַריינגעבראַכט לשון־קודש'דיגע ווערטער. דער יודישער בעל־הבית האָט געשריבען זיינע סוחר'ישע בריעף אויף אַ לשון־קודש, וואָס איז געווען אַ צוזאַמענגעוואָקסענע פֿערזעהעניש פּוז יודיש־דייטש און העברעאיש. די לערנער, די לומדים, די כּלי־קודש האָבען זיך אויסגעאַרבייט אַ בית־מדרש־שפּראַך, אַ משנה'־דיגע שפּראַך פֿון ספּעציאַליסטען־פֿאַכלייט, און וואו דער תּרגום־גמרא־און משנה־לשון האָבען געטאַנצט אַ קאַראַהאָד אינאיינעם מיט עבֿרי־טייטש און תּחינות־שפּראַך.

צו יענער צייט האָט מען זיך ווייניג מצער געווען דערויף, וואָס דער יוד וואַקסט אויס אָהן אַ שפּראַך. אמת, די משכּילים האָבען בע־

גוצט דעם בעגריף „אַנ'אומה אָהן אַ לשון“. אָבער די דאָזיגע פֿראַזע האָט געהאַט בּיי זיי גאָר אַנ'אַנדער טייטש, וואָס היינט. דאָס האָט געהייסען, אַז דער יוד בּלייבּט אָהן אַ לשון, ווען עס קומט איהם אויס צו האָבּען צו טהאָן מיט אַ נישט-יודישער בּעפֿעלקערונג. נישט צו אַנ'אייגענער שפּראַך האָבען זיי דאַמאָלסט געשטרעבּט, נאָר צו דער לאַנדעס-שפּראַך, וועלכע איז אַזוי נויטיג דעם יודען אין פּשוט'ן גשמיות'דיגען לעבּען, אום זיך צו קענען צונויפֿרעדען מיט דעם פֿאָלק, צווישען וועלכען ער לעבּט.

ערשט אין די לעצטע 25 יאָהר, ווען עס האָט אָנגעהויבּען שפּראָצען בּיי יודען אַ נאַציאָנאַלעס געפֿיהל, איז די שפּראַך-פֿראַגע געוואָרען בּיי אונז אַ בּרענענדיגע פֿראַגע, אַנ'אָפֿענער וואונד פֿון קראַנקען יודישען אָרגאַניזם. האָטש אַלע טעאָרעטיקער פֿון נאַציאָנאַליזמוס בּיי יודען האָבּען זעהר קלוג בּעוויזען, אַז אַ פֿאָלק אָהן אַ טעריטאָריע, אָהן אַ שפּראַך, אָהן וואָס, עס איז פֿאַר אַנ'אויטאָנאָמיע הערט נישט אויף צו זיין אַ פֿאָלק, — פֿונדעסטוועגען האָט מען אינסטינקטיוו געפֿיהלט, אַז די עקזיסטענץ פֿון אַזאַ מין פֿאָלק — אַ מין פֿיינקוכען אָהן פֿוטער און אייער — קען נישט האָבּען לאַנג קיין קיום. און צוגלייך מיט דער שטרעבּונג צו אַ טעריטאָריע האָט מען אָנגעהויבּען בּענקען נאָך אַנ'אייגענער שפּראַך. און אַזוי ווי בּיי אונז אָרימע יודען איז שטענדיג דאָ אַזאַ מאָדנע עשירות, וואָס ס'פֿערמאָגען נישט אַפֿילו די רייכסטע נאַציאָנען — האָבּען מיר פּלוצים ענטדעקט בּיי אונז צוויי שפּראַכען: יודיש און העבּרעאיש, איינע — וואָס לעבּט אין די ספֿרים, די צווייטע — אין מויל פֿון פֿאָלק. און בּאַלד האָבּען זיך צווישען די יודישע נאַציאָנאַליסטען געבּילדעט צוויי פּאַרטייען: העבּ-רעאיסטען און יודישיסטען.

ש. י. אַבּראַמאָוויטש, וואָס איז נאָך דער גאַנצער ערציהונג זיינער ווייט געווען פֿון די שפּראַכפֿאַנאַטיקער, האָט נישט-ווילענדיג געשפּיעלט איינע פֿון די גרעסטע היסטאָרישע ראָלעס אין דעם דאָזיגען קאַמפּף. אַדאַנק דעם, וואָס ער האָט בּעשאַפֿען דורך זיינע קינסטלערישע און פֿאָלקספּובּליציסטישע ווערק אַ ליטעראַטור פֿאַר דעם אָרעמען יודיש, האָט ער איהם ממילא געגעבּען אַ פֿעסטונג, הינטער וועלכער די יודישיסטען פֿערפֿאַנצערען זיך, ווען דער שטומער העבּרעער מיט זיין שטאָלצער ליטעראַטור-שפּראַך פֿאַלט אָן אויף דעם לעבּענדיגען

יודיש, וואָס איז נישט בכח געווען צו שאַפֿען עפּעס אייביגעס חאָטש אַ שטיקעל ליטעראַטור. דער יודישיסט פֿאַלט זיך דאַמאָלסט, ווי מיט אַ שטאַרקען כּלי-זיין, מיט ר' מענדעלי'ס נאָמען, און טייטעלט מיט די פֿינגער אויף אַ „פּישקע דעם קרומען“, אַ „ווינשפֿינגערל“, אַ מסעות בנימין השלישי“, אַ „ר' שלמה ר' חיים'ס“, אַ „קליאַטשע“, וואָס זענען ביי איהם די סימבאָלען פֿון עכטע קונסטווערק, פֿון טייערע פֿאָלקס-פּובליציסטיק, פֿון אַ פּראַכטיגען הומאָר, פֿון אַ טיעפֿער סאַטירע, די סימבאָלען פֿון דעם יודישען גלות-לעבען נישט נאָר אין דער לעצטער צייט, נאָר אויך פֿון גלות-לעבען אין אַ משך פֿון הונדערטער יאָהרען, צייט דער גלות האָט אָנגענומען דעם פּנים און דעם הלוך פֿון דער פּויליש-ליטווישער וועלט און איהר נאַטור.

ר' מענדעלי, וואָס איז צייט די אַכציגער יאָהרען געוואָרען דער רעפֿאָרמאַטאָר פֿון דער העברעאישער פּראָזע-שפּראַך און האָט אַוועקגעלעגט אַזוי פֿיעל גאונ'ישע כּחות אום זיך צוריקצוקעהרען צו דער שפּראַך, פֿון וועלכער ער האָט זיך מיט אַ דור פֿריהער מיט אַ כּיון אָבגעווענדט — איז נישט בכח געווען אויסצומעקען די היסטאָרישע טהאַט-זאַכע, וואָס ער האָט איינמאָל פֿאַר אַלע מאָל בעשאַפֿען. ער האָט דעם זשאַרגאָן דערהויבען צו אַ העכער מדרגה, ער האָט פֿאַר איהם אויסגעאַרבייט אַ יחוס-בריעף פֿון אַ שפּראַך מיט אַלע רעכטען פֿון אַ נאַטירליכער, פֿאָלקסטימליכער שפּראַך. און אויך שפּעטער, ווען שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט דורכגעפֿיהרט די רעפֿאָרם פֿון דער העברעאישער שפּראַך — האָט ער עס נור צו פֿערדאַנקען דער טהאַט-זאַכע, וואָס ער האָט צוזאַמענגעפּאָרט דעם גייסט פֿון דער זשאַרגאָן-שפּראַך איינאיינעם מיט דעם גייסט פֿון משנה- און מדרש-לשון. אַזוי ווי דער גערטנער פֿערפֿלאַנצט אַ יונג צווייגעל אין שטאַם פֿון אַן'עלטערען בוים, אום צו בעקומען דערנאָך פֿרישע שפּראָצונגען, אַזוי האָט אַבראַמאָוויטש פֿערפֿלאַנצט דעם יודישען גלות-גייסט אין אַלטען בוים פֿון משנה-גמרא-און מדרש-גייסט און בעקומען דאַדורך אַ נייע בעשעפֿעניש ווי אַ „בסתר רעם“ און אַזוי ווי. און ווען דער מאָדערנער העברעאיסט פֿיהרט אַ מלחמה מיט'ן יודישיסטען, מוז ער נעבעך הערען די טענה, אַז ווען נישט דער יודיש, וואָס האָט זיין יונג בלוט איבערגעגאָסען אין אַלטען העברעאיש, וואָלט שוין לאַנג פֿון לעצטען קיין זכר נישט געווען אין געוועהנליכען

טעגליכען געברויך; אַז נאָר דעם קלאַסיקער און שעפּפער פון דער יודישער ליטעראַטור, ש. י. אַבראַמאָוויטש, וואָס האָט געהאַפּט דעם שטייגער פון זשאַרגאָנישען גלות-יודען, וואָס האָט בענומען דעם גייסט פון פּשוט'ען, וואָלענדיגען מאַסען-יודען — האָט דער היינטיגער העברעאיזם צו פערדאַנקען, וואָס יודישע קינדער לייענען אַמאָל אַ העברעאיש קינדער-זשורנאַל, וואָס דאָס העברעאיש האָט אויפגעהערט צו זיין אַ „לשון-קודש“, זונדערען אַ וואָלענדיגע שפּראַך מיט דעם גייסט פון מאַרק, פון פאָלק, פון דער מאַסע, מיט דעם גייסט פון פעראַכטעטען זשאַרגאָן.

אום צו בעגרייפען די גרויסע איבערקעהרעניש, וואָס ר' מענדעלי האָט געמאַכט מיט זיינע יודישע ביכער אין גייסט פון פאָלק, לאָמיר נעהמען די ווערטער פון ר' מענדעלי'ן אַליין, ווען ער שילדערט אונז אַ יודיש קינד, וואָס האָט זיך אויפגעהאָדעוועט אויף ריינעם לשון-קודש. „שלמה'לע נאָך אַ יונג קינד איז פערוואָגעלט אין מצרים, אין די לענדער פון סיחון און עוג מלך הבשן און נבוכדנצר מלך בבל, דער קאָפּ ליעגט איהם אין ים-סוף, אין דעם ים המלח, אין דעם טייך פרת, אין דעם ירדן. פאַר איהם געפינען זיך מיני מענשען, מיט וועלכע מען דאַרף ריידען לשון-קודש, עפּעס גאָר תרגום, מען זיצט ביי זיי אין די געצעלטען, מען רייט אויף מוילאייזלען און קעמלען, מען טרינקט פון אַ „לאָגעל“, מען געהט באָרפיס און טראָגט נאָזבאַנדען, אַלצדינג ווי דער שטייגער איז. אונזער נאַטור דאָ מיט איהרע געוועקס... געהער זיך מיט שלמה'לען נישט אָן. וואָס מאַכט איהם אויס פעלדער מיט תבואה — קאָרען, רעטשקע, קאַרטאָפּלעס, פון וואַנען ער עסט אַ „קרופּניק“ מיט ברויט אַלע טאָג? וואָס וייס ער אַ סאָסנע, בערעזענע און דעמבענע בוימער? ער וויס נאָר ביי זיך אין האַרצען: וויינגערטנער, טייטלען, פייגען, מילגרוימען און איילבערטען, פימסענהאָלץ און באָקסען-בוימער. פון לעבעדיגע מיני בעשעפעניש וייס ער אַ ווילדטיער, אַ לינדענוואָרם און אַ פּיפערנאָטער, אַ לעמפּערט, אַ אינד, וואָס טהוט טהאָן געלוסטען אויף קוואַלען וואַסער, אַ שור-הבר און אַ טורקעל-טויב. הכלל, שלמה'לע איז נאָר אַ געבירטיגער דאָ און אַליין איז ער עפּעס ווי גיט קיין היגער, לעבט ערגעץ דאָרט, דאָרט... זיין צייט איז — פאַרצייטען, און זיין וועלט איז אַ יענע, וואָס אַמאָל; דאָ איז ער אַ גר און דאָרט—

אַנ'אַלטגעזועסענער; ער קומט אַהיים נאָר אויף אַ ווײַלע, ווי אַ גאַסט אויף דער סטאַנציע, עסט אָפּ, נעכטיגט איבער — און מאַרש אַהין, ווײַטער טאַקע אַהין". (ז. שלמה ר' חיים'ס ז. 39). אַדאַנק זײַן „פֿישקע'ן" און אַנדערע ווערק האָט ר' מענדעלי געמאַכט פֿון דעם נישט היגען, פֿון דעם גר אַ קאַבצאַנסקען תּושבֿ, אַ רעאַלען מענשען, וואָס לעבט שוין נישט מעהר אויף אַנ'עולם־התּהו. דאַדורך וואָס ער האָט זיך בענוצט מיט דער שפּראַך פֿון לעבעדיגען כּלל, האָט ער ווי מיט אַ כּישוף פֿערטריבען די פּיפּערנאָטערס און לינדעוווערם, די פֿאַנטאַסטישע, מטושטש'ע בילדער, וואָס האָבען פֿאַר'ן אויג פֿער־שטעלט די לעבעדיגע רעאַלע וועלט. און שפּעטער, ווען צוליעב פֿערשיעדענע סבּות האָט ער רחמנות בעקומען אויפ'ן לשון־קודש, וואָס צוליעב זײַן ראָמאַנטישען כאַראַקטער האָט ער אויפגעהערט צו זײַן אַ רעאַלע לעבענסקראַפט — האָט ער געזוכט ווי מעגליך אַרײַנצובריינגען אין איהם די העוויות, דעם ריטמוס, דעם קנײטש פֿון פּראָסטען יודיש, האָט ער געפּרובט איהם געבען דעם לעבענס־פּולס פֿון דײַנטיגען יודען: דער לעזער, וואָס פֿערטיעפֿט זיך הײַנט אין אַ „בעמק הבּכא", (אַנ'אויטאָריזירטע איבעראַרבײַטונג פֿון „ווינשפֿינגערל" אין העברע־איש), פֿיהלט שוין נישט דאָס, וואָס אַמאָל דער קלײנער שלמה'לע, ווען ער האָט נישט דערקענט אַ דעמבאָווען בוים, וואָס איז גע־וואַקסען נישט ווײַט פֿון זײַן הדר, און וואָס האָט געחלומ'ט וועגען אַ „צעדער אין לבֿנון", וואָס זײַן אויג האָט דאָס קיינמאָל נישט גע־זעהען און גאָר נישט געהאַט די מעגליכקײַט צו זעהען.

זעלטען ווען אַ גאָטגעבענשטער טאַלענט האָט אַזוי בעוויזען די קראַפט פֿון פֿעראַכטעטען, גערעדטען יודיש, ווי דער וואָס האָט יאָהרען לאַנג זיך אָפּגעגעבען צו דערפֿרישען, בענײַען און צו מאָדערניזירען דעם העברעאיש. קיין בעסערען בעווײַז קען מען נישט ברענגען פֿאַר די לעבעדיגקײַט און קראַפט פֿון דער פֿאָלקס־שפּראַך, ווי די טהאַט־זאַכע, אַז מען מוז זיך גראָבען אין זײַן גייכט אום אָפּצופֿרישען דעם אַלטען אָפּגעלעבטען קערפּער פֿון דער אַריסטאָקראַטישער אַלטער העברעאישער שפּראַך.

מען דערצעהלט אַ מעשׂה, אַז אום צו ראַטעווען איינעם אַ פּויבסט פֿון אַלטער־שוואַכקײַט, וואָס האָט זיך געמוזט ענדיגען מיט'ן טויט, האָבען אַ פּאָר פּראָסטע יונגע לײַט געלאָזען איבערגיסען זייער יונג

בלוט אין צוקניטשטען אַלטען קערפּער פון זקן. פון דער אָפּעראַציע ווענען, מעבעך, די יונגע לייט גיך אַוועק פון דער וועלט, ווערענד דער זקן איז אויפגעשטאַנען אַ געזונדטער, לעבעדיגער פון בעט. דאָס אייגענע האָט שלום יעקב אַבראַמאָוויטש געטהאָן מיט דעם אַלטען לשון־קודש. דער חלוק איז נאָר דער, וואָס דער יודיש איז נישט דאָס בלוט פון עטליכע יונגע לייט, זיין גייסט שטאַמט פון אַ גרויסען קביין און ער האָט אַ הונדערט־יאָהריגע היסטאָריע. די אָפּעראַציע, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט געמאַכט, פערזשאַרגאָנירענדיג דעם העברעאיש, האָט דעם יודיש נישט אָבגעשוואַכט. אַדרבה, ער האָט בולט בעוויזען, ווי נויטיג עס איז זיין קיום, דאַמיט עס זאָל סטאַיען בלוט אויף ווייטערדיגע אָפּעראַציעס.

.III

עס וועט נישט זיין קיין גוזמא, ווען מיר וועלען זאָגען, אַז מיט אַבראַמאָוויטש׳ען הויבט זיך אָן אין דער ליטעראַטור דאָס ר ע אַ ל ע פערהעלטעניס פון יודען צו זיך אַליין. אָדער רעדענדיג מיט ר׳ מענדעלע׳ס ווערטער: דער נישט היגער יוד ווערט מיט אַמאָל אַ היגער. אין „מסעות בנימין השלישי“ גיט אונז אַבראַמאָוויטש אַ הומאָרפולען בילד פון דער גייסטיגער ענגשאַפט פון יודישען לעבען אין מיטען פון 19־טען יאָהרהונדערט. בנימין און זיין חבר סענדערעל די יודענע — אַ מין דאָן קישאָט און סאַנהאָ־פּאַנחא — ווייזען אונז די צוויי געגענזעצע פון דאַמאָלסדיגען יודישען לעבען, דעם אידעאַליס־טישען און דעם פּראַקטישען. אוןביידע שטעלען זיך אַרויס פאַר אונז אין זייער פינסטערער בלינדער גייסטיגער בענרענצטקייט. אין „פישקען“ און „ווינשפינגערל“ ווייזט אונז ר׳ מענדעלע דעם יודען אין זיין גשמיות׳דיגען און גייסטיגען לעבען. מיר זעהען דעם יודען ביי דער טאָרבע, ביי דער גרויסער יודישער טאָרבע, מיר זעהען איהם אין זיין קאַמפף פאַר אַן אָרעמע שטיקעל היונה. אין צו אונזער גרויסער פערוואונדערונג בעמערקען מיר, אַז אַליך, וואָס דער יוד טהוט אום זיך צו דערנעהרען, אַז זיין גאַנצעס מאַטעריעלעס לעבען איז אַזוי אָרעם, גייסטיג עלענד און טראָגט מעהר אויף זיך די סמנים פון אַ לעבען; אין דער אמת׳ן איז דאָס אַ נאַרישער, בלינדער קאַמפף מיט

די תאוות פון אַ מאָגען, וואָס איז „נישט גרעסער פֿון אַ כזית", וואָס איז איינגעשרומפּען פון נישט עסען. אַלע יודישע עסקים האָבען עפּעס אַ טעם, ווי די באַוועלגע ציצה, וואָס זעהט זיך אַרויס פון אַ יודענ'ס קאַפּטאַן. עס איז מעהר נישט ווי אַ זכר צו דעם אַמאָליגען תכלת. מיט די אַמאָליגע שענע פראַנזען פֿון אַ יודישען בגד האָט דאָס נישט מעהר צו טהאָן, חוץ דעם נאָמען זיינעם.

דאָס איינענע איז מיט דער יודישער רוחניות, חאָטש זי גיט אַ גרויסע לינדערונג דעם יודישען קביץ און בערוהיגט אָפט דעם צעוועהטאָגטען יודען אין קלויז ביי אַ בלאַט גמרא, אָדער ביי אַ חזניש שטיקעל — דאָך האָט זי קיין שום שייכות נישט צו דעם לעבעדיגען קאָכענדיגען טאָג אַרום.

דאָס יודישע גייסטיגע לעבען איז אַזוי אָפּגעריסען פון זיין מאַטעריעלען לעבען, ווי דאָס לעצטערע פון לעבען בכלל.

אין אַבראַמאָוויטש'עס וועלט איז דער יוד צוריסען אין מעהרערע שטיק און ער מאַכט אויף דעם בעאָבאַכטער דעם איינענעם אַיינדרוק, ווי מאַנכע ריעזען־שלאַנגען, וואָס מען האָט אָפּגעהאַקט דעם קאָפּ פון לייב: כיי דאָס לייב מאַכט קאָנוואולסיווע בעוועגונגען, סיי דער קאָפּ שטעקט אַרויס זיין צונג און האַפּט זיך בייסען מיט זיינע גיפטיגע ציינער. דער יוד אין קלויז איז נאָר אַ האַלבער יוד; אויפ'ן מאַרק איז נאָר דער לייב זיינער. און אין ערגעץ איז ער נישט קיין גאַנצער, און אומעטום איז דאָס נאָר אַ זכר פון אַ לעבעדיגע בעשעפעניש.

מיט אַבראַמאָוויטש'ען הויבט זיך אָן די גאַנצע פערצאַלטונג צו אַ קבוץ, וואָס טראָגט זיך אַרום מיט דעם געדאַנקען, אַז דער אויבערשטער אַליין האָט זיי אויסדערוועהלט צווישען אַלע פעלקער, און וואָס איז אין דער אמת'ן דער ערגסטער עקזעמפּליאַר אונטער די פעלקער, וואָס לעבט שטענדיג אַ האַלבען לעבען, וואָס שלעפּט־נאָך נאָך זיך אַ טויטען גוף, און טראָגט אויף זיך אַ מוח פון אַ פער'חלומ'טען נישט היגען מענשען.

אַ דאַנק ר' מענדעלי'ס רעאַליזם האָט דער יוד זיך דערפיהלט אַלס אַ בריה, וואָס איז דורך און דורך נישט צוגעפּאַסט צום לעבען, האָט זיך אָנגעהויבען אַ קלערערעס קריטישעס פערהעלטניס צו זיך אַליין, אַלס צו אַ קינד פון אַ פאָלק, וואָס פאָדערט נייע אידעאַלען אום איבערגעבוירט צו ווערען.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, וואָס איז אַ קינד פֿון דער השׂכּלה־עפּאָכע, וועלכע האָט צוערשט אָנגעהויבען רעאַל צו דענקען, האָט טיעפֿער בעגרימען די אידעען פֿון זיין עפּאָכע, אַלס אַלע אַנדערע פֿון זיינע צייט־חברים. אין דער צייט, ווען די מייסטע פֿון דער עפּאָכע האָבען זיך נאָר בעגנוגענט מיט אַנ׳אויבערפֿלעכליכער קריטיק — האָט ער געגיבען פֿאַנאַנדערצוגליעדערען דעם גרויסען יודישען קבוץ, די הויפּט־סבּה פֿון אַלע יודישע נישט־נאָרמאַליטעטען. און ווען מיר ווילען פֿעראייניגען די רינגען פֿון אונזער היינטיגער צייט מיט דער צייט פֿון דער השׂכּלה־עפּאָכע — מוזען מיר זיך צוערשט פֿעראייניגען מיט אַבראַמאָוויטש׳ען, וועלכער איז דער נאַטירליכער איבערגאַנג פֿון היינט צום אַמאָל. און ווען מען נעהמט אין בעטראַכט די הויפּט־מעלה פֿון ר׳ מענדעלי׳ס שאַפֿען, וואָס אין דער קרוין פֿון זיינע ווערק — דענמאָלסט ווערט אונז דאָס אַ סך קלערער.

די הויפּט־מעלה פֿון אַבראַמאָוויטש׳ען בעשטעהט אין דער פֿאַנטאַזיע צו זעהען אין איטליכען פּרט דעם כּלל, און איינצעלנעם דאָס אַלגעמיינע און אַזוי דאָס קונציג צו מאָלען, אַז אויס יעדען פּרט שיינט אַרויס דער כּלל. אין דאָס קאָגען נאָר די, וואָס זעהען דאָס לעבען כּנסעטיש, ביי וועמען דער שטראָם פֿון מענשליכען קיום צופֿאַלט נישט אין איינצעלנע טראָפּענס. נור די נשמה, וואָס טובל׳ט זיך אין אַ ברייטערען לעבען, ווי דאָס אייגענע פּערזענליכע, וואָס זעהט די וועלט נישט דורך די שפּאַקולען פֿון אייגענעם ענג־עגאָאיסטישען בליק, איז בכּח צו זעהען און צו פֿיהלען שטענדיג דעם גרויסען כּלל, די אַלגעמיינע נשמה פֿון אַ קבוץ. און ביי ווינגען פֿאָר און נאָך אַבראַמאָוויטש׳ען געפֿינען מיר אַזאַ ברייטען כּנסעטישען קוק אויפֿ׳ן יודישען לעבען.

.IV

צייט ש. י. אַבראַמאָוויטש האָט אָנגעהויבען שאַפֿען, זענען אַוועק 50 יאָהר. און הגם דאָס יודישע לעבען האָט זיך אין דער צייט געענדיגט אַ ביסעל, דעננאָך האָט עס נישט בעוויזען אײנגאַנצען אויסצומעקען די גרונדציגע פֿון יודישען לעבען. נאָך עד היום זעהען מיר פֿאַר זיך די וואָכענדיגע קדושה אין יודענ׳ס לעבען, ווי ר׳ מענדעלע האָט אונז עס געשילדערט אין זיינע פֿערשיעדענע

ווערק, ד. ה. דער געגענזאַץ פון נייכטיגען און מאַטעריעלען לעבען אין אונז און דער כח זיי צוזאַמענצומישען, אָבער זיי נישט צו פעראייניגען. נישט אויסגעמעקט איז נאָך פון דער צייט די גרימאַסע, די העוויות פון דער יודישער גאַס, ווי ס'האָט זיי געזעהען ר' מענדעלע אויף די יריד'ען און אויף יודישע אַסיפות און אַז. וו. שלום-עליכם, וואָס רופט זיך אַליין אָן „דער ליטעראַרישער אייניקעל פון ר' מענדעלי", האָט 25 יאָהר נאָכאַנאַנד — ווייטער ענטוויקעלט און פערברייטערט דאָס בילד, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט איהם אָנגעצייכענט. מנחם-מענדעל פון יהופיץ, וואָס איז אַזוי נאָהענט צו אונזער צייט, איז אַ לייבליכער קרוב כוי פון ר' אַלטער'ן, כוי פון פישקען, כוי אַפילו פון ר' מענדעלען אַליין. אין די קליינע שטעדטלעך, אַפילו אין אַ „שטעדטעל" פון אַש, לעבען נאָך היינט די אייגענע געמיטה'כ-שטימונגען, וואָס אַמאָל אין קאַבצאַנסק. אַלס בעסטער בעווייז קען דיענען טאַקע „דאָס שטעדטעל" פון אַש, וואו מאַנכע ימים-נוראים-מאָטיווען זענען מיט אַנדערע ווערטער נאָר איבערגע'חזר'ט געוואָרען, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט שוין געשילדערט אין זיין „ווינשפינגערל".

ר' מענדעלי, נישט קוקענדיג אויף די 50 יאָהר, איז איינגעדרונגען אין אונזער נייעסטער ליטעראַטור אומעטום, זיין איינפלוס, זיינע שפורען געפינען מיר ביי די עלטערע, ווי ביי די יונגסטע פון די יונגסטע. מען דאַרף נישט זיין קיין טיעפער קענער, אום דאָס צו האַפּען אויפ'ן ערשטען בליק. נאָך עד היום לעבען אונזערע יונגע מיט דעם פסיהאָלאָגישען סינטעז, וואָס ר' מענדעלי האָט זיך געמאַכט מכח דער יודישער מאַסע. און אַזוי ווי דאָס נייע לעבען האָט נאָך נישט בעשאַפען, נאָך דער אַלגעמיינער צוריסענקייט, אַ נייעם כלל'ישען יודישען פנים, האָבען מיר דערווייל קיין אַנדער סינטעז, חוץ דעם, וואָס עס האָט אונז געגעבען אַבראַמאָוויטש.

דאָס אַלץ איז נויטיג צו דערמאָנען דעם לעזער, ווען ער געהט צו צו דער יובילעאום-אויסגאַבע פון ר' מענדעלי'ן. וואָס טיעפער ער וועט שטודירען די נייע אויסגעבעסערטע און פאָלשטענדיגע אויסגאַבע, אַלץ טיעפער וועט ער דערפיהלען, דאָס אַבראַמאָוויטש, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס ער שרייבט שוין 2 דורות, איז איינער פון די, וואָס שטעהען אונז אַם נאָהענסטען פון אַלע יונגע. הייל מען

בעקומען אַ טיעפערען בעגריעף פֿון יודישען קבוץ, מוז מען געהן צו די ווארצלען פון יעדען קבוץ. און ערגעץ זענען אָבער די וואָרצלען נישט אזוי נאַקעט אַרויסגעשטעלט פאַר אונזערע בליקען, ווי אין די ווערק פון אַבראַמאָוויטש.

אין ים פון יודישען לעבען איז ר׳ מענדעלי די העכסטע פיגור. ווילען מיר מעסטען די ווייטקייט אונזערע, קוקען מיר זיך איין אויף איהם. ווילען מיר וויסען, ווי ווייט מיר זענען געגאַנגען פאָראויס, וואַרפען מיר אונזער בליק אויפ׳ן „זיידען״, און ווילען מיר גענויער בע־גרייפען דעם פנים פֿון היינטיגען יודישען לעבען, קוקען מיר זיך נענוי צו צו די העויות פון ר׳ מענדעלי׳ן.

און בעת אַנדערע האָבען שוין מיטעלערע ווערלען פער־אַסען, שטעהט ער נאָך אַלץ אַ קאָפּ העכער פאַר אַלע זיינע יאָהר־חברים אין טאַלענט, ער איז דער שפּיץ טהורם. נאָך וועלכען מיר מעסטען די מיילען פון אונזער גלות־רייזע. נישט איטליכען איז בעשטימט צו זיין אַ מאַסשטאַב פאַר די ווייטערע ענטוויקלונג פון אַ פאָלק.

פאַר דעם טיעפערען לעזער איז שלום יעקב אַבראַמאָוויטש אונ־זער זיכערסטער מאַסשטאַב.

מעמוארען־ליטעראַטור.

I

װען פּריוואַטע מענשען צייכענען־אויף אויף פּאַפּיר זייערע לעבענס־ערינערונגען און גיבען דאָס אַליין אַרויס, אָדער עס ווערט אַרויסגעגעבען דורך זייערע יורשים — זאַמעלט זיך מיט דער צייט ביי אַ פֿאָלק אַ ליטעראַטור, וואָס טראָגט אויף זיך דעם אויבענדערמאָהנטען נאָמען.

ביז פֿאַר 150 יאָהר צוריק איז געווען די דאָזיגע ליטעראַטור זעהר אָרים ביי אַלע פֿעלקער. מענשען האָבען נאָך נית פֿערשטאַנען, ווי וויכטיג דאָס איז פֿאַר דעם קומענדיגען דור צו לייענען די פּראָסטע, אמת׳ע נאַאיווע לעבענס־בעשרייבונגען פֿון זייערע עלטערן און זיידעס. ערשט פֿאַר הונדערט יאָהר צוריק האָט מען אָנגעהויבען צו שעצען זייער גרויסע ווערדע, ערשט דעמאָלט, ווען עס האָבען זיך בכלל גענומען געוואַלטיג ענטוויקלען די היסטאָרישע וויסענשאַפֿטען, האָט מען אָנגעהויבען צו פֿערשטעהן, ווי וויכטיג, ווי טייער עס איז אַזאַ ליטעראַטור פֿאַר אַ פֿאָלק, וואָס האַלט זיך אין איין ענטוויקלען, אין איין פֿאָרווערטס־מאַרש.

אַם מייסטען צייכענען זיך אויס מיט אַזאַ ליטעראַטור איצט די ענגלענדער, דאָס עלטעסטע פֿון די געבילדעטע אייראָפּעאישע פֿעלקער, דערנאָך — די פֿראַנצויזען, און צולעצט — די דייטשען. אויך ביי די רוסען פֿעהלט נישט אַזאַ ליטעראַטור, חאָטש זי קאָן זיך נישט פֿערגלייכען אין רייכקייט מיט אַנדערע פֿעלקער.

ביי אונז, יודען, איז די דאָזיגע ליטעראַטור כמעט נישט פֿאַרהאַן; מען דאַרף שוין זיך בעגנוגענען מיט קליינע מאמרים׳לעך און אָבגעריסענע נאָטיצען, אויב מען וויל געפֿינען ביי אונז אַ סימן דערפֿון.

ס'איז אַ מערקווירדיגע זאַך! גראָד דאָס עלטעסטע געבילדעטע פאָלק אויף דער וועלט, וואָס האָט דורכגעלעבט אַזוינע געוואַלטיגע שנויים אין די יאָהרהונדערטען, גראָד מיר, וואָס האָבען שוין געהאַט אין יהודה הלוי'ס צייטען אַזאַ פיינעם חוש פאַר דער היסטאָריע, גראָד מיר, וואָס האָבען צווישען אונזערע ערשטע ביכער אָבגעגעבען אַזאַ גרויסען פלאַץ דער געשיכטע און האָבען שוין העכער אַ פאָר טויזענד יאָהר אַ „דברי הימים" — פערמאָגען נישט דאָס, וואָס עס פערמאָגען יונגערע און ווייניגער געבילדעטע פעלקער, ווי מיר.

און ווען מען בעדענקט, אַז דאָס מזל האָט אונז אַזוי גערודפ'ט. דאָס מיר האָבען אין משך פון אונזער לאַנגען לעבען פערלאָרען אַזוי פיעל „דברי הימים'ס", וואָס ווערען דערמאָהנט אין תנ"ך — דוכט זיך אַמאָל אויס, אַז אַ בייזער שר געוועלטיגט איבער אונזערע זכרונות, און זוכט מיט אַלע מיטלען זיי אויסצוראָטען פון די קינדס-קינדער'ס לעזער-בליקען.

אין משך פון די יאָהר-טויזענדער האָט זיך געביטען דער יוד אין זיין אויסערער הלבשה, אין זיין אויסערער לעבענס-אַרט, אין זיינע מנהגים, אין זיין שפּראַך, אין זיינע לעבענס-פּלענער, אין זיין הלוך און לעבענס-הדרכות אפשר צעהנדליגער-צעהנדליגער מאָל. און אין ערגיץ געפינען מיר נישט קיין זכר דערפון אין דער ליטעראַטור, וואָס איז הויפּטזעכליך דערצו בעשאַפען. דען די מעמואַרען-ליטעראַטור בעשעפטיגט זיך געוועהנליך נישט מיט גאַנצע עפּאָכען און מיט ווייטלויפיגע דמיונות. איהר אויפגאַבע איז צו פּראָטאָקאָלירען רוהיג, וואָהרהאַפטיג און געטריי די געוועהנליכע לעבענס-עפּיזאָדען פון געוועהנליכען מענשען אין זיין געוועהנליכען פּראָזאַאישען לעבען. זי גיט זיך אָב נור דערמיט, וואָס זי ווייזט אונז דאָס מאָלעקולאַרע, שטיל-פליסענדע לעבען פון אַ געוועהנליכען בשר ודם אין אַ געוויסער עפּאָכע. זי אינטערעסירט זיך מיט יעדער קלייניגקייט, הן בנוגע צו דעם אַרט וואוינען, עסען, קליידונג, הן צו די אַלע טאָג-טעגליכע מניעות, וואָס קומען פאָר אין אַ געוועהנליכען פאַמיליען-לעבען אין אַ משך פון די 60—70 יאָהר, וואָס אַ מענש טראָגט אויף זיך די לעבענס-לאַסט. זי ווייזט אונז פשוט, אָהן קונ-

צען, די אַטמאָספֿערע, וואו עס האָבען געעטעמט טויזענדער-טויזענדער מענשען אין אַ געוויסער עפּאָכע. דער שרײַבער פֿון אַזאַ בוך ווייסט אַליין נישט, וויפֿיעל וואַרימקײַט און לעבעדיגקײַט ער גיסט אַרײַן אין קאָפּ פֿון וויסענשאַפֿטליכען היסטאָריקער, וואָס פּרובט אַרומנעהמען גאַנצע דורות. ער גיט איהם אַזאַ טײַערן מאַטעריאַל, וואָס איז קוים צו פֿערגלײַכען מיט די שטיינערנע און געמאָלטע פּאָרטרעטען, וואָס הענגען און שטעהען אין די מוזעאומס און וואָס בלײַבען אַזוי די גרויסע געשיכטס-ווערק. איין זײַטעל פֿון שאַצקעס „ערב פֿאַר פּסח" אין ערשטען קאַפּיטעל, וואו ער מאָלט, לויט זײַנע זכרונות, אַ יודיש הויז מיט אַלע זײַנע כּלים און דערבײַאיגע צוזאַטען אין די 60—50-ער יאָהרען — גיט אַ גרעסערע פֿאָרשטעלונג פֿון אינעווייניגסטע יודישען לעבען, ווי צעהן פֿײַנע גלאַטע מאמרים מיט ציפֿער און פֿערשיעדענע סבֿרות וועגען דער יודישער קולטור אין דערזעלבער צײַט.

דאָס בוך „שלמה רב חיים'ס", אַזאַ מין מעמואַרען-ווערק פֿון ש. י. אַבראַמאָוויטש, איז פֿיעל טײַערער פֿאַר דעם היסטאָריקער און דעם דענקענדיגען לעזער, ווי מאַנכע גרויסע פֿילאָזאָפֿישע אָבהאַנדלונגען מכּח דער יודישער ראַסע און די טבֿע פֿון זײַן גזע.

דאָס נישט-געענדיגטע בוך פֿון מרדכי אַהרן גינזבורג'ס זכרונות איז פֿאַר יעדען, וואָס אינטערעסירט זיך מיט זײַן צײַט, אום גענויער צו בעגרײַפֿען די הײַנטיגע צײַט, איינס פֿון די טײַערסטע ווערק פֿאַר אונז, און מיט עגמת נפֿש לעגען מיר אַוועק דאָס ביכעל, וואָס איז נישט דערגאַנגען ביז צום סוף. אייגענע לעבענס-ערינערונגען, זעלבסט-ביאָגראַפֿיען, די אויסערע בעשרײַבונג פֿון אַ געוויסער סבֿיבֿה, וואו אַ מענש האָט פֿערבראַכט זײַנע יאָהרען, פּערזענליכע אײַנדריקע פֿון בעגעגענישען מיט בעוואוסטע מענשען, מיט די גדולי הדור, ערצעהלונגען, פּערזענליך דורכגעלעבטע, וועגען צרות הרבים, וואו דער ערצעהלער, אַלס יחיד האָט דורכגעלעבט דאָס אייגענע אומגליק, די דאגות און עניוים ביי זוכענישען פֿון אַ פּרנסה און דעם צער גדול בנים — קורץ, אַלץ, וואָס איז שייך צו אַ לעבען פֿון אַ מענשען, פֿון אַ עהרליכען, וואָרהאַפֿטיגען מיטעלן מענשען, וואָס פֿיהלט זיך אינ-

סטינקטיוו אַלס גליעד פֿון אַ גרויסען קבוץ — האָט אַ גרויסען אונשעצבאַרען ווערטה, פֿאַרוואָס דער געלעהרטער היסטאָריקער קאָן זיך נישט געוווּג אָבדאַנקען.

אודאי, זענען דאָ טעמים, פֿאַרוואָס דער יוד האָט קיינמאָל נישט געמאַכט אַזעלכע אויפֿצייכנונגען פֿון זיין געוועהנליכען, פּשוט'ן לעבען, ווי קינדער פֿון אַנדערע פֿעלקער. ערשטענס, איז זיין לאַגע קיינמאָל נישט געווען אַזוי פֿעסט, אַז ער זאָל זיך זעצען אין מנוחה און נעהמען פֿערצייכענען אויף דער עלטער די שיקזאַלען פֿון זיין לעבען. ביז די גראָהע האָהר, ביז צום סאַמען טויט דאַרט איהם דער מח וועגען אַ זיכערער פּרנסה, און נאָך ביי דער גסיסה ליעגען איהם אין קאָפּ די דאגות חיונה.

שטענדיג, ווען איך קלער וועגען דעם, מוז איך זיך נישט ווילענדיג דערמאָהנען אָן דעם זקן ברוך דעם קרעמער, וואָס איז קרוב צו אַ יאָהר 90 שטאַרק קראַנק געוואָרען, בעקומען אַ לעהמונג און געהאַלטען ביים שטאַרבען. ווען איך בין צו איהם אַריינגעקומען מבקר חולה זיין און האָב איהם געפֿרעגט, וואָס ער מאַכט? — האָט ער מיט אַ שוואַכען קול און אַ זיפֿץ געענטפֿערט: „נישטאָ קיין פּרנסה... דער אויבערשטער זאָל זיך מרחם זיין. די צייטען זענען שטאַרק געשלאָגען“... דער יוד האָט נאָך אויף דער עלטער נישט דערלעבט צו דער אינעווייניגסטער רוה פֿון אַ נשמה, וואָס פֿערלאַנגט שוין גאָרנישט פֿון דער וועלט און באָדט נור זיינע רעיונות אין די ערינערונגען פֿון דער פֿערגאַנגענהייט.

נור דאָס איז נישט דער איינציגער טעם. צווישען מיליאָנען פֿערזאָרגטע יודען וועט איהר נאָך געפֿינען אַזוינע, וואָס האָבען די אייגענע רוהיגע נשמה פֿון זקנים, וואָס פֿערלאַנגען שוין גאָרנישט און לעבען נור מיט די ערינערונגען זייערע

דער יוד איז אָבער בטבע אויף דער עלטער, ווי אויך אין די מיטעלע יאָהרען, אַ מין קהלת, וואָס טענה'ט: „אין כל חדש תחת השמש“; ער האָט וועניג בושה פֿאַר די אויסערע פֿאָרמען פֿון אַ לעבען, וואָס בייט זיך מיט די יאָהרען. איהם אינטערעסירט מעהר דער תוך און, לויט זיין פֿילאָזאָפֿיע, בייט זיך נישט דער תוך פֿון אַ מענשליך לעבען, נאָר די אויסערע פֿאָרמען זיינע.

ער האָט קיין חוש נישט פֿאַר די חצוניות פֿון אַ מענשליכען קיום און וויל נאָך נישט צוגעבען, ווי דאָס טענה'ט די היינטיגע וויסענשאַפֿט, אַז אויך די אויסערליכקייטען ווערען צו איינערליכקייטען, אַז דער וואוקס פֿון אַ קינד אין מוטערלייב העענגט נישט נור אָב פֿון די גע'ירש'ענטע אייגענשאַפֿטען, וואָס ליעגען אין דער זרע, נאָר אויך פֿון דעם, וואָס ס'עסט און טרינקט די שוואַנגערע מאַמע.

דריטענס, ליעגט נאָך טיעף אין בלוט פֿון פשוט'ן יודען, אַז די וועלט איז גאָרנישט, און אַז דאָרטען, יענע וועלט, איז די אמת'ע וועלט. עס שפּיעלען ביי איהם אַ צו קליינע ראָליע די פֿריידען און פּיין, די הנאות און ליידען, וואָס ער איז אויסגעשטאַנען; ער האָט בכלל ווענינ בושה פֿאַר אַ לעבען פֿון אַ פשוט'ן בשר ודם, וואָס לערנט נישט קיין תורה, אָדער וואָס גראָבט זיך נישט אין די וויסענשאַפֿטען. ער האָט ווענינ אָבשיי פֿאַר זיך אַליין, צו זיין אייגענער פשטות, צו זיין אייגענעם לעבענס=שטראָם, וואָס איז דער שטראָם פֿון מיליאָנען זיינס=גלייכען.

אַלע די טעמים בריינגען דערצו, אַז די מעמואַרען=ליטעראַטור שטעהט ביי אונז זעהר נידעריג, נידעריגער ווי עס האָט געדאַרפֿט זיין.

II

וועלכע פּרובען האָט מען געמאַכט, אום צו שאַפֿען אַזאַ מין ליטעראַטור? זעהר ווענינ. כמעט איין איינציגען. איך מיין דער מיט די זאַמעל=ביכער „פּערעזשיטאָיע“, וואָס זענען אין פּעטערבורג די לעצטע יאָהרען אַרויסגעגעבען געוואָרען פֿון איינינע געבילדעטע היסטאָריקער מיט דעם געוועזענעם רעדאַקטאָר פֿון „פֿריינד“ ה' שאול גינזבורג אָן דער שפּיץ. חאָטש צוגלייך מיט דער אונטערנעהמונג עקזיסטירט אויך אַנ'אויסגאַבע פֿון דער יודישער היסטאָרישער געזעלשאַפֿט, וועלכע בעשעפֿטיגט זיך ספּעציעל מיט דער יודישער געשיכטע אין רוסלאַנד, דאָך האָבען די דאָזיגע אויסגאַבען אַ מעהר ספּעציעל=היסטאָרישען כאַראַקטער און אינטערעסירען זיך ווענינ מיט דער שאַפֿונג פֿון אַ מעמואַרען=ליטעראַטור. דאַנעגען דער רעדאַקטאָר פֿון „פּערעזשיטאָיע“

האָט אין זײַן אויפרוף צו די לעזער שטאַרק מטעים געווען די וויכטיגקײַט פון מעמואַרען, און דערמיט ממילא דערוועקט דעם חשק בײַם לעזער צו געבען דורך זײַנע אייגענע אויפגעצייכענטע לעבענס־ערינערונגען די בוי־שטיינער פאַר אַ יודישער געשיכטע אין רוסלאַנד.

האָבען די רעדאַקטאָרען פון „פערעזשיטאָיע“ פערשטאַנען די אויפגאַבע זייערע, אָבער האָבען, ליידער, נישט פערשטאַנען, ווי צו מאַכען דערפון אַ ממשות'דיגע זאַך. שוין דאָס אַליין, וואָס זיי האָבען די זאַמעל־ביכער אַרויסגעגעבען אויף רוסיש, בעוויזט, וואָס פאַר אַ קרומען דרך זיי האָבען זיך גענומען: ווילען בעשאַפען אַ מעמואַרען־ליטעראַטור, און צוגלײַך זיך אָבקעהרען פון דער שפּראַך, אויף וועלכער עס רעדט און טראַכט דער גרעסטער טייל פון פאָלק. דאַדורך, וואָס זיי האָבען גענומען רוסיש פאַר זייער מעמואַרען־שפּראַך, האָבען זיי בעשאַפען אַזאַ מין בעשעפעניש, וואָס, חוץ אַ געלעכטער, קאָן דאָס נישט אַרויסרופען קיין שום טיעפערן אינטערעס. גראָד דאָס, וואָס איז אין אַזאַ ליטעראַטור דאָס טײַערסטע: די טרײַקײַט, וואָהרהאַפטיגקײַט, די תמימות און דאָס פערזונקען זײַן אין תהום פון די אייגענע ערינערונגען אָהן שום כונות עמיצען צו געפעלען, פאַר עמיצען צו מאַכען חנד'לעך — גראָד דאָס פעהלט אין די יודישע מעמואַרען פון אונזערע זקנים, ווען זיי הויבען אָן שרײַבען רוסיש. איך וויל נור ברייגנען איין בײַשפּיעל.

דער אַלטער געשעצטער פּאַפּערנאָ דערצעהלט אין זיינע מעמואַרען ווענען ремни-филактеріи (תפילין), нити-видѣнія (ציצית), און בעת מעשה האָב איך אַ קלער געטהון: פאַרוואָס געברויכט ער נישט דעם אמת'ן וואָרט „ציצית“, אָדער „תפילין“, אָנשטאָט אַזוינע ווערטער, וואָס קיין רוס אויף דער וועלט פערשטעהט דאָס נישט, וואָס איז נאָך דעם גײַסט פון דער רוסישער שפּראַך אַזוי האַמעטנע און אומגעלומפּערט (нити-видѣнія)? און איך האָב זיך פאָרגעשטעלט אַ תלמיד פון דעם אַלטען ראַבינער־סעמינאַריום, וואָס, ווי אַ פאַרצײַטיגער ניקאָלאַיעווסקער „דיאַדקע“ מיט זיין יונג'ישער דיסציפּלין, לעבט ער נור מיט זיין גראַמאַטיקע קירפּיטשניקאָוו, און וואָס דאָס וויכטיגסטע איז בײַ איהם, ווען ער

שרײַבט זײַנע זכרונות אויף רוסיש, — נישט צו מאַכן, חלילה, אַ גראַמאַטיקאַלישען גרײַז און זיך פֿײַן אויסצוקירעווען אויף דער רוסישער שפּראַך. דער אייגענער פּאַפּערנאָ, ווען ער שרײַבט יודיש, אָדער העברעאיש, איז גאָר אַנ'אַנדער מענש. שרײַבט ער אָבער רוסיש, ווערט ער גאָרנישט צו דערקענען, — אַזוי קאָמיש איז ער.

אויסערדעם, האָט „פּערעזשיטאָיע" זיך באַלד אַזוי אַוועקגעשטעלט, צוליעב דער רוסישער שפּראַך (וואָס אָהן דעם קאָנען זיך נישט בעגעהן אונזערע מאָטעלער-פּעטערבורגער אינטעליגענטען), אַז זיי האָבען נישט געקאָנט וועקען צו זיך קיין אינטערעס בײַ די גרויסע מאַסען פֿון דעם עולם זקנים, וואָס נעהמען אַזוינע ביכער נישט אַרײַן אין די הענד, ווײַל זיי פֿערשטעהען דאָס נישט. די בעלעבער פֿון אַ מעמואַרען-ליטעראַטור האָבען זיך אָבגעריסען גראָד פֿון דעם יעניגען עולם, וואָס טראָגט אין זײַן בוזעם די וויכטיגסטע ערינערונגען. זיי האָבען באַלד געמאַכט אַ מחיצה צווישען אַ מענשען, וואָס האָט „פּראַוואָזשיטעלסטוואָ" (און ממילא איז ער דאָך שוין לײַטישער, אינטעליגענטער, ווי אַ תחום-יוד!), און כלל-ישׂראל. די אַרויסגעבער פֿון „פּערעזשיטאָיע" האָבען דוקא פֿערגעסען דעם פּשוט'ן פֿאַקט, וואָס איטליכער סטודענט פֿון דער געשיכטע ווייסט דאָס אויסגעצייכענט, אַז די מעמואַרען-שרײַבער זענען צושפּרייט אין דער גרויסער מאַסע פֿון פֿאָלק, ווי ראַדיום-קערענדלעך אין די מינעראַלען, אַז וואָס גרעסער מען שפּרייט אויס די נעץ, אַלץ עפּטער קאָן מען פֿאַנגען אַ רעכטען פֿיש. זיי דאַגעגען האָבען גענומען אַ קליין ווענדטקעלע און האָבען זיך אַוועקגעזעצט בײַ אַ שטעהענדיגען זומפּעלע און האָבען זיך מכוין געווען חאַפּען אין אַנ'אָבגעשטאַנענעם האַלב-טויטען וואַסער'ל אַ העכטעל. און ס'איז קײַן וואונדער נישט, אַז זיי האָבען אָנשטאָט פֿיש געחאַפּט — פּיויקעס.

———————

דער פּרוב פֿון אונזערע פּעטערבורגער אינטעליגענטען, הייסט עס, איז נישט געלונגען. דעם גאַנצען גערויש, וואָס ס'איז געוואָרען אַרום זייער אונטערנעהמונג, האָבען די תחום-יודען נישט דערהערט.

ווי וואָלט דאָס אַנדערש געוואָרען, ווען די אייגענע מענשען וואָלטען זייער אויפגאַבע געפרובט געבען אַ ריין־פאָלקסטימליכע ווענדונג, ווען זיי וואָלטען זייערע זאַמעל־ביכער אָנגעהויבען אַרויסצוגעבען אויף יודיש!

מיינט נישט, אַז די אייגענע קולטורעלע חברות, וואָס האָבען געשטיצט „פערעזשיטאָיע“, וואָלטען זיך אָבגעזאָגט צו שטיצען די אייגענע זאַך, ווען זי וואָלט געווען אַרויסגעגעבען געוואָרען אין יודיש. דאָס, וואָס קאָן נוצען בריינגען דער צוקינפטיגער היסטאָרישער וויסענשאַפט — ווייסט נישט פון קיין שפּראַכען־פראַגע. די וויסענשאַפט איז אַזוי פונקט אַזוי פּראַקטיש, ווי דער סוחר. די הויפּט־זאַך איז דער ריוח, נישט די שמועסען מכח „דער גלייכבערעכטיגונג פון די דריי יודישע שפּראַכען“, מיט וואָס אונזערע מאָטעלער־פעטערבורגער יודען מאַכען פול די דיסקוטיר־אָווענדען אין זייערע חברות.

האָבען דאָך די אייגענע קולטור־חברות אין פעטערבורג געגעבען געלד אויף אַרויסצוגעבען אין יודיש די יודישע פאָלקס־ליעדער? און צי איז שוין אַזוי גרויס דער חלוק פון מעמוארען און פאָלקס־ליעדער? אודאי, דערגרייכען נישט אַלע מעמואַרען, וואָס אָנבעלאַנגט ריינקייט, וואָהרהאַפטיגקייט און תמימות צו דער מדרגה פון אַ פאָלקס־ליעד, אָבער אייניגע פון זיי זענען נישט ווייט פון דער דאָזיגער מדרגה. און אויך נישט אַלע פאָלקס־ליעדער זענען ריינע פאָלקס־ליעדער. אַ סך פון זיי, וואָס די ה״ה פ. מאַרעק און ש. גינזבורג האָבען געזאַמעלט און פאַר וועלכע מיר זענען זיי אַזוי דאַנקבאַר, זענען גיכער גאַסען־ליעדער, וואָס האָבען אַ קלענערן ווערטה פאַר דעם פאָלקלאָריסט, ווי אמת׳ע פאָלקס־ליעדער. בקצור, איך שטעל זיך נישט פאָר אַזאַ יודישע קולטור־חברה, וואָס וואָלט נישט געשטיצט די אייגענע אויסגאַבע אין יודיש, ווי אין רוסיש. אפשר וואָלט אַוועק דערויף אַ פּאָר אָווענדען אין ויכוחים, אָבער די עקשנות פון די פערבלענדטע אינטעליגענטען וואָלט נישט שווער געווען צו ברעכען.

און ווען איך שרייב די דאָזיגע ווערטער, האָב איך נאָך אַליץ נישט פערלוירען די האָפנונג, אַז דער „פערעזשיטאָיע“ אין רוסיש ווערט נאָך ערשיינען אין דעם לבוש פון פאָלקסטימליכען

יודיש; און טאַקע אונטער דער השגחה פֿון דעם אייגענעם ה׳ שאול גינזבורג, וואָס האָט אַזוי פֿיעל אמת׳ע ליעבע צו דער יודישער געשיכטע אין רוסלאַנד, צו די קלענסטע לעבענס-מנהגים און צום יודישען פֿאָלקס-געזאַנג.

בינו לבינו, איז נאָך גאָרנישט געטהון געוואָרען, כּדי צו ענטוויקלען די מעמואַרען-ליטעראַטור בײַ אונז.

צום שלוס פֿון קאַפּיטעל מוז איך נאָך דערמאָהנען דאָס נישטלאַנג ערשיענענע בוך „מעמואַרען פֿון אַ גראָסמוטער“, פֿון פּרוי ווענגעראָוו, אין דײַטשען. אויך דאָס בוך האָט די פֿעהלערן, וואָס מיר געפֿינען בײַ די מיטאַרבײַטער פֿון „פּערעזשיטאָיע“, ווײַל זיי האָבען אויסגעקליבען פֿאַר זיך זייער נישט-נאַטירליכע שפּראַך. פּרוי ווענגעראָוו קאָן נעביך נישט קײַן דײַטש. איהרע מעמואַרען, ווײַל עס האָט זיי געפֿעהלט די נויטיגע תמימות, זענען פֿון איהר דיקטירט געוואָרען אויף האַלב דײַטשמעריש און אַ מהגה סטודענטען און סטודענטקעס, ווי איך ווייס, האָבען „געפּראַוועט“ די שפּראַך, עס זאָל אַרויסקומען הויך-דײַטש, חאָטש דערפֿון זענען די זכרונות נישט אַלע מאָל אַרויס מיט גאַנצע אבֿרים. די אַלטיטשקע, וואָס האָט נאָך געקענט ליליענטאַל׳ן, האָט נישט געפּאַסט צו זײַן אַזוי פּראָסט, נאַאיוו און וואָהרהאַפֿטיג ווי אַ „גליקעל פֿון האַמעלען“ אין זיעבצעהנטען יאָהרהונדערט, בײַ וועמען עס פּלעגען פֿערקערען פֿירסטען און גרויסע לײַט, און וואָס האָט זיך נישט געשעמט צו שרײַבען דעם דעמאָלדיגען פּראָסטען מאַמע-לשון.

III

וואָס פֿאָדערט זיך פֿון אַ מענשען, וואָס פֿערצייכענט זײַנע לעבענס-ערינערונגען, דערמיט, אַז דאָס פֿערצייכענטע זאָל האָבען אַ ווערדע פֿאַר דעם געבילדעטען לעזער, ווי פֿאַר דעם וויסענשאַפֿטליכען היסטאָריקער? צי דאַרף מען דערצו האָבען אַ ספּעציעלע פֿאָרבערייטונג, וואָס מען בעקומט דאָס נור אין די שולען און אוניווערזיטעטען? צי פֿאָדערט זיך הערצו אַ גרעסערע בעלעזענהײַט אין דעם דאָזיגען מין ליטעראַטור, ווי בכלל אין דעם פֿאַך, וואָס האָט אַ געוויסע שייכות צו דער היסטאָריע פֿון איינצעלנע מענשען, ווי, למשל, היסטאָרישע מאָנאָגראַפֿיעס, ביאָגראַפֿיעס, טאַ-

גע־ביכער פֿון גרויסע מענשען א. ד. גל.? ענדליך צי געהערט דערצו אַ געוויסע ליטעראַרישע בילדונג, אָדער, וועניגסטענס, צי דאַרף מען האָבען דערצו געוויסע ליטעראַרישע פֿעהיגקייטען?

אַודאי. שאַדט נישט, ווען אַ מענש, וואָס נעהמט שרייבען זיינע מעמואַרען, פֿערמאָגט אַלע די מעלות, וואָס מיר האָבען אָקאָרשט אויסגערעכענט. אָבער עס וואָלט געווען אַ שעדליכער טעות צו מיינען, אַז אָהן דעם איז אונמעגליך צו נעהמען אַנ׳אָנטייל אין דער בעשאַפֿונג פֿון אַזאַ ליטעראַטור. דען פֿריהער פֿאַר אַלץ איז וויכטיג ביים מעמואַרען־שרייבער די וואָהרהאַפֿטיגקייט און די תּמימות, און גראָד פֿון אַלע די דאָזיגע פֿאָרבערייטונגען קאָן אַמאָל ליידען אונזער נאַטירליכעס פֿערהעלטניש צו אונזערע אייגענע לעבענס־ערינערונגען.

אַ מענש, וואָס שפּירט אין זיך דעם חשק צו פֿערצייכענען דעם דורכגעגאַנגענעם וועג פֿון זיין לעבען, דאַרף צוגלייך שפּירען ביי זיך, אַז נישט ער אַליין האָט דורכגעמאַכט אַזאַ וועג, אַז אינ־איינעם מיט איהם זענען געגאַנגען דעם אייגענעם וועג טויזענדער אַנדערע, אַז אין זיין לעבען, ווי אין אַ רעגען־טראָפּען שפּיעלען זיך אָב די שטראַהלען פֿון דער זון, און אַז דער גרויסער טייך איז נישט מעהר ווי אַ געזעמעל פֿון מיליאָנען אַזוינע רעגען־טראָפּענס. צוגלייך פֿיהלט ער בתמימות, אַז דאָס, וואָס עס לעבט דורך אַ מענש, חזר׳ט זיך קיינמאָל נישט איבער אין לעבען ביי צווייען אויף אַ מאָל. עס געפֿינען זיך נישט אין דער נאַטור צוויי גלייכע אַרבעס, צוויי גלייכע מענשען וועלען מיר שוין אַודאי ניט גע־פֿינען. דער איינצעלנער מענש איז סיי אַ טראָפּען אין ים צווישען מיליאַרדען זיין־גלייכען, סיי אַ פּעריל אין דעם ים, וואָס האָט שוין נישט קיין פּאָר צו זיך. אָדער מיט אַנדערע ווערטער: דער ריכטיגער מעמואַרען־שרייבער פֿיהלט צוגלייך, אַז אַלץ, וואָס ער האָט דורכגעלעבט, האָט אַנ׳אַלגעמיינעם סאָציאַלען ווערטה, און אישליכע בעגעבענהייט פֿון זיין לעבען איז אינטערעסאַנט, ווי אַ זעלטענע מעשׂה. ער פֿיהלט צוגלייך זיין וויכטיגקייט און זיין אינטערעסאַנטקייט. און גראָד די ביידע דמיונות וועגען זיך גיבען איהם דעם מוטה, רוהיג און בעזעסען צו בע־שרייבען אישליכע קליינינקייט פֿון זיין אויסווייניגסטען און אינעווי־

ניגסטען לעבען, וואָס האָט געמאַכט אויף איהם ווען־עס־איז אַשטאַרקען רושם. דערביי געוועלטיגט נאָך איבער דעם מעמואַרען־שרייבער אַ דריטע מחשבה. אַקוראַט, ווי ער פֿיהלט, אַז דער פּעריל אין ים האָט נישט פֿאַר זיך קיין פּאָר, דאָס קיין זאַך אין דער נאַטור חזר'ט זיך נישט איבער אינגאַנצען, אַזוי חזר'ן זיך נישט איבער די צייטען פֿון מענשליכע דורות. ער קוקט אויף זיין צייט מיט די אייגענע ברחמנות'דיגע אויגען, ווי אויף זיך אַליין, אויף זיין אייגענעם גוף און זיין אייגענער נשמה. עס טראָגט זיך צום קבר אַ צייט, עפּיס אַ ליעבע ממשות'דיגע זאַך, און עס ווילט זיך חאָטש אויף פּאַפּיער, אין געמאָלטען וואָרט, איבערלאָזען פֿאַר דורות זיינע אויסערע סמנים. ליעבט מען אָבער אַ זאַך, שאַנעוועט מען נישט קיין מיה און מאַטערניש זיך אָבצוגעבען מיט יעדער פּיצעלע פֿון דער זאַך. אַליץ בעקומט דעמאָלט אַ בעדייטונג, דאָס גרעסטע, ווי דאָס קלענסטע.

אַלע די דאָזיגע דמיונות און געפֿיהלען קריגט מען נישט גראָד צוליעב ביכער. אַודאי איז אַ בעלעזענער מענש אין פֿיעל זאַכען ענטוויקעלטער, אָבער ערשט דעמאָלט בעקומט ער פֿון לייענען די ריכטיגע ענטוויקלונג, ווען צו דער בעלעזענקייט קומט אַ ריינע, וואָהרהאַרפֿטיגע נאַאיווע נשמה. דאָס לעצטע איז די הויפּט־זאַך, פֿון לייענען אַליין ווערט מען נאָך נישט קיין מעמואַרען־שרייבער.

ס'איז אינטערעסאַנט, אַז גראָד די מעמואַרען־ביכער, וואָס האָבען אין דער לעצטער צייט געמאַכט אַנ'איינדרוק אויף די געבילדעטע אייראָפּעאישע וועלט, זענען געשריבען געוואָרען פֿון פּשוט'ע אַרבייטער.

איך בין בטוח, אַז אויך ביי אונז, יודען, געפֿינען זיך אַ סך פּשוט'ע מענשען, מיט די נויטיגע געפֿיהלען צו פֿערצייכענען זייערע לעבענס־ערינערונגען; זיי האַלטען אָב נור די איינגערעדטע מחשבות, אַז דאָס וואָס אַנ'איינפֿאַכער, נישט־געבילדעטער מענש שרייבט אויף — האָט קיין בעזונדערן ווערטה נישט. און דערום האַלט איך פֿאַר בעזונדערס נויטיג אַ ביסעל וועלוועלער צו מאַכען אין די אויגען פֿון לעזער די וויכטיגקייט פֿון דער בלויזער בעלעזענהייט.

ווען מען פערגלייכט דאס געוועהנליכע לעבען פון א פשוט'ן יודען מיט דעם לעבען פון א מענשען ביי אנ'אנדער נאציאן — מוז מען נישט־ווילענדיג־ערהייד נשתומם ווערען פון דעם גרויסען חלוק צווישען זיי ביידען. שוין דאס אליין, וואס דער יוד איז כמעט אנ'אייביגער עמיגראנט, וואס מענשען און לענדער נעהמען ביי איהם צו די ערד אונטער די פיס און צווינגען איהם, צייטענווייז, צו לעבען א לעבען פון א פיש און פון א פויגעל — מאכט דעם געוועהנליכען לעבענס־גאנג פון א פשוט'ן יודען פאנטאסטיש און „העכסט אינטערעסאנט", ווי מען שרייבט אונטער'ן טיטעל פון מאנכע ראמאנען. „די אויפצייכנונגען פון א יודישען עמיגראנט", וואס זענען צוגלייך די אויפצייכנונגען פון כמעט א האלבען יודישען לעבען, וואס וואלטען אין סאציאלען און אין אינדיווידועלען זין אזוי ווערטפול געווען פאר'ן געבילדעטען ווי פאר'ן היסטאריקער, — וואלטען — איך בין בטוח דערין — נישט מאכען קיין קלענערן רושם אין דער אייראפעאישער וועלט, ווי די דערמאהנטע מעמוארען פון די ארבייטער. די זכרונות פון א פשוט'ן יודען, וואס האט אויף די אייגענע פלייצעס דורכגעלעבט די צייטען פון די דריי קיסרים אין רוסלאנד, קאן אונז א סך מעהר דערצעהלען און ממילא דערקלערען, ווי צוואנציג אנדערע געלערנטע ביכער.

און אלע די מעמוארען וואלטען מיר געקאנט שוין אפשר לאנג האבען, ווען מיר וואלטען זיך בעפרייט פון צוויי פאלשע דמיונות. ערשטענס, פון דעם דמיון, אז זכרונות קאן נור אונז געבען די אזוי גערופענע אינטעליגענץ פון פאלק, און, צווייטענס, ווען דער פשוט'ער קלוגער יוד וואלט זיך אנגעהויבען העכער שעצען בנוגע צו דעם וועג, וואס ער האט דורכגעמאכט אין זיין לעבען.

צום שלום פון מיין ארטיקעל האלט איך פאר וויכטיג פארצולעגען די לעזער פאלגענדען פלאן. אין יעדער שטאדט, וואו עס איז נור דא א יודיש־קולטורעלע חברה, וואלט איך פארגעשלאגען צו מאכען אין דער חברה א סעקציע פאר יודישע מעמוארען. זאלען זיך אבטיילען פון דער חברה איינינע פערזאן, וואס

פֿאַרשטעהען צו שעצען די זכרונות פֿון דער פֿערגאַנגענהייט, און בילדען אַ קליינע ספּעציעלע גרופּע, וואָס זאָל צוערשט שאַפֿען פֿאַר זיך אַ ספּעציעלע ביבליאָטעק פֿון מעמואַרען־ליטעראַטור אין אַלערליי שפּראַכען. זאָלען זיך אָט די איינציגע מענשען צוזאַמענקומען אין געוויסע צייטען אין חודש און זיך אָבגעבען איינציגע שטונדען מיט אַנ׳אונטערהאַלטונג איבער אייגענע און פֿרעמדע זכרונות. צוגלייך זאָלען זיך די לייט פֿערפֿליכטען פֿון צייט צו צייט פֿאָרצולייענען זייערע אייגענע אויפֿגעצייכענטע זכרונות, וואָס האָט אַנ׳אַלגעמיינעם כאַראַקטער אָדער אַ מעהר אינדיווידועלען. אַלע די רעפֿעראַטען, נאָטיצען און בעמערקונגען דאַרפֿען ווערען גענוי פּראָטאָקאָלירט און בלייבען אין אַרכיוו פֿון דער סעקציע.

און די פֿעסטע איבערצייגונג, אַז עס וועט אַמאָל קומען אַ צייט, ווען מען וועט זאַמלען די נאָטיצען, ווי די גאָלדקערנער, וועט אַודאי שטענדיג בעגייסטערען די דאָזיגע ווילטיגע סעקציעס.

צו דער יודישער טעאַטער־פֿראַגע.

עס איז געוואָרען אַ מאָדע צו רעדען וועגען קריזיס אין יודישען טעאַטער. מען איז שוין נאָר נישט מסופּק, אַז עפּעס האָט זיך אין איהם געענדערט צום שלעכטען, אַז אַמאָל האָט דאָס טעאַטער געהאַלטען אין וואַקסען און בליהען און איצט איז עס אין אַ מצב פֿון ירידה, פֿון אונטערגאַנג. מען בעטראַכט נאָר די מיטלען, ווי אָבצושטופּען דעם שרעקליכען גזר־דין, צו געפֿינען די פֿערבעהאַלטענע סבות פֿון קריזיס און ממילא עפֿענען געגען זיי אַ מלחמה און זיי גובר זיין. און קיינעם פֿאַלט נישט איין אַ קלער צו טהון: אפֿשר איז די גאַנצע מעשה וועגען קריזיס נישט געשטויגען און נישט געפֿלויגען, אפֿשר האָבען מיר קיין רעכט נישט צו ריידען וועגען אַ קריזיס פֿון אַ זאַך, וואָס האָט קיינמאָל נישט געהאַט קיין טראַדיציעס, וועלכע איז נאָך נישט דערוואַקסען צו דער מדרגה פֿון צו זיין אַ יודישער לעבענס־פֿאַקטאָר.

אייגענטליך קען מען קיין טענות נישט האָבען צום גייסטיגען יודען, וואָס האָט אין אַ משך פֿון צוויי דורות אָנגעהויבען מיט גאָלדפֿאַדען און געענדיגט מיט די דראַמעס פֿון פּרץ און אַש. אונזער דראַמאַטישע ליטעראַטור איז נישט נור געוואַקסען אין צאָהל, נאָר אויך אין איהרע פּראָבלעמען. גאָלדפֿאַדען, גאָרדין, פּינסקי, פּרץ הירשביין און שלום אַש — זענען די עטאַפּען, וואָס עס איז דורכגעגאַנגען אונזער דראַמאַטישע ליטעראַטור, — און מען דאַרף שוין זיין אַ געבאָרענער מעלאַנכאָליקער. אום נישט צו וועלען מודה זיין, אַז מיר זענען נישט געבליבען אויף איין אָרט. און נישט נור אונזערע דראַמאַטיקער האָבען צוגעגרייט מאַטעריאַל פֿאַר'ן טעאַטער, אויך איז אויפֿ־

געשטאַנען ביי אונז אַ נייער סאָרט טאַלענט: אַנ׳אַקטיאָר, וואָס איז בכח צו פערקערפּערן דעם געדאַנקען פון דראַמאַטיקער אין אַ קלאָרע מענשליכע געשטאַלט. צווישען דעם אַלטען אַדלער ביז צו רחל קאַמינסקאַ שטעהען אויסגעצייכענטע אַקטיאָרישע טאַלענטען, וואָס קענען פּעראינטערעסירען מיט זייער שפּיעל אויף דעם גרעסטען מפונק. ווען מען דערמאָהנט זיך אָן גאָלדפאַדען׳ס צייטען, וואָס איז אַרומגעפאָהרען מיט זיין „טרופּ“ („טרופּע“ האָט ער נישט געוואָלט זאָגען, ווייל סך הכל איז בעשטאַנען זיין טרופּע פון איין מענשען) פון שטאָדט צו שטאָדט, און איין מענש איז געווען אי אַ זינגער, אי אַ שפּיעלער, אי אַ זכר, אי אַ נקבה — זעהט מען בולט, ווי ווייט מיר זענען געגאַנגען פאָרווערטס.

אַלזאָ פון ריין שעפעריש=ליטעראַרישען שטאַדפּונקט און פון טעכניש=טעאַטראַלען, קען מען געוויס נישט ריידען וועגען אַ קריזיס אין יודישען טעאַטער. און דער גאַנצער געשריי וועגען קריזיס נעהמט זיך דערפון, וואָס די טעאַטער=אונטערנעהמער, ווי איטליכע סוחר׳ישע אונטערנעהמונג, האָבען איינגעזעהן, אַז „חינקע=פּינקע“ און „יודעלע קלאַפּ“ גיבען אַ פולע קאַסע, בעת פּרץ, פּינסקי און אַש, אַפילו יעקב גאָרדין זענען נישט די דראַמאַטיקער, וואָס מאַכען פול די גאַליאָרקע און דעם פּאַרטער. צוגלייך מיט די טעאַטער=אונטערנעהמער האָבען איינגעזעהן די יודישע אַקטיאָרען, אַז זייער גאַזשע שטייגט מיט „יודעלע קלאַפּ“ און פּאַלט, ווען זיי שפּיעלען אַ גאָרדינ׳שע שטיק. אין מאַטעריעלען לעבען שפּיעלען סענטימענטען אַ קליינע ראָלע. אַז ס׳איז גלייכער זיך צו רעכענען מיט׳ן געשמאַק פון ברויט=געבער, ווי מיט דעם רצון פון עטליכע פערשייטע אינטעליגענטען, וואָס האָבען אפשר גוטע אידעען, אָבער פּוסטע קעשענעס.

און עס קומט=אויס, אַז נישט דאָס טעאַטער לעבט דורך אַ קריזיס, נאָר די יודישע מאַסע, וואָס איז אַוועק פ׳ן גאָרדין צוריק צו לאַטיינער.

ובכן, קומט אויס, אַז ווען מען רעדט פון אַ קריזיס אין יודישען טעאַטער, מיינט מען גאָר דעם קריזיס כלומר׳שט אין עסטעטישען געשמאַק פון דעם יודישען פּובליקום, וואָס געניסט אַ יודישען טעאַטער. און דאָס איז שוין גאָר אַנ׳אַנדער

פֿראַגע, וועלכע ווערט נישט פֿערענטפֿערט מיט די געוועהנליכע אינטעליגענטסקע תירוצים.

אין נומער „צוקונפֿט“ (אַפּריל 1910) ערקלערט הערר קאָבּרין דעם שנוי אין געשמאַק פֿון פּובליקום מיט דעם, וואָס דאָס יודישע פּובליקום האָט זיך אויפֿגעהערט צו שעמען פֿאַר די יודישע ראַדיקאַלען. סיי דאָס פּובליקום, ווי די אַקטיאָרען, האָבען פֿריהער שטאַרק אָבּשיי געהאַט פֿאַר אַ יודישען ראַדיקאַלען און, ווי אַנ׳עבד נכנע, פֿלעגען זיי טהאָן וואָס ער הייסט. היינט אָבּער איז פֿאַרבּיי די בּושה און דער עבד נכנע איז געוואָרען זיין אייגענער בּעל־הבּית. און דאָס איז דאָך שוין ידוע, אַז כל זמן דאָס פּובליקום לאָזט זיך פֿיהרען אויפֿ׳ן שטריקעלע פֿון יודישען ראַדיקאַל, איז דאָס ראוי צו אַ גאָרדינ׳ס דראַמע. ווי באַלד אָבּער עס הערט אויף דעם מדריך צו פֿאָלגען — פֿערגעסט עס משה׳ס תורה און בּויט זיך אַ גאָלדענעם עגל. דאָס פּובליקום האָט אַראָבּגעוואָרפֿען פֿון זיך די קנעכטשאַפֿט, אַוועקגעוואָרפֿען גאָרדינ׳ען און אַוועק צו לאַטיינער, וואָס ווייזט דעם עולם אויף דער טעאַטער־בּימה מיידלעך אין קורצע קליידלעך און גרינע זעקלעך.

די ערקלערונג איז גאָר נישט אַזוי נאַריש, ווי זי זעהט אויס אויפֿ׳ן ערשטען קוק. קאָמיש איז נאָר, וואָס קאָבּרין שטעהט אויף דעם שטאַנדפּונקט, אַז אַ פּובליקום מוז זיך שעמען פֿאַר אַ ראַדיקאַלען יודען און דאַרף אונטערדריקען זיין נאַטירליכען געשמאַק, ווייל „דער רבּי האָט אַזוי געהייסען“. אַ נייער רמ״א האָט זיך בּעוויזען אויף דער יודישער גאַס, דער יודישער ראַדיקאַל, וואָס אַסר׳ט דעם פּובליקום אַ טעאַטער־פֿערגעניגען אין דעם זין, ווי ער פֿערשטעהט דאָס.

גערעכט איז ה׳ קאָבּרין, אַז דער יודישער ראַדיקאַל האָט אַמאָל געהערשט אויף דער יודישער גאַס. און עס האָט זיך בּעקומען דעריבּער, דאָס דאָס יודישע פּובליקום האָט אַ ווייל אונטערדריקט זיין נאַטירליכען געשמאַק, אָבּער דערפֿון איז נאָך נישט קיין ראיה צו נעהמען, אַז עס האָט אין די בּעהעלטענישען פֿון זיין זעעלשטענדיג נישט געבּענקט נאָך אַזאַ טעאַטער, וואָס זאָל בּעפֿריעדיגען זיין נאַטירליכען געשמאַק. און וויבּאַלד דאָס שעמעניש איז צו־

קראַכן ווי שוים, האָט דאָס פּובליקום גענומען לעבען און געניסען נאָך זיין אייגענעם שולחן ערוך.

בויען די ענטוויקלונג פֿון אַ מאַסע אויף הוילע ש ע מ ע נ י ש איז זעהר נאַאיוו. מאַנכע וואַרפֿען אַראָב דעם לאַפּסערדאַק, ווייל זיי שעמען זיך פֿאַר'ן אייראָפּעער. זיין הארטען קראַגען פֿיהלען זיי זיך אָבער אַ סך ערגער. און אַראָבוואַרפֿענדיג דעם לאַפּסערדאַק, — זענען זיי נאָך קיין אייראָפּעער נישט געוואָרען.

קאַברינ'ס ערקלערונג בעווייזט דאָס געגענטייל פֿון דעם, וואָס ער וויל; ער זאָגט, אַז די טהאַטזאַכע, וואָס דאָס פּובליקום האָט אַ ווילדע פערביטען לאַטיינער אויף גאָרדינ'ען, איז געווען אַן אוננאַטירליכע. אַז דער געשמאַק פון פּובליקום האָט זיך לחלוטין נישט געענדערט. אַז מ'לעבט נאָך אין אונזער מאַסע דער אַלטער תּרח, וואָס ציהט פֿאַר אַ מגושמ'דיגע דעקאָראַטיווע שטיק מיט געזאַנג, טענצלעך, מיידלעך מיט קורצע קליידלעך — פֿאַר גאָרדינ'ס אַ „דעיענציא אַמעריקאַנאַ“ און דאָס גל. אַלזאָ, נישט קיין קריזיס, נאָר אַ רעסטאַוראַציע.

בײַ אַלע פֿעלקער עקזיסטירען פֿערשיעדענע טיפּען פֿון טעאַטערס. פֿאַר'ן בעאָבאַכטער פֿון סאָציאַלען לעבען איז קלאָר, אַז איטליכע געזעלשאַפֿטס-קלאַס האָט זיך איהר טעאַטער. דער געשמאַק פֿון אַרבייטער, קליינעם בעל-הבית איז אַן אַנדערער, ווי דער געשמאַק פֿון דער גרויס-בורזשואַזיע און העכען אַדעל. עס איז געווען אַ צייט, ווען קיין דראַמאַטיקער און אַקטיאָר איז נישט איינגעפֿאַלען זיך צו בעשעפֿטיגען מיט'ן קליין-בעל-הבית'ישען לעבען, אָדער מיט'ן לעבען פֿון אַרבייטער און נאָך ביז היינטיגען טאָג ציהט פֿאַר אַ געוועהנליכער בשר-ודם אַזעלכע דראַמען, וואו עס שילדערט זיך אַ לעבען פֿון העכערע קלאַסען, ווי די — וואָס בעשעפֿטיגען זיך מיט דער פֿערטיעפֿונג פֿון זיין אייגענעם לעבען. דאָס איז אַלעמען גענוג בעקאַנט און עס לוינט נישט מאריך צו זיין.

בײַ אונז יודען האָט נאָך דערווייל א י י ן געזעלשאַפֿטס-קלאַס זיך געשאַפֿען אַ טעאַטער. אַלע איבעריגע קלאַסען בעפֿרידיגען זייער גוסט צום טעאַטער אויף פֿרעמדע שפּראַכען.

דאָס יודישע פֿאָלק האָט זיך אויסגעאַרבייט פֿערשיעדענע פֿערוויילונגען. אין די פֿערוויילונגען נעהמט די אינטעליגענץ, ווי די

רייכע בורזשואַזיע, קיין שום אַנטייל נישט, אָבער אַ דעה זאָגען ווילט זיך איהר זעהר שטאַרק. בעזונדערס ווילט זיך דאָס אַ טייל פון אונזער אינטעליגענץ, וואָס האָט די נאַאיווע פאָרשטעלונג, אַז איהר געשמאַק, איהר מיינונג איז די איינציגע ריכטיגע. אָט דער דאָזיגער טייל וויל נישט וויסען פון קיין פסיכאָלאָגישער אַנאַליזע. ער גלויבט אין דעם אייגענעם געשמאַק, ווי אין אַ גאָט, און איז גרייט זיך מקריב צו זיין פאַר זיין עסטעטישען „אַני מאמין".

קוקט מען זיך אָבער צו אָביעקטיווער, זעהט מען, אַז דער מיטעלער מענש פון פאָלק קאָן גאָר נישט האָבען דעם געשמאַק פון דער אינטעליגענץ. ערשטענס, איז ער סאָציאַל רעכטלאָזער, ווי דער פריווילעגירטער, און דעריבער איז זיין לעבען אַ קנויל פון צופעליגקייטען. צווייטענס, לעבט ער פיעל איראַציאָנאַלער, ווי דער אינטעליגענט, און דער איראַציאָנאַליזמוס איז אַ בעשטאַנדטייל פון זיין נשמה. דריטענס, איז זיין געפיהלס־לעבען פיעל נאַטירליכער און פרישער, ווי ביים געבילדעטען פון פאָלק. פיערטענס, האָט ער אַן׳אונבעוואוסטזיניגע אַכטונג פאַר איטליכער מאַטעריעלער קראַפט. און אַזוי ווי ער טראָגט אַרוים טאָג־טעגליך זיין איינציגען פערמעגען, זיין פיזישע קראַפט אויפ׳ן מאַרק, — שעצט ער אַ געזונדען מוסקול העכער, ווי אַ חריפ׳ישע קאָפּ. פינפטענס, ליידט דאָס פאָלק שטענדיג מאַנגעל. נעהמט מען דאָס אַלעס אין זין, הויבט מען אָן פערשטעהן, פאַרוואָס דאָס פאָלק געניסט דאָס טעאַטער גאָר אַנדערש און אויף אַן׳אַנדער אופן, ווי דער אינטעליגענט. פיינע לאָגישע סתירות אין דעם אויפבוי פון אַ דראַמע, שטערען נישט זיין פערגניגען. דער Deusex machine פון די אַלטע גריכען איז נישט קיין סתירה: זיין אייגען לעבען בעשטעהט פון אַזעלכע צופעליגקייטען און נסים. ביי זיין רייכען געפיהלס־לעבען קלעקט שוין די קלענסטע דעקאָראַטיווע רייצונג, אַז ער זאָל אַרוים פון דעם געוועהנליכען רוהיגען צושטאַנד און ווערען אויפגערעגט.

זיין אַכטונג צו יעדער מאַטעריעלער קראַפט, בעזונדערס צו פיזישער, ברענגט דערצו, אַז די פאָלקס־פאָרשטעלונגען פון „העלדען" איז גאָר אַן׳אַנדערע, ווי ביי דעם אינטעליגענט. און אַזוי

ווי דאָס פֿאָלק איז שטענדיג געגויט צו זיין אַ מסתפק במועט, זעטיגט עס וועניגסטענס אָן זיין אויג מיט די גוטיגקייטען פֿון לעבען, וואָס עס זעהט ביי אַנדערע אין איבערפֿלוס. טוויזענדער קליינינקייטען, וואָס מאַכען אויפֿ'ן אינטעליגענט כמעט קיין איינ־דרוק נישט, ווי שיינע דעקאָראַציעס, רייכע טואַלעטען, גדלות'דיגע פּאָזען און גוזמאות'דיגע ליידענשאַפֿטען — ווירקען אויף דעם מאַסען־מענשען מיט אַ גרויסער קראַפֿט.

בעת עס קומט דער אינטעליגענט אין טעאַטער מיט דעם רצון זיך צו פערטיעפֿען אין דעם אָבגרונד פֿון מענשליכען לעבען בכלל און אין אייגענעם בפֿרט — וויל דער מאַסען־מענש, אַז דאָס טע־אַטער זאָל איהם וויזען אַזוינס, וואָס האָט גאָר קיין שום שייכות נישט צו זיין לעבען. דער מאַסען־מענש ענטלויפֿט פֿון זיין וואָכעדי־גען לעבען. ער פֿיהלט אין איהם נישט קיין היילינקייט. ער זעהט נאָר, אַז צוזאַמען מיט זיין צובראָכענעם לעבען שפּרייט זיך אויס אַן אַנדערעס, אַ רייכערעס, רייך אין פֿאַרבען און אין כח. און ער געהט צום טעאַטער מיט דעם רצון, כאָטש אויף אַ רגע צו לעבען אין אַ וועלט, וואו מען עסט זאַט, קליידעט זיך אין סאַמעט און אין זיידענס, זינגט און טאַנצט, שמייכעלט און לאַכט.

דאָס אייגענע פּובליקום, וואָס קומט אָן מאַסענוויז ביי יעדער יום־טוב'דיגער פּראַצעסיע, מאַכט פֿול די ביליגע מוזיק־האָלס און די פֿאָלקס־טעאַטערען. עס זוכט שטענדיג דאָס יום־טוב'דיגע, דעם אויסנאַהם. די געוועהנליכע בעגעבענהייטען פֿון וואָכענדיגען פֿאָלקס־לעבען זענען גראָה, אָרעם און נאַריש, און דאָס פֿאָלק פֿיהלט אונגעפֿעהר, ווי די פֿראַנצויזישע ראָמאַנטיקער אין אָנפֿאַנג פֿון XIX יאָהרהונדערט, בעת דיומאַ האָט געשריבען זיינע „דריי מוסקעטיערען" און וו. הוגאָ „הערנאַני".

טהאַטזעכליך איז דער געשמאַק פֿון פֿאָלק ראָמאַנטיש אין דעם זין, וואָס ער ציהט פֿאַר דאָס אויסגעטראַכטע פֿאַר דעם רעאַלען. און קאָמיש איז, ווען אונזערע אינטעליגענץ פֿער־לאַנגט פֿון פֿאָלק אַ געשמאַקסריכטונג, וועלכע פֿליעסט נישט אַרויס פֿון זיין פּשוט'ן גשמיות'דיגען לעבען.

 און ווען מען נעהמט נאָך אַריין אין זין, אַז דער פֿאָלקס־געשמאַק

דערקעגט נאָר די גראָבע קאָנטראַסטען, ווי אַמאָל די ראָמאַנטיקער — פֿערשטעהט מען, פֿאַרוואָס פֿעהלט דעם מאָדערנעם טעאַטער דער גראָטעסקער הומאָר, מיט וואָס עס צייכֿענט זיך אויס דאָס פֿאָלקס־טעאַטער. ווען דאָס דראַמע ענטוויקעלט זיך אין פֿיינע ניואַנסען — קומט אַיך דאָס קאָמישע נישט אַרויס איינפֿאַך, פֿלעצליך און איז שטענדיג אויסגעמישט מיט נאָך אַנדערע געפֿיהלס־מאָמענטען.

לסוף מוז מען נאָך אָנמערקען אויף די געזונדע עראָטיק פֿון פֿאָלק, און דערביי איז אויך איהר פֿלירט־געשמאַק אַנ'אַנדערע ווי אונזערע.

די גרויסע מאַסע געהנעצט ביי אַ שטיק פֿון אַ מאָדערנעם דראַמאַטיקער. זי וועט נאָך לאַנג פֿאָרציהען אַ „יודעלע קלאַפּ“, וואו מען זינגט, טאַנצט, רוישט מיט זיידענע אונטערקליידער און מאַכֿט די גרויסע חנ'דלעך. קורץ, זי וועט נישט קוקענדיג אויף אַלע קריטיקען פֿון בעל־הבית'ישע אינטעליגענטען, רייך מאַכֿען די מוזיק־האַלס און מיט עקשנות אויסמיידען דאָס, וואָס איז פֿאַר איהר לאַנגווייליג.

און דער פּועל־יוצא דערפֿון?

עס איז נאַאיוו צו פֿערלאַנגען פֿון דער יודישער מאַסע דאָס, וואָס עס פֿערמאָגט נישט קיין אייראָפּעאישע מאַסע פֿון דער וועלט: אַ געשמאַק צו דער מאָדערנער דראַמע. עס איז נאַאיוו, ווען מען רעדט פֿון אַ קריזיס אין יודישען טעאַטער, און טהאַטזאַכֿליך שטעהט דאָס יודישע טעאַטער, וואָס אָנבעטרעפֿט מאַסען־קונסט־געשמאַק, נישט ניעדריגער ווי אַנדערע טעאַטערס, סיי אין אַקטיאָרען, סיי אין דעקאָראַציעס. און דריטענס איז נאַאיוו צו רעדען פֿון אַ יודישען טעאַטער, אין דעם זין, ווי מען רעדט פֿון אַ בערלינער, „דייטשען טעאַטער“.

דערווייל האָבען מיר נאָר איין טיפּ פֿון אַ טעאַטער. צו די אַנדערע העכֿערע טיפּען קאָנען מיר ניט דערגרייכֿען, ווייל די יודישע אינטעליגענץ בעפֿריעדיגט איהר טעאַטער־גוסט אין פֿרעמד־שפּראַכֿענדיגע טעאַטערען.

וויל מען אָבער פֿאָרט בעשאַפֿען אַ צווייטען טיפּ פֿון אַ יודישען טעאַטער — דאַרף מען נישט זוכֿען צו ענדערען דעם רעפּערטואַר

אין יודישען פאָלקס-טעאַטער, נאָר מען מוז זיך בעשאַפען אַ במה לעצמו. און אַלס מוסטער דאַרף מען נעהמען אַלע די פּרובען, וואָס זענען געמאַכט געוואָרען אין דייטשלאַנד, פראַנקרייך, ווען דער נאַטוראַליזמוס האָט גענומען די „אויבערהאַנד" אין דער דראַמאַטישער שעפפונג. גרינדעט אַ „טעאַטער ליבר", „פרייע ביהנע", מאַכט „מאַטינעס", גרינדעט ספּעציעלע פעראיינען אויף אויפצופיהרען איין מאָל אַ וואָך אַנ'אַש, אַ פּינסקי, קוריץ, טהוט דאָס אייגענע. וואָס עס האָט געטהאָן די אינטעליגענץ פון אַנדערע פעלקער.

עס איז געווען אַ צייט, וואָס מעטערלינק'ס סימבאָלישע דראַמען האָט קיין טעאַטער נישט געוואָלט אויפפיהרען. זענען אָבער געקומען אָנהענגער פון מ. און האָבען זיך פעראייניגט מיט גוטע אַקטיאָרען, אַלע גוי'אישע שבתים געדונגען אַ טעאַטער און אויפגעפיהרט מעטערלינק'ס זאַכען. דער סוף איז געווען, אַז אויסוואַרפענדיג דאָס נעץ פון שבת-פאָרשטעלונגען, האָט זיך מיט דער צייט געבילדעט אַ פיין פובליקום, וואָס האָט מיט אינטערעס בעזוכט מעטערלינק'ס אַ דראַמע. און ווען די טעאַטער-דירעקטאָרען האָבען זיך איבערצייגט, אַז זיי ריזיקירען נישט מאַטעריעל, האָבען זיי שוין אַליין אַריינגענומען מעטערלינק'ען אין זייער רעפּערטואַר.

אָנשטאָט צו שרייען וועגען אַ קריזיס אין יודישען טעאַטער, אָנשטאָט צו פערדרעהען טהאַטזאַכען, אפשר איז אַ פּלאַן צו גרינדען אַ יודישע „פרייע ביהנע" אינאיינעם מיט די בעסטע יודישע אַקטיאָרען, וואָס וועלען מיט פערגניגען צושטעהן צו דער בעוועגונג ?

די סכּנה פֿון היינטיגער יודישער דראַמע.

ווידער אַ מפּלה! ד. פּינסקי'ס שטיק „דער אוצר“ (צוערשט ערשיענען אין „פריינד“ פֿאַר עטליכע יאָהרען) איז געשטעלט געוואָרען אין „דייטשען טעאַטער“ אין בערלין און איז שטאַרק נישט געפֿעלען געוואָרען. דאָס איז שוין די צווייטע מפּלה, וואָס עס האָט אַ יודישער דראַמאַטורג, ווען ער בעווייזט זיך אויף אַ נישט־יודישער בּיהנע. אויך „גאָט פֿון נקמה“, פֿון שלום אַש, איז דורכגעפֿאַלען אין דעם אייגענעם טעאַטער.

געווים, איז וועהר נישט אַנגענעהם פֿאַר'ן פֿערפֿאַסער, ווען זיין שטיק בעקומט נישט דעם בּייפֿאַל פֿון פּובּליקום און פֿון דער פּרעסע. אָבער פֿאַר דער צוקונפֿט פֿון יודיש איז דאָס גראָד קיין אומגליק נישט. דען שוין דאָס אַליין, וואָס מען האָט אָנגעווענדט אַזאַ גרויסען אַפּאַראַט, אום אויפֿצושטעלען אַ פּיעסע פֿון אַ יודישען שרייבּער, בּעווייזט, אַז אין די ערנסטע ליטעראַרישע קרייזען רעכענט מען זיך מיט אַ יודישען טאַלענט נישט ווענינגער, ווי מיט אַ האָלענדישען, אָדער אַ שוועדישען. שוין דאָס אַליין, וואָס מאַקס ריינהאַרדט, דער קעניג אונטער די דייטשע טעאַטער־דירעקטאָרען, דער אויסגעצייכענטער אַקטיאָר און דער גרויסער קענער פֿון דער דראַמאַטורגיע האָט נישט געשוינט קיין מיה, צו פֿערנעהמען אַנ'אָווענד בּיים טעאַטער־פּובּליקום מיט אַ יודיש שטיק, — בּעווייזט, „אַז אין חזנות איז אַ פּאָליאַק און אַ ליטוואַק גלייך“, אַז אין טעמפּעל פֿון קונסט זענען אַלע שפּראַכען גלייך, און מען ווייסט דאָרט נישט פֿון אַזאַ חלוק ווי „זשאַרגאָן“ און „יודיש“. איך בּין נישט איינפֿערשטאַנדען מיט מיינע קאָלעגען ד. פֿרישמאַן און ד"ר מוקדוני, וועלכע זענען אַ בּיסעל נידערשלאָגען פֿון פּינסקי'ס מפּלה. ד. פֿרישמאַן ענדיגט

זאָגאַר זיין אַרטיקעל מיט די גרימצאָרנדיגע ווערטער: „וועלען מיר נאָך אַלץ קריכן ווייטער און ווייטער צום „דייטשען טעאַטער" און ווייזען דער וועלט, ווי גרויס מיר זענען?"
איך מיין, אַז אונזערע דראַמאַטורגען, וואָס האָבען נאָך נישט קיין אייגען טעאַטער, מוזען „קריכן ווייטער", מוזען מעסטען זייער „גרויס" מיט דעם וואוקס פון די אייראָפּעאישע דראַמאַטורגען. געוויס, וועט דאָס „קריכן" זיי אָנקומען ביטער, — צווועניג טעכניק איז נאָך ביי זיי, צו־וועניג קענטשאַפט פון דער וועלט, וואָס קומט פאַר אויף די „ברעטער". זיי פערמאָגען נאָך נישט די ליטעראַרישע ציוויליזאַציע פון אַ מיטעלמעסיגען גוי'אישקען דראַמאַטיקער; זייער אויער האָט נאָך קיינמאָל נישט געהערט אַ שענע בויגיגע דיקציע אין דער אייגענער מוטערשפּראַך. און ווייל עס פעהלט זיי אַלע די אויסערליכקייטען, אָהן וועלכע אַ שטיק קאָן נישט אויסקומען, — וועלען זיי נאָך האָבען אַ סך מפּלות. אָבער די מפּלות האָבען דעם אייגענעם פּנים, וואָס דער נצחון פון אַלטען קעניג פּירוס. וואָס די מפּלה וועט זיין גרעסער, אַלץ שטאַרקער וועלען זיי אָנהויבען פיהלען זייערע טעכנישע פעהלער אין געביי פון דער דראַמע, און זיך בעסערן.
ליידער, האָט אונזער קריטיק נישט דעם איינפלוס, וואָס די קריטיק פון אַ גוי'אישקער צייטונג. שלום אַש, ווי דוד פּינסקי האַלטען מעהר פון אַנ'אַלפרעד קער ווי פון דוד פרישמאַן. און כאָטש סוף כּל סוף איז דוד פרישמאַן, נישט קוקענדיג אויף זיין גאַנצען בטול היש פון דער נייער ליטעראַטור, מעהר פריינד שלום אַש'ן, ווי אַנ'אַלפרעד קער, נאָר מיר, יודישע קריטיקער, האָבען שוין אַזאַ מזל, אַז אונזערע „גדולים" אינטערעסירען זיך וועניג מיט אונזער פריינדשאַפט. אָבער שאַדען שאַדט עס נישט.
מען מעג זיך פערלאָזען אויפ'ן געשמאַק פון א. קער, וואָס שטאַמט פון דער יחסנ'דיגער יודישער פאַמיליע קעמפּנער. דאָס, וואָס מיר קאָנען זיי נישט אויסלערנען, וועט זיי אויסלערנען אַ „דייטשעס טעאַטער" מיט זיינע רעצענזענטען.
און איך זעה נישט איין, פאַרוואָס זאָל די וועלט נישט זעהן אונזער „גרויס". פון ד. פרישמאַנ'ס פראַזע הערט זיך דער איי

געגער גערוך ווי אַ מאָל פון „ואל תגידו בגת“. אין דער השכלה־עפּאָכע איז דער פּחד פאַר דער אייראָפּעאישער וועלט געווען אַזוי גרויס, אַז מען האָט געהייסען דעם יודען בעהאַלטען זיין יודישקייט אין „הער היים. אויף דער „גאַס“ זאָל מען, חלילה וחס, נישט זעהן אין איהם דעם „יודען“. עס איז אַ בזיון, און אפשר אויך אַ חלול השם. מיר האָבען שוין היינט קיין מורא נישט פאַר אייראָפּאַ. מיט באָרד און פּאות שיפען מיר זיך אַריבער פון ראַחמיסטריווקע קיין לאָנדאָן און ניו־יאָרק. און ווען מיר לאָזען זיך אין אויסלאַנד שטודירען — פיהרען מיר מיט זיך דאָס שוואַרצע העמדעל פון בונדיסטען און דעם מגן־דוד פון ציוניסטען. דאָס, וואָס ד. פּינסקי „קריכט“ אין אַ „דייטשען טעאַטער“, מיינט ער נישט צו „פערהייליגען“ דערמיט דעם כלל ישראל, און ווען זיין שטיק איז אַ שלעכטע, איז ער דערמיט נישט מחלל די קדושה פון „אָסט־יודען“. חוץ דעם, די רעצענזענטען אַליין זענען מייסטענס אין בערלין עסטרייכישע יודען, וואָס נעהמען זיך פון גאַליציען; חוץ דעם, וואָס ריינהאַרדט אַליין, דער טעאַטער־דירעקטאָר, איז אַ גאַליציאַנער יוד און די הויפּט־אַבאָנענטען פון דייטשען טעאַטער האָבען נאָך עד היום אַ סך קרובים אין מינסק, פּינסק און בערדיטשעוו, — חוץ אַלעם דעם איז שוין דער אייראָפּעער אַזוי קלוג, דאָס ער וואַרפט נישט אין איין טאָפּ אַ נישט־געלונגענע דראַמע פון ד. פּינסקי אָדער שלום אַש מיט דעם גאַנצען כלל־ישראל. אויך דער אַנטיסעמיטיזם איז שוין נישט אַזוי עם הארצ'יש, נישט צו וועלען אָנערקענען אַ גוטע דראַמע, ווייל דאָס שטאַמט פון אַ יודען, און צו בעשולדיגען כל ישראל, פאַרוואָס דער און דער יוד האָט געמאַכט אַ פאַלשען באַנקראָט. ער איז פיעל איידעלער היינט. דער יוד איז פאַר איהם ווי יענע מאַלפּע, וואָס האָט מקבל שבת געווען אין אַ קליין שטעדטיל. די מאַלפּע האָט געזונגען נישט ערגער פון אַ געניטען חזן, אָבער דאָס שטעדטיל האָט איהר פאָרט נישט צוגענומען פאַר אַ חזן ביי זיך.

די גאַנצע וועלט איז היינט מודה, אַז פּראָפ. עהרליך איז אַ גאון, אָבער פאַר אַ ווירקליכען פּראָפעסאָר וועט איהם די פּרייסישע רעגירונג נישט מאַכען. מעג פּינסקי האָבען אַ שענעם ער־

פֿאָלג אויף דער דייטשער ביהנע, פֿאַר דעם דראַמאַטורג פֿון דעם דייטשען פֿאָלק וועט מען איהם נישט מאַכען, און אין קעניגליכען טעאַטער וועט מען זיינע שטיק נישט שפּיעלען. אַוועקגעהן פֿון אונז אינגאַנצען קאָן ער נישט. ווייל נור ביי אונז אין אונזער סביבה הערט ער אויף צו זיין די פֿערשאָלטענע מאַלפּע, וואָס איז אַמאָל מקבל שבת אין אַ פֿערוואָרפֿען שטעדטיל.

די איינציגע סכנה פֿאַר דער יודישער ליטעראַטור קאָן נור דעמאָלט זיין, ווען דער יודישער דראַמאַטיקער הויבט אָן צו ספּעקולירען מיט אַ פֿרעמדען טעאַטער, נאָך איידער ער האָט געשאַפֿען זיין שטיק. צו אונזער בעדויערן, זעהען מיר דאָס צו-קלאָר אין די דראַמען פֿון אַש און פּינסקי, וואָס זיי האָבען געשריבען מיט אַ מ י י ן, מיט דער כונה, אַז דאָס גוי'אישקע פּובליקום זאָל דאָס צוערשט זעהן. די ראָליע פֿון דין אין „גאָט פֿון נקמה", שאַבשאָוויטש'עס בעציהונג צו דער תורה, אַלס צו אַ מאַטעריעלען אָבגאָט א. אַז. וו. — ווייזען דײַטליך, אַז דער פֿערפֿאַסער האָט אַליין, נישט מערקענדיג, געפֿאַלשעוועט די יודישע ווירקליכקייט, נור אום צו זיין „פּאָפּולער" פֿאַר דעם גוי.

די שפּראַך אין „שבתי צבי" פֿון אַש איז נישט קיין ריינע ליטעראַרישע שפּראַך פֿון אַן'אמת'ן טאַלענט, נאָר די ש פּ ר אַ ך, וואָס איז לייכטער צו א י ב ע ר ז ע צ ע ן. שרייבענדיג „שבתי צבי", האָט אַש, נישט ווילענדיג, געהאַט אין זינען די איבערזעצער, וואָס דאַרפֿען איהם איבערזעצען אויף שבעים לשון פֿאַר אַלע וועלט-ביהנעס. אין „יחוס", וואָס האָט געדאַרפֿט געהן צוערשט אין אַ רוסישען טעאַטער, איז ערטערווייז די שפּראַך אין העכסטען גראַד נישט בעאַרבייט. גרויסגליק, די טאַנטע, די קינדער ריידען אויף אַזאַ טשיקאַווען לשון, וואָס קיין מענש האָט דאָס נישט געהערט. אַש'ן איז אפֿשר געלונגען א י ב ע ר צ ו מ י ש ע ן די דייטשען פֿון פּוילישען שטייגער, אָבער נישט צו געבען זייער נאַטירליכע שפּראַך. דען אויך די פּוילישע דייטשען האָבען אַ געוויסע נאַטירליכקייט, ווען זיי ריידען צווישען זיך זייער „דײַטש". נור אַזוי, ווי דער פֿערפֿאַסער האָט ניט געוואוסט, אַז סיי-ווי-סיי ווערט זיין „יחוס" איבערגעזעצט אין אַ פֿורם פֿון אַ נייער שפּראַך, האָט ער זיך מיט דער שפּראַך נישט שטאַרק אָבגעגעבען.

נאָך איידער, הייסט דאָס, די דראַמע קומט צום פּובליקום, איז זי שוין אַדורך צוויי גלגולים, — דעם גלגול פון איבערזעצער און דעם גלגול פון דעם גייסט, וואָס הערשט אויף אַ נישט-יודישער ביהנע.

און דאָס אייגענע, וואָס ביי אַש׳ן, זעהען מיר נאָך אין פיעל גרעסערן פאָרמאַט ביי פינסקי׳ן. צו זיינע נייעסטע זאַכען געהערען „מיט זיעגערפאָהנען“ און „גאַבּרי און די פרויען“ (פערל. „השחר“, וואַרשוי), און איך בין חושד ד. פינסקי׳ן, אַז ביידע זאַכען, בעזונדערס די לעצטע, זענען פערפאַסט געוואָרען מיט דער כונה, זיי אָבצוזעצען פאַר פרעמדע טעאַטערס.

סיי די נעמען: גאַבּרי, גאַאיל, לעם, די קליינע, דער פאָטער, די מוטער — זענען אַזוי נישט יודיש און צוגלייך אַזוי אַבּ-סטראַקט, אַז דאָס פּאַסט סיי פאַר אַ דייטשען, ווי אַנ׳אַמערי-קאַנער. חוץ דעם למדן פון יודישען לעבען ס. יושקעוויטש און חוץ לוצאַטאָ, אָדם הכּהן לעבענזאָהן, ביי וועמען די העל-דען פון דראַמע זענען: אמת, שקר, אמונה, בטחון — האָט נאָך קיינער אַזעלכע אַבּסטראַקטע „קאָסמאָפּאָליטישע“ נעמען נישט אויסגעטראַכט; סיי דאָס טהעמאַ: דער כח גבּרא ביים מאַן וואַקסט מיט דער אַרבייט, און ער וויל געניסען אַ סך, אַ סך פרויען; סיי די שפּראַך, וואָס איז, זאָל מיר פינסקי מוחל זיין דעם כבוד, כמעט נישט בעסער פאַר א. מ. דיק׳ס לשון, וואָס האָט מיט אַ כונה געשריבען וואָס מעהר דייטשע ווערטער, אום אויסצובעסערן דעם „זשאַרגאָן“, — אַלץ איז אין דער דראַ-מע אַזוי געמאַכט, אַז אי דער איבערזעצער, אי דאָס גוי׳אישקע טעאַטער זאָל נישט האָבען צו-פיעל קאָפּדרעהעניש. אַי וואָס, פון שטאַנדפונקט פון דער יודישער ליטעראַטור איז דאָס שפּראַכ-ליך אַנ׳אמת׳ער „זשאַרגאָן“, אָהן לעבען, אָהן זאַפט, טרוקען און צוקאַליטשעט? — דאָס אַרט ווייניג דעם פערפאַסער, וואָס אַרבייט אייגענטליך פאַר אַ פרעמדען פובליקום. אַלס ביי-שפיעל וועל איך זיך ערלויבען ברייגגען אַ ליעדעל, וואָס עס זינגט דער אַרבייטער אויף אַ פּערמע, לעם:

„בלומען, בלומען אומעטום,

וואו איך קעהר מיך, ווענד מיך;

שכור ווער איך פֿון דעם דופֿט,
זייער פֿראַכט פֿערבלענדט מיך.
רויזען, ליליען, נעגעליך,
טיולפּען און יאַסמינ'ען...
רויט און ווייס און בלוי און גאָלד —
עס פֿערגעהט דער זינען"...

איך גלויב, אַז דער לעזער וועט שוין אַליין אָבשאַצען די אָרימ־קייט פֿון דער שפּראַך, איהר צוקאַליעטשעטקייט, וואָס איז נוגע דעם גייסט פֿון יודיש, די געקינסטעלטקייט פֿון אָרימען ליעדעל און בכלל די אונמעגליכקייט פֿון אַזאַ ליעדעל אין מויל פֿון אַ געוועהנליכען פֿעלד־אַרבייטער. „עס פֿערגעהט דער זינען", קאָן מען זיך, דייטשמעריש, אויסדריקען, לייענענדיג דאָס פֿיינע ליעדעל.

אַזוינע ביישפּיעלען קאָן מען ברייננגען אַ סך, ווען איך וואָלט נאָר געהאַט פּלאַץ דערויף.

נישט אויף דאָס, וואָס אונזערע דראַמאַטיקער „קריכען" אין פֿרעמ־דע טעאַטערס, דאַרפֿען מיר קלאָגען, נאָר דערויף, וואָס שריי־בענדיג מיט אַ בעזונדער כונה, גיבען זיי אונז שלעכט אָבגע־אַרבייטעטע זאַכען, הן שפּראַכליך, הן אין דער קינסטלערישער בעאַרבייטונג. אַ חרפּה קאָן מען אונז נישט מאַכען דערמיט, וואָס אַ יודיש טעאַטער־שטיק פֿאַלט דורך ביי די גוים. דער רצון פֿון אַנ'אַש און אַ פּינסקי אַרויסצוגעהן אויף דער ברייטער ליטע־ראַרישער וועלט איז אַ געדעכטער און אַ נאַטירליכער. טרויעריג איז נור, וואָס דער רצון קומט פֿאַר דעם, ווען דער היי־סער פֿערלאַנג אַרויסצוגעהן פֿון דער איינגשאַפּט בריהט אָב דאָס קינד, נאָך איידער עס איז אויסגעוואַקסען. און געגען דעם מוז פּראָטעסטירען איטליכער ליעבהאָבער פֿון דער ליטעראַטור, דאָ־פּעלט פּראָטעסטירען, ווייל צוליעב דעם ליידט שאָדען דאָס טאַ־לענט, ווי די ליטעראַטור.

II. ליטעראַרישע געשפּרעכען.

ה. צייטלין.

(שריפטען, באַנד I און II. פערלאַג שימין, וואַרשאַ).

איך געפֿין קוים אַ פּאַסיגערען בוך פֿאַר'ן לעזער אין די ימים=נוראים=טעג, ווי ה' צייטלינ'ס געזאַמעלטע אַרטיקלען. דאָס זענען ניי=מאָדישע מחזורים, דאָס איז אַ מין היינט=מאָדישע תפלת=זכה, ביי וועלכער דער לעזער קאָן צוגעהן אין געוויין, ווי פֿאַרצייטען זיין זיידע ביים אַלטען מחזור. אין די טעג, ווען דאָס אַלטע יודענטום איז געוועהנט זיך אָבצוגעבען אַ קלאָרען חשבון=הנפש, זאָל דאָס יונגע יודענטום ניט שוינען איהרע נערווען, זיך פֿערטיעפֿען אין ה' צייטלינ'ס שריפֿטען און זיך אויך אָבגעבען אַ קלאָרען חשבון פֿון איהר צעמישטען און צעדולטען לעבען. און לייענען דאַרף מען צייטלינ'ען מיט דעם אַלטען בית=המדרש=נגון. מיט דעם קול=נגינה פֿון אַ מענשען, ביי וועמען די אינערע אויפֿרעגונג נעהמט שוין אָן דעם ריטהמוס פֿון אַ טרויעריגען נגון. זוכט ניט אין זיי קיין אויסערליכע געבונדענקייט, מיינט ניט צו געפֿינען אין זיי אַ גאַנצע זאַך, וואָס איז קלאָר צונויפֿגעשטעלט און רעגעלמעסיג פֿערענדיגט. האָבען דאָך דאָס אויך ניט בעקומען אונזערע טאַטעס און זיידעס אין דעם אַלטען מחזור, און פֿונדעסטוועגען האָבען זיי געשעפּט פֿון איהם גאַנצע קוואַלען פֿון געפֿיהלען און איבערלעבענישען.

ניט צופֿעליג הויבט=זיך=אָן דאָס בוך מיט'ן אַרטיקעל „בענקשאַפֿט נאָך שענהייט". פֿון אָנפֿאַנג ביז צום סוף גליהט אין איהם די אַלטע יודישע „בענקשאַפֿט", וואָס מאַכט אַזוי ברייט אַ מענשענס האַרץ און וואָס פֿיהלט איהם אָן מיט אַזאַ זיסען, טיעפֿען ליידען. צווישען צוויי וועלטען שטעהט ה' צייטלין, — צווישען דער אַלטער מיט איהר טיעפֿער בענקשאַפֿט צו גאָט, שענקייט, תפארת,

געטליכער האַרמאָניע, און צווישען דער נייער, וואָס האָט געבאָרען אַ דור פון מענשען „אָהן ליעבע, אָהן רחמנות, אָהן קאָפּ און האַרץ און וואָס ווילען נאָך זיין די „מנהיגי הדור“ מיט זייערע אויסגע'פלפול'טע פּאַפּיערענע פּראָגראַמעלעך“. די אַלטע וועלט פון די חז"ל, מקובלים, חסידים זעהט ער אין דער בעלייכטונג פון אַ טיעפען ראָמאַנטיקער, די נייע וועלט ערשיינט פאַר איהם אין די גרעבסטע נאַטוראַליסטישע פאַרבען. צווישען ביידען זעהט ער ניט קיין שום איבערגאַנג, און צווישען דעם לעדיגען פינסטערען אָבשטאַנד צאַפּעלט זיך צייטלינ'ס ליידענדע האַרץ, ווערענדיג געשליידערט ווי אין כף-הקלע פון די פאַרצייטיגע חז"ל צו דעם היינטיגען בחור'ל אין אַ שוואַרץ העמדעל. און וואַרפענדיג זיך אַזוי הין און הער, מאָלט ער אונז וואונדערליכע געשטאַלטען פון דער אַלטער יודישער קולטור און קאַריקאַטורען פון דער היינטיגער יודישער יוגענד.

זוכט ניט ביי ה' צייטלין אין געמעל די פאַרבּ, איהר וועט זי ניט געפינען, אפשר נור די פורפור-רויטע פאַרב פון אַ פלאַם, וואָס ברעכט זיך דורך אַ האַרטען פעלזען. זיין ווירקונג אויפ'ן לעזער איז אַ ריין מוזיקאַלישע, ער צעריהרט איהם מעהר מיט דעם ביטערען ליידענדען טאָן פון זיין פעדער, איידער מיט דער מאָלערישער שילדערונג. און אַזוי ווי ה' צייטלין וואַרפט זיך צווישען צוויי וועלטען — די איינע הויבט ער אין הימעל, די אַנדערע וואַרפט ער אַראָב עד שאול-תחתיה — און אַזוי ווי דער אָבשטאַנד פון די צוויי וועלטען איז מאוים'דיג גרויס — דערום קומט אַרויס די מוזיק ניט האַרמאָניש, דערים פעהלען איהר די אינסטרומענטען, וואָס מאַכען פון צעוואָרפענע נגונים איין-איינציגע סימפאָניע.

אין אַרטיקעל „בענקשאַפט נאָך שענהייט“, וואו ה' צייטלין האָט צוזאַמענפעראייניגט די שפּרוכען פון אונזערע חז"ל, מקובלים און חסיד'ישע צדיקים וועגען שענהייט, האַרמאָניע, נאַטור, — וועלכע ניט קוקענדיג אויף דעם פסוק „לא תעשה פסל ומסכה“ האָבען זיך בעשאַפען אַ שענהייטס-אידעאַל ניט וועניגער, ווי די אַלטע גריכען, — שרייבט ער זעהר ריכטיג:

„בילדער און געשטאַלטען, אויף וועלכע די יודען האָבען תמיד

געקוקט, ווי אויף עטוואָס שלעכטעס, זענען בעהאַלטען געוואָ־
רען טיעף אין דער יודישער נשמה. דער יודישער גייסט, וואָס
האָט ניט געקאָנט שאַפען אויסערליך, האָט געשאַפען אינערליך".
און מיר דוכט זיך, אַז ה' צייטלין איז אַ נאַטירליך קינד פון
אַלטען פאָלק, וואָס האָט אַ רייכערען אינערליכען שענהייטס־געפיהל,
ווי דעם כח דאָס אויסערליך אויסצודריקען.

ווער עס האָט אָבער אַ געפיהל פאַר מוזיק, פאַר דער טיעפער
מוזיק פון אַנ'אייביגער בענקשאַפט — שפירט, אַז טויזענדער
ליידען פיהרען דעם בויגען איבער ציטערדיגע געשפאַנטע סטרו־
נעס און רייסען אַרויס פון צייטלינ'ס פעדער התחלות פון טיעפע
נגונים.

צי לעבט ניט אין איהם אַ פונק פון ר' נחמן בראַצלאַווער'ס
נשמה, וועלכע האָט בעגריפען די וועלט, די נאַטור און גאָט
נור דורך דעם נגון זיינעם, וואָס האָט געזאָגט: „די גאַנצע וועלט
איז אַ נגון פאַר גאָט ברוך הוא. אין יעדער זאַך, אין יעדער
בריאה קלינגט עטוואָס פון וועלט־נגון... „יעדע אמונה האָט זיך
איהר זמר, וואָס פאַר אַנ'אמונה אַזאַ זמר... אפילו די אפיקורסות
האָט זיך איהר זמר"? אוןווירקליך קיין אַרטיקעל פון ה' צייט־
לין מאַכט ניט אַזאַ טיעפען איינדרוק, ווי זיין „רבי נחמן", וואָס
איז דורך און דורך געוועזן אַ מוזיקאַלישער גאון, ביי וועמען
די בענקעניש צו גאָט האָט זיך אויסגעגאָסען אין אַ הייליגען
זמר און אין אַ ווילד־ריטהמישען רקוד, ביז ער איז געפאַלען
אָהנמעכטיג צו די פיס פון זיינע חסידים.

ה' צייטלין איז אַנ'אמת'ער חסיד. פאַר איהם זענען די ווערטער
„כונה", „התלהבות" פיעל טייערער, ווי „עמקות" און „בקיאות".
ער גלויבט ניט אין די טיעפקייט פון אַ קאַלטען בקי. עס עקעלט
איהם אָב פון דעם היינטיגען יונגען דור, וואָס איז אַזוי בע'־
הבנ'ט אין אַלע פאָליטיש־עקאָנאָמישע טעאָריעס, מאַכט פול דעם
קאָפ מיט אַלערליי פלפול'יסטישע פראָגראַמען און האָט ניט
קיין פונק התלהבות ביי זיך. דער חסיד'ישער „ברען" האָט פער־
כאַפט זיין האַרץ, און וואו ער בעגעגענט זיך מיט אַ קאַלטען,
כאָטש פראַקטישען נוצליכען רחמנות־געפיהל — פיהלט ער אַ
טיעפען אינערליכען שמערץ. ווען אויף דער שפיגעל, וואָס ער

האָט אַוועקגעשטעלט פֿאַר דעם היינטיגען דור אין זיינע „ערנסטע שמועסען“ איז אַ ביסעל קרום געשליפֿען, אָבער יעדער דענקענדער מענש, וועלכער זעהט הינטער דער קאַריקאַטור דעם אמת'ן פּנים, — וועט מוזען מודה זיין, אַז צייטלינ'ס שפּיגעל מעג שטעהן אין איטליכען חדר פֿון אַ היינטיגען בחור, צי רופֿט ער זיך ציוניסט, בונדיסט אָדער ס.=ס.=וועץ.

די ווערדע פֿון צייטלינ'ס שריפֿטען איז די, וואָס ביי אַלע זיינע פֿעהלערן בעזיצט ער דעם כח צו הויבען זיין לעזער פֿון אָרט. אַליין אַ געשליידערטער פֿון איין וועלט אין די אַנדערע — שטויסט ער זיך אָן מיט זיין טיעף=בענקענדיגער נשמה אָן די פֿוילע פּלייצעס פֿון לעזער און שליידערט=איהם=מיט אַ שטיק וועג.

צייטלין, ביי וועמען עס האָבען זיך אויסגעמישט די פֿאָרמען פֿון אַלטען יודענטום מיט דער היינטיגער בילדונג — איז אַזאַ כאַראַקטעריסטישע געשטאַלט אין אונזער היינטיגער ליטעראַטור, דאָס מען קאָן גלייכגילטיג ניט פֿאַרבייגעהן פֿאַר איהם. דער אַלטער מגיד'ישער טאָן איז צייטענווייז עהנליך צו דער שטים פֿונ'ם פֿראַנצויזישען פּאַטער לאַמענע, וואָס האָט פֿערלאָזען די קירכע און דעם בייכטשטוהל און איז געוואָרען אַ וועלטליכער גרינדער און פֿיהרער פֿון דער קאַטוילישער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי. די טיעפֿע בענקשאַפֿט זיינע נאָך אַנ'אידעאַלער האַרמאָניע אין היינטיגען יודישען גייסטיגען לעבען דערמאָנט אונז אָן די גרינדער פֿון חסיד'יזמוס און דעם געניאַלען ניעטשע, וואָס האָט אפשר געהאַט די חסיד'ישע התלהבות, אָבער ניט דעם טיעפֿען גלויבען פֿון אַ בעש"ט. מאַנכסמאָל לאָזט ער זיך אַראָב צום איינפֿאַכען גאַסען=טאָן, און מאָנכסמאָל רעדט ער די שווערע, טיעפֿע שפּראַכע פֿון אַנ'אַלטען מקובל.

וואָס ער זאָל אָבער נישט שרייבען, וואָס פֿאַר אַ התחלה פֿון אַ נגון ער זאָל ניט אָנהויבען — שטענדיג פֿיהלען מיר די שטאַרק=געשליידערטע נשמה פֿון אַ מענשען, וואָס בעוועגט זיך צווישען צוויי וועלטען — אַנ'אַלטע אַ ראָמאַנטישע, אַ נייע אַ גראָב=נאַטוראַליסטישע, און וואָס געהט אויס פֿון אַ טיעפֿער עביגער בענקשאַפֿט, פֿון אַ בענקשאַפֿט, וואָס איז שטענדיג געווען און

וועט בלייבען דער פרינציפ פון דער וועלט-שעפפונג.
און וויל מען זיך אָבגעבען אַ חשבון פון'ם אייגענעם מענשען, זאָל מען ניט שוינען די נערווען און צולעגען אַנ'אויער צו דער ווילדער מעלאָדיע פון אַ נשמה, וואָס לעבט אין הוילע בענקעניש, וואָס האָט בעגריפען דעם טיעפען וואָרט:
„צמאה לך נפשי, כמה לך בשרי".

אברהם רייזען.

זעהר אָפט ווערט מיר געמאַכט די בעשולדיגונג, פאַרוואָס מייד איך אַזוי האַרטנעקיג אויס אַזאַ ליטעראַרישע פּערזענליכקייט, ווי א. רייזען. שוין דאָס אַליין, וואָס א. רייזען געהערט צו די בעליעבטעסטע פאָלקס-פּאָעטען און ערצעהלער — איז שוין גענוג, אַז דער קריטיקער זאָל זיך ערנסטער מיט איהם אָבגעבען. חוץ דעם מוז איך מודה זיין, אַז איך געהער אויך צו די, וואָס שעצען און אַכטען א. רייזינ'ס ווערק. און דאָך האָב איך קיינמאָל נישט געשפּירט קיין חשק, זיך גענויער צו בעשעפטיגען מיט א. רייזינ'ס מוזע.

ווען דאָס וואָלט געווען נור מיין פערהעלטניס צו רייזענ'ען, וואָלט דאָס גאָר געהאַט אַ קליינע ווערדע. יעדער מענש, ווי אָביעקטיוו ער זאָל נישט וועלען זיין, טראָגט זיך אַרום מיט סימפּאַטיען און אַנטיפּאַטיען. איך רייד שוין נישט הערפון, אַז איטליכער האָט זיינע גרענעצען, און נישט אַלץ איז איהם געגעבען צו פערשטעהן. „קיינער איז פאָן מיינער טהיר נעגאַנגען, אָהנע דאַס איך איהם פערשטענדניס ענטגעגענגעבראַכטע“, האָט נאָר נעקאָנט זאָגען דער 18-יאָהריגער לאָריס, וואָס איז היינט אויף דער עלטער בעקאַנט מיט נאָמען הוגאָ פאָן האָפמאַנסטהאַל. און איך בין שטאַרק מסופק, אויב דער 35-יאָהריגער האָפמאַנסטהאַל וועט איצט איבער'חזר'ן דאָס, וואָס ער האָט געזאָגט צו 18 יאָהר.

איז אָבער די בעציהונג צו רייזענ'ען נישט נור ביי מיר קאַלט, נאָר אויך ביי אַנדערע בעקאַנטע ליטעראַטען און קריטיקער. איך דאַרף נאָר ערינערן אָן נאָמבערג'ס אַרטיקעל און אָן ניגער'ס. פאַר דעם פערנינפטיגערען לעזער איז קלאָר, אַז ביידען איז רייזען נישט צוגעוואַקסען צום האַרצען, און אויב זיי שרייבען וועגען איהם, טהיען

זיי דאָס אויס אַ געוויסען פּליכט-געפיהל. נאָר געוויס נישט, ווייל זייער געמיט פיהלט מיט רייזען׳ס פּאָעזיע.

* *

*

א. רייזען איז אריינגעטרעטען אין דער ליטעראַטור פאַר אַ יאָהר 10—12 צוריק. גראָד אין דער צייט, ווען אין יודישען לעבען האָבען אויפגעבליהט אַלערליי האָפנונגען און חלומות. אין די 90-ער יאָהרען איז געבאָרען געוואָרען דער מאָדערנער ציוניזמוס, דער בונדיזמוס צוגלייך מיט דער האָפנונג צו פערענטפערען די יודישע פראַגע אויפ׳ן אָרט, אין זין פון די שפּעטערדיגע אויטאָנאָמיסטען. און די שטימונג פון דער יודישער אינטעליגענץ איז צוגלייך געווען אַ ראָמאַנטישע, אַנ׳אָפּטימיסטישע, אַ קריטישע, אָבער אַלערדינגס נישט קיין נאַטוראַליסטישע. ווענינער פאַר אַלץ האָט מען זיך אינטערעסירט מיט דעם נאָהענסטען, פּשוט׳ען לעבען. דער בונדיסט האָט געחלומ׳ט פון אַ גוי׳שקען יודען אַ סאָציאַליסט, וואָס האָט אַראָבגעוואָרפען פון זיך דעם שימעל און די פחדנות פון אַ געטאָ-יודען. דעם ציוניסט האָט זיך געמאָלט אַ רענעסאַנס-יוד אין קאָסטיום פון אַ לאַנדמאַן, אַנ׳אַקערבויער, ווי אין דער צייט פון ישעיהו הנביא. ער האָט בעקומען אַ גרויסען אינטערעס צו דער אַלטער יודישער געשיכטע, נאָר ער איז מיט אַ כיון אַריבערגעשפּרונגען אַנ׳עפּאָכע פון 100 יאָהר, די עפּאָכע, ווען אין פוילען און ליטא האָט זיך אויסגעבילדעט דער „מה יפית׳ניק". די אויטאָנאָמיסטען, רעאַל-פּאָליטיקער האָבען געקוקט אויף דעם היינטיגען געטאָ-יודען, ווי אויף דעם פּועל-יוצא פון הונדערטיאָהריגע בעגרענצונגען. אַלעמען אָבער האָט פערבונדען די פעראַכטונג צום פּשוט׳ן, יודישען לעבען, ווי ער שילדערט זיך אין די מעשה׳לעך פון אַנ׳אברהם רייזען. סיי דעם ציוניסט, ווי דעם בונדיסט האָט אָבגעשטויסען דער „קבצנ׳ישער טיפּ" פון רייזענ׳ס דערלדען. מיט אַ קבצן האָט די סאָציאַלדעמאָקראַטיע ווענינ וואָס צו טה׳ן. פון אַ קבצן ענטוויקעלט זיך נישט דער בעוואוסטזיניגער פּראָלעטאַריאַט. און אויך דער ציוניסט בויט נישט זיינע פּלענער אויף דעם קבצן, אויך ער זאַמעלט צונויף די יונגע קרעפטען פון פאָלק, אויך ער האָפט נישט, אַז די גאולה קען קומען פון דער אונאָרגאַניזירטער מאַסע קבצנים.

און ווען אויך צו יענער צייט האָט זיך ענטוויקעלט אויף דאָס=ניי
דאָס אינטערעס צו ר׳ מענדעלע׳ן, צו פרץ׳ן, ערקלערט זיך דאָס
דערמיט, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט באמת׳ן סאַטיריש אויסגעלאַכט די
אַלטע וועלט, און דאָס אינטערעס צו פרץ׳ן האָט הויפּטזעכליך אָנ=
געהויבען צו שטייגען אין דעם מאָמענט, ווען ער האָט אָנגעהויי=
בען ראָמאַנטיש צו בעלעבען די חסיד׳ישע וועלט, אַלס אַ וועלט, וואָס
איז דורך איהר געמיטס=שטימונג פיעל נעהנטער דעם פערשטענדניס
פון דעם היינטיגען תחיה=יודען, און וואָס שילדערט דעם יודען אַ
יום=טוב׳דיגען, אָנ׳אויסגעפוצטען, געבענשט מיט דעם חן פון אַ נאַ=
איווען גלויבען. דערמיט ערקלערט זיך אויך דער סאָציאַלער אינ=
טערעס צום טאַלענט פון אַ ש. אַש. אויך ש. אַש האָט אונז גע=
וויזען אַנ׳אַנדער יודען, אין די פאָרמען פון אַ יונגער ראָמאַנטיק, אין
דעם רוהיגען גלאַנץ פון חנו׳דיגער אידיליע. רייזען אָבער האָט ניט
געקענט וועקען מיט זיינע נאָוועלען ניט קיין געלעכטער, ניט קיין קרי=
טישע, ניט קיין ראָמאַנטישע געפיהלען. זיינע ליעדער, וואָס זענען אָפט
אַזוי איינפאַך אָנגעשריעבען, דאָס צייטענווייז דערמאָהנען זיי די פשטות
פון אַ פאָלקס=ליעד, און צייטענווייז — פּראָזאַ אין גראַמען, און
וואָסריידען מעהר צו אונזערע רחמנות=געפיהלען, ווי צו אונזער
בויענדער און שאַפענדער שטימונג — האָבען נישט געקענט געפינען
קיין אָבקלאַנג אין האַרץ פון דער אינטעליגענץ פון זיין דור. גראָד
דאָס, צו וואָס מען האָט געשטרעבט: צוגעהן צום לעבען מיט וועניגער
רחמנות, מיט מעהר צוטרויען צו די קרעפטען פון דער מאַסע,
האָט נישט געפונען קיין אויסדרוק אין רייזענ׳ס פּאָעזיע. אייביג מאָלט
ער אונז צוטראָטענע, פערשמאַכטע, פער׳חלש׳טע מענשען, וואָס זענען
אָרעם אין גייסט און אין געלד, צובראָכענע נשמות, געפאַלענע נגידים,
ביי וועמען די געפיהלען פון אַמאָליגער נגידות איז מעהר נישט, ווי אַנ׳
איבעריגע משא, און וועלכע טרינקען זיך מיט אַזאַ געזעצמעסיגקייט,
ווי ווען אַ שטיין וואָלט זיי געצויגען אין דעם פינסטערען תהום.
און אויב מען קומט צו מענשען מיט אַ תחינות=פּנים׳ל, אין דער
צייט, ווען מיר האָבען געבענקט נאָך אַ שטיקעלע אַכזריות אין
האַרצען — קען מען נישט פערלאַנגען אַ פריינדליכען קבלת פּנים.
און אַז מיר האָבען געבענקט נאָך אַכזריות=געפיהלען, ד. ה.
צו אַנ׳אַכזריות׳דיגען פערהעלטניס צו זיך און צו אונזער יודישען

קיום — ווייסען דאָס אַלע די, וואָס האָבען זיך אָבגעגעבען צו איינע פֿון די לעצטע כּלל׳ישע בעוועגונגען צווישען יודען. דער ציוניזם איז דער גרעסטער אַכזר, ווען ער צוגליידערט דאָס לעבען פֿון היינטיגען יודען, זיין נאָהענטע פֿערגאַנגענהייט און זיין שלעכטע געגענוואַרט. דער בונדיזמוס האָט נישט מיט וועניגער אַכזריות אַרויסגערופֿען אַ פֿערברענטע שנאה בּיי פֿערשיעדענע טיילען פֿון דער יודישער געזעלשאַפֿט. גראָד אין דער צייט, ווען מענשען זעהען די שאָטענס פֿון אַ בּעסערער צוקונפֿט, ברעכען זיי מיט אַכזריות אַלע מניעות פֿון אַ געגענוואַרט, וואָס דערווייטערט די גאולה. מיט וואָס פֿאַר פֿעסטיגקייט דער ציוניזמוס האָט מעהר מאָל ערקלערט, אַז ער וויל נישט האָבען צו טאָן מיט די פּרינציפּען פֿון פֿילאַנטראָפּיע און בּעלי־רחמנות, אַז ער פֿאָדערט קרבּנות בּיי זיינע אָנהענגער, נישט דעם קרעכץ פֿון אַ וויינען צוקראָכענעם געמיט. און וואָס פֿאַר אַנ׳אַכזר עס איז געווען דער בּונדיזם, ווייסען אַלע צו גענוי, אַז מען זאָל זיך לענגער אויף דעם אָבשטעלען.

א. רייזין האָט אָבער אונז שטענדיג געטייטעלט אין די אויגען מיט די בּילדער פֿון אַ וועלט, וואָס איז אויסערליך און אינערליך צוקראָכען, וואָס קען מעהר נישט גלאָצען מיט די קוקערס צום הימעל, און בּיי וועמען דער מלאך המות איז אַזאַ נאָהענטער קרובֿ ווי דער מלאך גבֿריאל. ווען א. רייזין איז פֿון טעות וועגען דאָך אָנגענומען געוואָרען בּיי די תּלמידים פֿון „בּונד“, האָט ער דאָס מעהר צו פֿערדאַנקען זיינע סאָציאַל־פּאָליטישע מאָטיווען, ווי דעם הויפּטאינהאַלט פֿון זיינע ליטעראַרישע ווערק. חוץ דעם האָבען נאָך מיטגעשפּיעלט דערבּיי צופֿעליגע אורזאַכען, ווי זיין בּלינדע שנאה צום ציוניזם, די האַמעטענע אַרט זיך איינצושטעלען פֿאַר׳ן זשאַרגאָן א. ז. וו.

* *

*

איך וויל נישט לייקענען, אַז א. רייזין בעזיצט די נויטיגע טעכניק פֿאַר זיין ערצעהלער־טאַלענט, אַז מאַנכע לידער פֿון איהם מעגען דרייסט קאָנקורירען מיט עכטע פֿאָלקס־לידער, אַז ער בּעזיצט אַ געבּאָרענע אינטעליגענץ צו פֿערענדיגען אָפֿט זיינע קליי־

נע נאָוועלען און לידער מיט אַ שאַרפֿזיניגען וויץ, מיט אַ שפּיציג וואָרט. אָבער אין זיינע ליטעראַרישע אַרבייטען זעהען מיר קיינמאָל נישט דעם נייעם יוד, ווענען ס'איז שוין מיאוס געוואָרען דאָס אייביגע לידעל פֿון רחמנות, און וואָס טהוט זיך ערציהען צו אַ פֿעסטערען, ווילענשטאַרקען און שעפֿערישען לעבען פֿאַר די אייגענע אינדיווידועלע צוקונפֿט, און פֿאַר די צוקונפֿט פֿון זיין פֿאָלק.

א. רייזין האָט געהאַט אַזאַ בידנעם מזל צו זינגען אַלטע לידער פֿאַר נייע פֿייגעל. און האָטש ער זינגט זיי מיט אַ געבאָרענעם עכטען טאַלענט, אָבער די נייע פֿויגעל זעָנען אַזוי אונדאַנקבאַר, דאָס זיי זענען אָפּט מוחל טאַלענט, קונסט, ווען אין דעם ליעד הערט זיך נישט די מעלאָדיע פֿון אַ נייער צייט. מען דאַרף נישט קיין גרעסערן אַכזר, ווי ביאַליק'ן — און ווי ליעב האָט מען איהם! מען דאַרף נישט קיין גרעסערען בעל־רחמנות פֿון א. רייזין, — און קיינער פֿיהלט זיך נישט היימיש אין דעם גערטעלע פֿון זיין פּאָעזיע!

אפשר זענען מיר נישט גערעכט קעגען רייזענען — איך מיין אַפילו, אַז מיר זענען אַודאי אונגערעכט קעגען איהם — אָבער אונזער געפֿיהל פֿאַר די צייט, וואָס מיר לעבען דורך איצט, דערלאָזט נישט צו קיין סימפּאַטיען פֿאַר אַ שרייבער, וואָס זעהט נאָר ביי יודען דעם קבצן מיט זיין קבצנ'ישען געמיט, און איז בלינד פֿאַר די ליכטיגערע זייטען פֿון זיין אַלטער רייכער נשמה.

דר. נתן בירנבוים.

צווישען די אָריגינעלע געשטאַלטען, וואָס האָבען אַרויפגעלעגט זייער שטעמפעל אויף דעם מאָדערנעם נאַציאָנאַל-יודישען געדאַנקען, איז נ. בירנבוים איינע פון די אינטערעסאַנטעסטע. שוין אַלס יונגער סטודענט, מיט קנאַפע יודישע קענטניסען, אָבער מיט'ן פאָרגעפיהל פון דער פעראַנטוואָרטליכקייט פאַר זיין גזע, טרעט ער אַרויס מיט זיין צייטונג „אויטאָעמאַנסיפאַציאָן", וועלכע, היסטאָריש גענומען, איז געווען די ערשטע ציוניסטישע צייטונג אין דער דייטשער שפּראַך. אַלס עסטרייכער יוד איז ער אויסגעוואַקסען אין אַ סביבה פון נאַציאָנאַלע קאַמפּפען. אָנשטאָט אָבער זיך אָנצושליסען אָהן איינע פון די קעמפפענדע נאַציאָנאַליטעטען, ווי טויזענדער אַנדערע פון זיינע געבילדעטע חברים, האָט ער געזוכט צו ענטדעקען ביי זיך זיין אייגענעם נאַציאָנאַלען בעוואוסטזיין. אין דעם זידיגען קעסעל, וואו עס מישען זיך אויס מאַדיאַרען, טשעכען, רוסינען און דייטשען, האָט ער ענטדעקט אַ נייעם עלעמענט: די יודישע נאַציאָן. די פאָראַרבייט פון אַ פּרץ סמאָלענסקין, פון די ערשטע רוסישע חובבי ציון זענען קוים דערגאַנגען צו זיין גייסטיגען אויג. ווי אַ טיעפע, ווייטע מעלאָדיע זענען זיי איינגעדרונגען אין זיין אויער. אָבער פאַר די פערזאָן פון נתן בירנבוים איז דאָס געווען גענוג אום צו פיהלען די ערנסטקייט פון דער טעמפּער מעלאָדיע. דער כח הבטול, מיט וואָס דער געוועהנליכער יוד צייכענט זיך לײדער אַזוי אויס, האָט אויף איהם קיין שליטה נישט געהאַט. ער האָט דערפיהלט, אַז עס הויבט זיך אָן עפּעס צו וועבען ביי איינצעלנע מענשען פון יודישען כלל, און אַז פון דעם געוועב וועט אַמאָל בולט אַרויסשפּרינגען די יודישע נאַציאָנאַ-

לע פֿראַגע. כאָטש נ. בירנבוים האָט שוין געהאַט אַזעלכע פֿאָרגענגער, ווי פּ. סמאָלענסקין, מ. ל. ליליענבלום און ד"ר פּינסקער, — אָבער געפֿיהלט האָט ער זיך, ווי דער ע ר ש ט ע ר, ווי דער יעגער, וואָס איז צוערשט געפֿאַלען אויף די שפּור פֿון דער חיה.

די אידעע פֿון אַ יודישען שטאַאַט אין ארץ ישראל איז פֿריה געוואָרען זיין גייסטיגע האַלוציאַנאַציע. נאָר איידער ער האָט זיך קלאָר געמאַכט די פֿראַגע וועגען מענשען־מאַטעריאַל, וואָס דאַרף בויען דעם יודענשטאַאַט, האָט ער שוין אינערליך געפֿיהלט, אַז זיין טרוימענבילד איז נישט קיין געבורט פֿון אַ קראַנקען מח, נאָר די זעהונג פֿון אַ נביא.

רוסאָ דערצעהלט, אַז בשעת עס איז פֿאַר איהם מיט אַמאָל קלאָר געוואָרען די אידעע פֿון זיין שפּעטערדיגען בעריהמטען בוך „Contract social“ האָט ער זיך פּלעצליך דערפֿיהלט אַזוי גליקליך, איבערגליקליך, אַז ער האָט זיך געמוזט צוזעצען. גערַאד איז ער געגאַנגען דענמאָלסט אויף אַנ'אָבגעלעגענעם שאָסע, ער האָט זיך צוגעזעצט אויף אַ שטיין און האָט זיך פֿאַנאַנדערגעוויינט פֿון אַנ'אינעוועניגסטען גליק.

איך האָב נישט געהאַט דאָס גליק נאָהענט צו קענען די שעפּפער פֿון אונזער מאָדערנעם ציוניזם, נאָר איך צווייפֿעל נישט, אַז מאַנכע פֿון זיי האָבען נישט איינמאָל געוויינט מיט פֿריידענטרערען, בשעת זיי האָבען צום ערשטען מאָל דערזעהן פֿאַר זייער גייסטיגען אויג די זעהונג פֿון זייער אידעאַל. נ. בירנבוים, וואָס טראָגט אויף זיך, דוכט זיך, אַלע די דאגות פֿון אַ יודישער תחיה, וואָס קוקט אַזוי פֿערביטערט און פֿערבייזט אויף אַיך דורך דיקע ברילען־גלעזער פֿון זיינע קורצזיכטיגע אויגען, איז, גלויבט מיר, אַם וועניגסטען בעפֿרייט געוואָרען פֿון רוסאָ'ס פֿריידענטרערען. צווישען די שעפּפער פֿון יודישען רענעסאַנס איז דאָס געווען דער האַלוציאַניסט, דער זעהער, ביי וועמען די גרויסע וואָהרהייטען בעווייזען זיך מיט דער שטאַרקייט פֿון אַ בליץ, מיט דעם קראַנץ פֿון אַ גרויסער ליכטיגקייט.

*　*
*

בײַ דער ערשטער יוגענד=פּראָבע איז נ. ב. נישט געבליבען שטעהן. זיין זשורנאַל „אויטאָעמאַנסיפּאַציאָן" האָט, דאַכט זיך, קיין יאָהר ניט אויסגעלעבט. ער פּערעפּענטליכט פּראָפּאַגאַנדע=בראָשורען אין דער דייטשער שפּראַך, און זוכט דורך וואָרט און שריפט צו פּעראינטערעסירען די שטודירענדע יוגענד און די מענער פון דער וויסענשאַפט. מיט דעמזעלבען צעזאַרע לאָמבראָזא, וועלכער האָט בעגריסט דעם צווייטען באַזעלער קאָנגרעס, איז שוין זייט יאָהרען געשטאַנען נ. בירנבוים אין בריעף=וועקסעל וועגען דער יודיש=נאַציאָנאַלער אידעע. יאָהרען לאַנג איז ער געווען דער פיהרער פון ווינער פעראיין „קדימה", און ווען עס בעווייזען זיך איצט ביי אונז אויף די קאָנגרעסען פערשידענע דעלעגאַטען פון גאַליציען אין עסטרייך, האָבען מיר אַ סך דאָס צו פערדאַנקען דער אַרבייט פון נ. בירנבוים.

און זיין אַרבייט איז ניט געווען בלויז אָרגאַניזאַטאָרישע און אַגיטאַציאָנע. פאַר פיעלע ציוניסטען פון מערב=אייראָפּאַ איז נ. בירנבוים געווען דער ערשטער טעאָרעטיקער. זיין בוך „די יודישע מאָדערנע", וואו ער האָט געפּרובט פעראייניגען דעם ציוניסטישען אידעאַל אינאיינעם מיט די פאָדערונגען פון סאָציאַליזמוס און דער אינדיווידואַליטעט=טעאָריע, איז פאַר פיעלע געווען אַ מין יודישער עוואַנגעליום. לעזט מען זיינע אַרטיקלען צושטרייט אין פערשידענע זשורנאַלען און אַלמאַנאַכען, געפינט מען אין זיי די צווייפלען און פראַגען, וועלכע דערנעהערען איהם צו אַלע שפּעטערע יודישע בעוועגונגען. סיי דער בונדיסט, ווי דער שפּעטערדיגער פּועל=ציון'ניק קענען געפינען אין בירנבוים'ס אַנאַליטיש=גריבלערישע שריפטען דיזעלבע פּראָבלעמען, צוליעב וועלכע זיי האָבען זיך אָבגעטיילט פון דעם געוועהליכען בעל=הבית'שען ציוניסט.

דער סאָציאַליזמוס האָט נישט געטראָפען אין נ. ב. אַ קלענערען ענטוזיאַסט, ווי די יודישע ג ע ג ע נ וו אַ ר ט ס=אַ ר ב י י ט אין די לענדער פון גלות. נאָך איידער עס איז געווען דער בעריהמטער העלזינגפאָרסער צוזאַמענפאָהר, איז שוין נ. ב. אַרויסגעטרעטען פאַר אַ ברייטען פּאָליטישען געגענוואַרטסאַרבייט=פּראָגראַם צווישען די עסטרייכישע

יודען. דורך אַ גליקליכען צופאַל איז נ. ב. געבאָרען געוואָרען אין עסטרייך, זיך פריה בעקאַנט מיט דער פסיכאָלאָגיע פון די גרויסע יודישע מאַסען אין גאַליציען און דערביי בעקומען אַן עכט־איירעפּעאישע ערציהונג, פערברענגענדיג זיינע יונגע יאָהרען אין דער סביבה פון דער מערב־איירעפּעאישער קולטור. אַלצדינג צוזאַמען האָט געבראַכט דערצו, אַז נ. ב. איז געוואָרען דער נאַטירליכער רינג, וואָס קייטעלטצוזאַמען דעם אָסט־יודען און דעם וועסט־יודען. ער איז אין געוויסען זין געוואָרען דער מערב־איירעפּעאישער אַחד־העם, דערביי פיעל קאָמפּליצירטער, האָטש נישט אַזוי קלאַסיש קלאָר, ווי דער רוסישער.

נישט איין גייסטיגען קריזיס האָט דורכגעמאַכט נ. בירנבוים. דער צאַרטער געוויסען, וואָס האָט איהם געטריבען צו זיינע נישט אָרגאַניזירטע ברידער, אין וועלכע ער האָט דערקענט אַלע סמנים פון אַ ליידענדער נאַציאָן, דער אייגענער געוויסען האָט איהם געטריבען צו דער גרויסער, אַרבייטענדער, ליידענדער מאַסע, וואָס האָט נאָר על־פּי טעות פערלאָרען איהרע כלי זיין געגען די בעדריקער. און גרויס איז געווען זיין „ריס אין האַרצען“ איידער ער האָט טעאָרעטיש פעראייניגט ביידע פאָדערונגען פון זיין גייסט. די אַלטע זעהונג איז געבליבען פריש ווי אין דער יוגענד, נאָר די פּערספּעקטיווע האָט זיך געענדערט. דאָס נאָהענטע האָט זיך ווייט אָבגערוקט. „פריי פליסען די געדאַנקען, אָבער האַרט שלאָגען זיי זיך אָב אין רוים“. דער רוהיגער איינזייטיגער,—אַ כונ׳דיגע איינזייטיגקייט,—אַחד־העמ׳יזמוס, האָט נישט געקענט בעפריעדיגען אַ נ. ב. ער בויט נישט קיין איינציגע זיילען פאַר זיין קינפטיגען שלאָס, ער וויל זיין סיי דער אַרהיטעקט, סיי דער מאַלער, סיי דער איינפאַכער מויערער. ער וויל דעם גאַנצען בנין אויפבויען. „אין בעשרענקטהייט צייגט זיך דער מייסטער“,— זאָגט געטהע, אָבער נ. ב. גלויבט נישט אין דעם זאַץ. ער איז נישט מקנא אַן אַחד־העם, וואָס קוקט אויף דעם יודען מיט דעם רוהיגען בליק פון אַ פאָלקס־קינד, וואָס האָט אַ טויזענד־יאָהריגע געשיכטע, פון שפּיץ פון די עגיפּטישע פּיראַמידען, און ביי וועמען ס׳איז נישטאָ קיין אַיילעניש אין זיינע פּלענער: „לכל עת ולכל זמן“, אַלע ווידערשפּריכע וועלען זיך אויסגלייכען. אַ פאָלק, וואָס איז אַזוי אַלט, האָט צייט. נ. ב. איז גראַדע דער געגענזאַץ פון אַחד־העם. אַזוי

ווי יענער שטעקט מיט לייב און לעבען אין דעם אַלטען יודענטום, אַזוי איז בירנבוים פול אָנגעוועהטאָגט פֿון פיין און נויט פֿון דער געגענוואַרט.

יעדער צייטשטראָם פערשלינגט איהם אויף אַ ווײַלע דורך זיינע וועלען אַזוי שטאַרק, אַז צייטענווייז פערטרינקען זיי אויך זיין יוגענד־זעהונג. אָבער באַלד שווימט ער ווידער אַרויס פון דעם תהום, וואָס האָט איהם אַ ווײַלע פערשלונגען, און זיין מוה אַרבייט שוין אויף אַ ברייטערע סינטעזע, אין וועלכער עס זאָל אַריין אי זיין ציוניזמוס, אי די נייע, געדעכטע צייטפאָדערונגען.

דערביי ווייזט ער אַרויס אַ געוואַלדיגע עקשנות. ער שטעלט זיך נישט אָב פאַר קיין צייט־קרבן. צוליעב דעם ציוניזמוס האָט זיך בירנבוים אויף די עלטערע יאָהרען אויסגעלערנט העברעאיש. און פונקט, אַזוי ווי די בעגייסטערונג פאַר איבסען האָט איהם געבראַכט דערצו, אין נויט און דחקות צו לערנען דעניש, אָט אַזוי האָט ער זיך גענומען צו עטליכע 40 יאָהר פון זיין לעבען זיך אויסצולערנען ריידען און שרייבען יודיש. אין דעם טאָג, וואָס ער האָט די יודישע שפּראַכענפראַגע פערענטפערט אין זין פון דער שפּעטערדיגער טשערנאָוויצער קאָנפערענץ (וועלכע ער האָט אייגענטליך צוזאַמענגערופען), האָט ער געפיהלט די הייליגקייט פון זיין פליכט צו זיין אַ זשאַרגאָניסט, נישט ערגער ווי אַ מענש פון די גרויסע יודישע פאָלקס־מאַסען.

*   *

*

עס איז נישט מעגליך אָבצושאַצען נ. ב. אַלס דעם געדאַנקען־העלד פון דער יודישער נאַציאָנאַלער בעוועגונג, ווײַל עס ליגען נישט פאַר אונז זיינע זעמטליכע שריפטען, וואָס ווערען אַזוי אונגעדולדיג ערוואַרטעט פון פיעלע זיינע פערעהרער. אָבער דאָס ווייס שוין היינט יעדער, וואָס איז גענויער בעקאַנט מיט דער ענטוויקלונג פונ׳ם ציוניסטישען געדאַנקען, אַז ד״ר נ. בירנבוים׳ס גרעסטע בעדייטונג בעשטעהט אין דעם, וואָס ער האָט מיט פיעל קענטניס און טיעפקייט ענטוויקעלט דאָס נאַציאָנאַל־יודישע פּראָבלעם. די פּערזאָן פון נ. ב. קען מען נעהמען אַלס סימבאָל פאַר אַלע יודישע פראַקציאָנען אין ציוניזמוס, די פועלי־ציון, ווי די דעמאָקראַטישע פראַקציאָן, די סיימיסטען, ווי די אויטאָנאָמיסטען. ער איז די בריק, וואָס פעראייניגט דעם אָסט-

יודישען מיט'ן וועסטליכען, טעאָרעטישען ציוניזמוס. ער איז צוגלייך דער גרויסער זוכער, וואָס מיהט זיך צו מאַכען פון ציוניזם אַ ברייטע, נאַציאָנאַלע וועלטאָנשויאונג, אין וועלכען עס פליסט אויך אַריין דער שטראָם פון אַלגעמיין-מענשליכע שטרעבונגען. דורך זיין איי-ביגעם גריבלען, דורך זיינע אייביגע צווייפלען ווירקט ער, ווי די האַנד פון אַ שטרענגען מדריך, וואָס לאָזט נישט אויף אַ רגע איינדרעמלען. און אַקוראַט, ווי ער וואָלט געפיהלט, אַז זיין אָרט איז נישט צווישען די „אויספיהרענדע געוואַלט“, האָט ער זיך אָבגערוקט פון די אָפי-ציעלע פיהרער פון דער בעוועגונג, און זוכט נור די יוגענד, דעם זעהנזוכטפאָלען בליק פון אַ טאַלענטפאָלער יונגער נשמה, וואָס וויל נישט וויסען פון אַלערליי פעסטע „קרעדא'ס“.

צווישען די „גענעראַלען“ פון איצטיגען ציוניזמוס איז נ. ב. דער „נביא“ פון איהם, און צווישען דעם קליינעם אָנצאָהל „נביאים“ וועט זיין נאָמען שטעהן אין די ערשטע רייהען.

זיין פינף-און צוואַנציגסטער שרייבער-יובילעאום וועט באַלד נאָך בולט'ער אַרויסווייזען, ווי טיעף ער וואָרצעלט אין די הערצער פון אונזער דענקענדער יוגענד. אַלס אַ בשורה פאַר'ן יודישען לעזער קענען מיר מודיע זיין, אַז קירצליך וועלען אַ טייל פון זיינע שריפטען ערשיינען אין יודיש אונטער דער השגחה פון מחבר אַליין.

ל. קאברין.

געזאמעלטע שריפטען, ניו-יארק.

ל. קאברין האט אנגעהויבען צו שרייבען מיט א יאהר 17 צוריק, ער געהערט צו די געצעהלטע יודיש-אמעריקאנישע שרייבער, וועלכע האבען געהאלפען בעשאפען אן'אמעריקאנישע יודישע בעלעטריסטישע און דראמאטישע ליטעראטור. יעקב גארדין, ז. ליבין און ל. קאברין זענען די שפיצען פון דער דאזיגער ליטעראטור. דער ערשטער נאמען איז ביי אונז גענוג פאפולער, וועניגער פאפולער זענען ביי אונז די לעצטע צוויי נעמען. כאטש עס ליעגט שוין א יאהר 10 ביי אונזערע בוכהענדלער א באנד נאוועלען פון איהם, כאטש פאר צוויי-יאהרען האט ער אונז מהנה געווען מיט א גראבען ראמאן פון יודישען עמיגראנטישען לעבען — פונדעסטוועגען איז ל. קאברין זעהר וועניג בעקאנט ביי אונז. דער גאנצער קאברין ליעגט צוזייהט און צושפרייט אין דער יודיש-אמעריקאנישער פרעסע. ער, וואס איז הויפטזעכליך א נאוועליסט, דער טעכניקער פון דער קורצער מעשה'לע, קאן נור דעמאלט בעקומען די ריכטיגע אבשאצונג, ווען זיינע צושפרייטע נאוועלען זאלען ווערען געזאמעלט אויף איין ארט. און דאס האט ערשט פאסירט, ווען דער אמעריקאנישער זשורנאל „צוקונפט" האט געגעבען אלס פרעמיע זיינע אבאנענטען די געזאמעלטע שריפטען פון ל. קאברין, א שען-געדרוקטען באנד פון 974 זייטען, וואס ענטהאלט 70 געקליבענע נאוועלען.

צי האט געוואונען ל. קאברינ'ס נאמען דאדורך, וואס ער האט פעראייניגט זיינע בעלעטריסטישע סקיצען אין איין בוך? צי ווערט איצט אונזער פארשטעלונג וועגען זיין טאלענט קלערער? צי

איז מיט דעם בּוך צוגעקומען אין דער ליטעראַטור אַ נייע קינסט־
לערישע פּערזענליכקייט?

ליידער, מוז מען זיך מודה זיין, אַז ל. קאָבּרין אין דער טונ־
קעלער אַטמאָספּערע פון זיין ליטעראַרישער צושפּרייטקייט
האָט מעהר צוגעצויגען צו זיך דאָס אינטערעס פון קריטיקער
און בּעאָבּאַכטער פון דער יודישער ליטעראַטור, ווי איצט, ווען
ער האָט זיך אונז פאָרגעשטעלט אין זיין גאַנצען וואוקס.

ל. קאָבּרין פערמאָגט אַ סך טהעמעס, עס פעהלט איהם אָבּער
די איין־איינציגע שטימונג, וואָס מאַכט פון דעם געוועהנליכען
נאָוועליסט, מעשה׳לעך־שרייבּער אַ קינסטלערישע פּערזענליכקייט;
עס פעהלט איהם די שטימונג, וואָס ליעגט הינטער יעדער ער־
צעהלונג, ווי אַ דונקעלער אָדער פרעהליכער הינטער־גרונד, אָדער
וואָס ציהט זיך, ווי אַ מוזיקאַלישער גרונד־מאָטיוו דורך איט־
ליכער סקיצע. זיינע נאָוועלען האָבּען מעהר דעם כאַראַקטער פון
אַ נישט שלעכט־דערצעהלטען אַנעקדאָט. זיי פעראינטערעסירען
דעם לעזער מעהר דורך די פאַבּולע (ספור המעשה), איידער
דורך די אָריגינעלע פּערזענליכע אַרט צו זעהן און צו פיהלען
מענשליכע שיקזאַלען און עפּיזאָדען פון מענשליכען לעבּען.

ל. קאָבּרינ׳ס שריפטען זענען געטיילט אין זעקס טייל. די נאָ־
וועלען זענען ניט חראָנאָלאָגיש געאָרדענט, נאָר לויט דער טהע־
מאַ נאָך, און כאָטש אין יעדען טייל געפינען מיר זאַכען, וואָס
צושיידט זיי איינס פון איינאַנדער מעהר אַלס אַ צעהנדליג יאָה־
רען, דאָך זעהען מיר צווישען די יוגענד־אַרבּייטען און די שפּע־
טערע (מאַכמאָל שיינט זאָגאַר, אַז די יוגענד־אַרבּייטען זענען
בּעסער פאַר די שפּעטערדיגע נאָוועלען), קיין אונטערשיעד נישט,
דיזעלבּע שפּראַך, די אייגענע וועניג כאַראַקטעריסטישע אַרט צו
שילדערן, די אייגענע חסרונות אין דער בּעהאַנדלונג פון דעם
טהעמאַ. מען זעהט, אַז ל. קאָבּרין האָט אין קינסטלערישען זין
זיך וועניג וואָס ענטוויקעלט. דאָס לעבּען האָט איהם נור
בּערייכערט מיט טהעמעס, האָט אָבּער נישט פערטיעפט זיין קונסט
און איהם נישט געמאַכט זעהענדיגער.

זיינע 13 נאָוועלען אונטער דעם טיטעל „ליעבע“ זענען מיטעלמעסיג אין דער גאַנצער אויפפאַסונג. אין דער יודישער ליטעראַטור איז אַפילו אַ נייעס דאָס טהעמאַ „יענקעל בוילע“ (פון יודישען פישער־לעבען), פאַר'ן רוסיש־יודישען לעזער זענען אַפילו אינטערעסאַנט מאַנכע כלאחר־יד הינגעוואָרפענע איינצעלהייטען פון אַמעריקאַניש־יודישען לעבען — אָבער נאָכ'ן לייענען לאָזען זיי נישט איבער קיין טיעפערן צייכען אין זכרון פון לעזער.

די נאָוועלען אונטער'ן טיטעל „פאַמיליען־לעבען“ זענען קליינע בילדלעך, וואָס ווייזען, אַז קאָברין האָט אַנ'אויג פאַר מאַנכע קליינינקייטען פון דעם לעבען אין דער פאַמיליע, אָבער וואָס ווערען אָפט פערדאָרבען דורך די פיעל איבערטרייבונגען אין דער שילדערונג („אַ בעשערטע זאַך“) און דורך די אַנעקדאָטישע נאַקעטע אַרט צו בעשרייבען פערשיעדענע עראָטישע סצענעס.

זעהר שוואַך און אין געוויסען גראַד באַנאַל זענען די שילדערונגען פון יודישען קינסטלער־לעבען. די נאָוועלע „ער און זי“, וואו עס איז, דאַכט זיך, אַרויסגעשטעלט דער אַלטער גאָלדפאַדען און אַ יונגער אַמעריקאַנישער „יודעלע קלאַפשטערן“ פון לאַטיינער'ס חדר — איז אַנ'אַמעריקאַניש אויפגעבלאָזען מעשה'לע, וואָס ווירקט אויפ'ן לעזער דורך זיין אוננאַטירליכקייט לעכערליך.

בעסערע זאַכען געפינען מיר אין „צייט און מענשען“. בעזונדערס געלונגען איז ל. קאָברינ'ען זיין טיפ „קאַרל מאַרקס“ צווישען די יודישע עמיגראַנטען־סאָציאַליסטען, וואָס איז, איבעריגענס, געשריבען געוואָרען פון קאָברין מיט אַ יאָהר צעהן צוריק. אין פינפטען טייל צייכענט זיך אויס מיט'ן פרישען טאָן די ערצעהלונג „דער מילכיגער בית מדרש“ (1904). דער זעקסטער טייל, „קאָמישעס און טראַגי־קאָמישעס“, איז אים אַלגעמיין מיטעלמעסיג. ל. קאָברין האָט נישט דעם געבאָרענעם קאָמישען טאָן, און זעלטען ווען צווינגט ער דעם בעסערען לעזער צו אַ קאָמישען שמייכעל.

אים אַלגעמיין מוז מען זאָגן, אַז ל. קאָבריניעָן, וואָס האָט אָנגעהויבן שרייבן יודיש אין אַמעריקאַ, האָבן זיך בעסער פּאַר אַלץ איינגעגעבן סיי אין דער שפּראַך, ווי אין דער כאַראַקטעריסטיק די ליטווישע „היימישע בילדער". קאָברין אַליין פיהלט דאָס אויסגעצייכענט. „לעבענדיג אין אַמעריקא, האָב איך זיך צייטענווייז דערמאָהנט אָן די בילדער פון דער אַלטער היים, און די שטאַרקסטע פון זיי, וואָס האָבן זיך אַם טיעפסטען איינגעקריצט אין מיין נשמה, האָב איך דאַן אין ערצעהלונגען געשטאַלטעט. אַזוי זענען בעשאַפען מיינע ערצעהלונגען „יענקעל בוילע", „דער מילכיגער בית מדרש" און די אַנדערע פון היימישען לעבען" — זאָגט ל. קאָברין. די ערצעהלונגען פון היימישען לעבען האָבען איהם זיך לייכטער געגעבן ביי דער אַרבייט, ווי די ערצעהלונגען פון אַמעריקאַנישען לעבען. „שרייבענדיג וועגען דעם יודישען לעבען אין רוסלאַנד, האָב איך — שרייבט קאָברין — געהאַט פאַר זיך אַ בעשטימטען אויסגעאַרבייטען גאַנצען טיפּ מיט אַ בעשטימטער וועלט-אַנשויאונג, אַ נחלה פון דורות און דורות, וועהרענד שרייבענדיג פון יודישען לעבען דאָ האָב איך אימער געהאַט פאַר זיך פערבלאָנדזשעטע נשמות, נישט איינגעשטעלטע כאַראַקטערען, אַ כאַאָס-לעבען... און פון כאַאָס צו שאַפען לעבען און געשטאַלטען, דאָס איז נישט לייכט".

שאַפען פון אַ כאַאָס געשטאַלטען איז נור אַ גאָט מעגליך, ל. קאָברין איז אָבער נישט דער גאָט-געבענשטער קינסטלער, וואָס שאַפט פון כאַאָס. ער איז בכלל נישט פון דעם סאָרט שרייבער, וואָס מען פיהלט אין איהם אַ זעלבשטענדיגע פערזענליכקייט. אַזוי ווי הינטער זיינע דראַמען זעהט מען דעם שאָטען פון רבי'ן יעקב גאָרדין, אַזוי וואַרפען זיך אין די אויגען צעהנדליגער שאָטענס ביים לעזען פון זיינע נאָוועלען. כאָטש קאָברין זאָגט מיט שטאָלץ אין זיין פאָררעדע צו די שריפטען, דאָס די יודיש-אַמעריקאַנישע צייטונגען האָבען נישט געהאַט פאַר זיך קיין מאָדעל, ווי למשל: די יודיש-רוסישע, — דאָך פיהלט מען אויף יעדען טריט דעם איינפלוס פון עמיצען אין יעדער נאָוועלע קאָברינ'ס, אָבער ליידער איז דער „עמיצער" אַליין אַזאַ

קליינע ציפֿער אין דער אַלגעמיינער ליטעראַטור, אַז עס איז שווער איהם אָנצורופֿען ביים נאָמען.

די אַבּראַמאָוויטש'עס, פּרץ'ס, די נאָמבערג'ס, די אַש'ס זענען געשטאַנען אונטער דעם איינפֿלוס פֿון דער רוסישער און פּוילישער ליטעראַטור; די אַמעריקאַנער אָבער האָבען פֿון קיין זייט קיין מדריך נישט געהאַט; דען די אַמעריקאַנישע ליטעראַטור איז בכלל נישט ווערטה צו טראָגען דעם דאָזיגען נאָמען אויף זיך. אַזוי שרייבט ל. קאָבּרין. דערביי פֿערגעסט ער, אַז די אַמעריקאַנישע ליטעראַטור איז די ליטעראַטור פֿון דער ענגלישער שפּראַך. שעקספּיר, בייראָן, וואַלטער סקאָט, טהאָמאַס מאָר און די שפּעטערע שולען ביז אַנ'אָסקאַר אואַילד — ווערען מיט אַמאָל אויסגעמעקט פֿון קאָבּרינ'ס זכּרון, ער בעמערקט אויך נישט די סתּירה, ווען ער וויל אונז, רוסישע יודען, איינריידען, אַז אַנ'אַמעריקאַנער יודישער שרייבער, וואָס האָט זיין יוגענד צוגעבראַכט אויף די רוסישע קלאַסיקער, איז מיט אַמאָל געוואָרען אין אַמעריקאַ אַ נייער מענש, וואָס האָט פֿערלאָרען דעם זכּרון פֿאַר אַליץ, וואָס איז געווען אויף יענער זייט ים.

איבּעריגענס, אַ ווײַלע ווייטער כאַראַקטעריזירט קאָבּרין אַליין די ערשטע פּיאָנערען פֿון דער אַמעריקאַניש-יודישער ליטעראַטור מיט די ווערטער: „די דאָזיגע יונגע-לייט האָבען גערעדט רוסיש צווישען זיך, האָבען געוואוסט פֿון אַ טשערנישעווסקי און אַ דאָבּראָליובאָוו, פֿון אַ פּיסאַרעוו, ביעלינסקי, פֿון אַ טאָלסטאָי און טורגעניעוו“, און עס קומט אויס, אַז די שרייבער אין אַמעריקאַ האָבען געהאַט די אייגענע מאָדעלען ווי זייערע רוסישע ברידער. אמת, זיי האָבען נישט געוואוסט פֿון ר' מענדעלי מוכר ספֿרים, אָבער מענדעלי אַליין, פּרץ אַליין האָבען אויך נישט געוואוסט פֿון אַ מענדעלי און אַ פּרץ און דאָך זענען זיי געוואָרען די שעפֿער פֿון אַ נייער ליטעראַטור. ל. קאָבּרין איז איינער פֿון די פּיאָנערען פֿון דער יודישער נאָוועלע אין אַמעריקאַ, אָבער דער פּיאָנער איז נאָך נים קיין שעפֿער, און ווען ל. קאָבּרין מיינט, אַז ער האָט געשאַפֿען אָהן פֿאָרגענגער, בעווייזט עס נור, אַז ער איז טאַקי נור אַ פּיאָנער, נישט קיין שעפֿער, ווייל דער לעצ-

טער פֿיהלט שטענדיג די וואָרצלען, פֿון וואַנען עס ציהט זיין ווערק די זאַפֿט און חיות.

*   *
*

אין דער פֿאָררעדע צו די שריפֿטען דריקט קאָבֿרין אויס דעם געדאַנק, אַז די יודיש־אַמעריקאַנישע ליטעראַטור איז, וואָס אָנבעלאַנגט נייע מאָטיווען, געווען דרייסטער ווי די היגע. זיי, די אַמעריקאַנער שרייבער, האָבען צוערשט אָנגעהויבען בעהאַנדלען די ליעבע און אַלערליי עראָטישע פּראָבלעמען, זיי האָבען צוערשט אַרויסגעשטעלט אין נאַטירליכע פֿאַרבען דעם יודישען אַרבייטער, זיי האָבען צוערשט אָנגעהויבען שילדערן דעם טיפּ פֿון אַ יודישען רעוואָלוציאָנער, דעם טיפּ פֿון דער מאָדערנער פֿרוי. מיר דוכט זיך, אַז דאָס איז אַ שטיקעל גוזמא. ערשטענס, איז פּרץ געווען דער ערשטער, וואָס האָט בעריי׳כערט די יודישע ליטעראַטור מיט דעם ליעבע־פּראָבלעם. ד. פּינסקי אין רוסלאַנד איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט ענטדעקט דעם אַרבייטער פֿאַר דער יודישער נאָוועלע. און וואָס אָנבעלאַנגט דעם רעוואָלוציאָנער און דער מאָדערנער פֿרוי — מוז איך מודה זיין, אַז איך האָב זיי נאָך נישט געפֿונען, נישט ביי אונז, נישט ביי די אַמעריקאַנער. נעהמט מען דעם בעגריף פֿון אַ רעוואָלוציאָנערן טיפּ טיעפֿער, נעהמט מען אויך ערנסטער דעם בעגריף פֿון דער מאָדערנער פֿרוי — מוזען מיר זאָגען, אַז זיי האָבען נישט געפֿונען אין אונזער ליטעראַטור קיין אָבשפּיעגלונג, און קיין אָבשפּיעגלונג האָבען זיי ניט געקענט געפֿינען, ווייל זיי, די טיפּען זענען נאָך אפשר נישטאָ. געווים קאָן מען שרייבען אויפֿ׳ן „קליינעם בונד" אַ מזמור ווי קאָבֿרין און זיי בעשרייבען ווי העלדען מיט אַ פּאָהן אין איין האַנד און מיט אַ רעוואָלווער אין דער אַנדערער. מעהר אָבער ווי בענגאַלישע פֿייערווערק וועט אַזאַ מזמור נישט זיין. דער „קליינער בונד" איז איצט שוין בר־מצוה געוואָרען און לאַכט אַליין פֿון קאָבֿרינ׳ס גוזמאות׳דיגער פּאָעזיע מכח איהם.

און דאָך איז ל. קאָבֿרין נישט אינגאַנצען אונגערעכט. אין איהם רעדט נישט דער קינסטלער, נאָר דער מענש, וואָס האָט

זיך אויסגעלערנט די טעכניק פֿון אַ נאָוועלע שרייבען. איהם איז וויכטיגער דאָס טהעמאַ, ווי די קינסטלערישע אויסאַרבייטונג פֿון אַ כאַראַקטער. און וואָס אָנבעטרעפֿט טהעמעס, האָט די אַמעריקאַנישע ליטעראַטור, וואָס איז געוואַקסען מיט'ן טאַגע־בלאַט און זיך פֿריה אויסגעלערנט די קונץ צו געבען דעם לעזער אינטערעסאַנטען לעזע־מאַטעריאַל, געווים אַריבערגעיאָגט די היגע, וועלכע וויל מ ע ה ר געבען, ווי פּשוט'ען לעזע־מאַטעריאַל.

אַלס לעזע־מאַטעריאַל געהערען ל. קאָברינ'ס שריפֿטען נישט צו די שלעכטע. וועניג קונסט, אָבער אַ סך מעשׂה'לעך, וואָס זענען גוט צום פֿערוויילען זיך.

III. נאָטיצען פון א קריטיקער.

ל. שאַפּירא.

(נאָוועלען. וואַרשוי, פערלאַג „פּראָגרעס").

צווי פאַקטען אין לעבען פון ה' ל. שאַפּירא האָבען געמאַכט פון איהם אַ ליטעראַטען: די פּאָגראָמען אין די אָקטאָבער־טעג און זיין רייזע נאָך לאָנדאָן און אַמעריקא אין דעם אייגענעם יאָהר. אייגענטליך איז דאָס ניט געווען קיין רייזע, נור אַ ווילדע לויפעניש, וואוהין די אויגען טראָגען, אַ ווילדער אימפּעט, וואָס האָט איהם געטריבען פון דעם לאַנד, וואו ס'האָט זיך אָקאָרשט געגאָסען יודיש בלוט.

דערמיט וויל איך אָבער ניט זאָגען, אַז ל. שאַפּירא האָט ערשט נאָך דער גרויסער יודישער קאַטאַסטראָפע זיך אָנגעהויבען פיהלען אַלס קינסטלער. נאָך איידער עס זענען ערשיענען זיינע איצטיגע נאָוועלען האָבען זיך שוין וואו ניט וואו און ווען ניט ווען בעוויזען קליינע, שענע פּראָבען פון זיין פעדער. „דער רב און די רביצען", „שטאַרקער" — דיביידע זאַכען האָב איך שוין געלייענט פאַר אַ יאָהר זעקס צוריק, און איך געדענק גאַנץ גוט, דאָס פון צייט צו צייט האָבען זיך בעוויזען קליינע, אָבגעפיילטע קינסטלערישע אַרבייטען אין פערשיעדענע יודישע אויסגאַבען, ווי „צווישען פעלדער" און אַנד.

אָבער כל זמן עס האָט איהם ניט געטראָפען מאָראַליש דאָס אומגליק פון די אָקטאָבער־טעג, כל זמן די יודישע ערנידערונג און שוצלאָזיגקייט האָט ניט אויסגעבערענט אַ וואונד אין זיין האַרצען, איז ער געווען אין דער יודישער ליטעראַטור נאָר אַ צופעליגער גאַסט.

ערשט פאַר אַ יאָהר פינף צוריק האָט ער אָנגעהויבען עפטער

צו שרייבן, עפֿטער צו ענטפּלעקען זיין קינסטלערישן „איך“ פֿאַר דאָס יודישע פּובליקום.

ל. שאַפּיראָ איז פֿאַר דעם ליעבהאָבער פֿון דער יודישער ליטעראַטור אַן אָריגינעלע ערשיינונג. ערשטענס, קומט ער צום לעזער מיט אַ פֿאַרטיגע אייגענאַרטיגע טעכניק, מאַכט קיינעם ניט נאָך און עהנט קיינעם ניט פֿון אונזערע יודישע גדולים. צווייטענס, איז ער כמעט דער איינציגער, וואָס וויל ניט הערען און ניט וויסען פֿון יודישען שטעדטעל. דאָס וואָס שפּיעלט זיך אָב אין זיינע ערצעהלונגען, פּאַסירט וואו איהרווילט. — נור ניט אין די טונעיאַדעווקעס און קאַבצאַנאָווקעס.

ווי בעקאַנט קאָנען זיך אונזערע יונגע שרייבער ניט בעפֿרייען פֿון דעם אָרט, פֿון וואַנען זיי שטאַמען, און אַזוי ווי אַלע אונזערע „יונגע“ שטאַמען פֿון קליינע שטעדטלעך, שפּיעגעלט זיך אין זייערע זאַכען קיינמאָל ניט אָב אַ ברייטערעס, קאָכענדיגעס, רייכערעס לעבען, ווי מיר זעהען דאָס אין אַ וואַרשוי, ווילנא, אָדעס, ריגא א. ז. וו.

אַודאי זענען ניט שולדיג דערין אונזערע „יונגע“. אַקוראַט ווי די רוסישע ליטעראַטור שמעקט שטענדיג מיט דאָרף, אַקוראַט ווי די אייראָפּעאישע — מיט דער לופֿט פֿון די גרויסע שטעדט און פֿאַבריק-צענטרען, אַזוי הערט זיך פֿון אונזער יודישער ליטעראַטור, וועלכע איז נאָך ביז ניט לאַנג אויפֿגעוואַקסען אויף אַ קליינשטעדטעלשער סביבה, דער ריח פֿון יודישען שטעדטעל. ל. שאַפּיראָ מאַכט אָבער אַן אויסנאַהם. אין די אַלע 14 זאַכען, וואָס עס גיט אונז היינט ל. שאַפּיראָ, הערט איהר קוים דעם אָבקלאַנג פֿון אַ קליינשטעדטעלדיגער סביבה. חוץ איינִיגע זאַכען („שטאַרקער“, „אין דער טויטער שטאָדט“); אַוואו עס רייסען זיך אַריין איניגע קליינשטעדטעלשע קולטור-שטריכען, איז דאָס נאָוועלען-בוך פֿריי פֿון יעדען ענגען פּראָווינציאַליזמוס.

דאַדורך בעקומען אפֿשר זיינע נאָוועלען אַ שוואַכערען יודישען קאָלאָריט, אָבער צוגלייך שאַפֿט ער אַ מעגליכקייט פֿאַר דער יודישער קונסט אַרויסצוגעהן פֿון די ד' אמות פֿון אַ טונעיאַדעווקע.

אָבער דאָס זענען דערווייל נור אויסערליכע סמנים, וואָס אונטערשיידען ל. ש. צווישען זיינע חברים בעלעטריסטען.

אַלס קינסטלער־טיפּ צווישען אונזערע „יונגע" איז ער כאַראַקטעריסטיש מיט זיין שווייגענדיגע פּעדער. זי האָט די מעלה, דעם פיינפיהלענדען לעזער אַרומצוּוויקלען אין אַן אַטמאָספערע פון אַ שטילקייט; פון אַ שטילקייט וואָס שרייט, פון אַ פערגליווערטקייט, וואָס ווערט באַלד מוזען ווערען צופּלאַצט אין טויזענדער שטיקער, פון אַ שטילקייט פון אַ פולווערפאַס, צו וועלכער עס רוקט זיך דער ברענענדער קנויט. ניט דער לעצטער טראַגישער מאָמענט מיט זיינע קולות און ווילדען געפילדער אינטערעסירט איהם, ווי די פּאָר סעקונדען פריהער, וואָס גרייטען צו דעם טראַגישען מאָמענט, ניט דאָס געבאָרענע, זונדערן דאָס שוואַנגערע, ניט דאָס שרייענדיגע לעבען, ווי די שטילע איינגעהאַלטענע קאָנוואולסיעס פון אַ קומענדיגען לעבען. אַזאַ קינסטלער־טיפּ גיט זיך מעהר אָב מיט די זייטיגע ניואַנסען פון אַ לעבעדיג בילד, ווי מיט דעם בילד אַליין, מיט דעם פערבאָרגענעם אין מענשען, — וואָס איז נאָך פאַר איהם אַליין ניט קלאָר, — ווי מיט דעם פּאַרטיגען ענטפּלעקטען.

זוכט ניט ביי ל. שאַפּירא, דאָס וואָס מען רופט, מעשיות; מעשיות, וואָס ליגען ווי אַ יאָדרע אין אַ נוס, אַרום וועלכע עס וויקעלט זיך אַרום די זייטיגע בעשרייבונג. אין ערגיץ פון די 14 נאָוועלען געפינט איהר ניט קיין מעשה, וואָס לאָזט זיך דערצעהלען ווי אַן אַנעקדאָט. דערפאַר פיהלט איהר שוין פון דער ערשטער צייל, אַז עס זיצט פאַר אייך אַן אָנגעלאָדענע נשמה, אָנגעלאָדען מיט פּיין, האַרצוועהטאָג, מיט ליעבשאַפט צו דער נאַטור, צו אַ יונג, פריש לעבען, מיט ליעבשאַפט צו דעם טראַגישען מענשליכען שיקזאַל. דאָס רעדט מיט אייך ניט דער געוועהנליכער נאָוועליסט, נאָר די נשמה פון אַן איינזאַמען ווייכפיהלענדען מענשען.

אייגענטליך האָט ל. שאַפּיראָ זיך ניט ריכטיג טאַקסירט. ניט קיין נאָוועלען האָט ער אונז געגעבען, נור אָריגינעלע זעלענצושטענדע אין אַ בעלעטריסטישער פאָרם.

און נאָך איינס בעמערקט מען בײַ ל. שאַפּיראָ. ער שטעהט צום לעבען אין אַנ׳אַנדער פּערספּעקטיווע, ווי אונזערע „יונגע“. ער האָט זיך שוין אַזוי אָבגערוקט פֿון איהם, אַז ער זעהט עס שוין ווי אַ ווייטע לאַנדשאַפֿט (פּייזאַזש). מאַנכמאָל בעקומט דאָס לעבען בײַ איהם אַ פֿער׳חלומ׳טען אויסזעהן, עפּיס ווי אַנ׳עולם־הדמיון, מאַנכמאָל שיינען איהם דאַדורך די מענשען אין לעבען ווי „קאַטאָוועס־מענשעלעך“ און מאַנכמאָל זעהט ער צוליעב זיין אָבגערוקטקייט נור דעם אויסנאַהם, דאָס גיפֿטיגע, „די שלאַנגען און עקדעשען“ פֿון לעבען.

איך בין ניט געקומען איבערצוגעבען דעם לעזער דעם אינהאַלט פֿון דעם טאַלענטפֿאָלען נאָוועלענבוך. נאָך דער געגעבענער חאַראַקטעריסטיק מוז מען דאָס בוך לעזען, ווי מען לעזט אַ געדיכט אָדער אַ פּאָעזיע אין פּראָזאַ. בײַ דער איבערגאַבע פֿערלירט זיך גראָד דאָס, וואָס איז אַזוי מוזיקאַליש און שען.

בעמערקען וויל איך נור, אַז דאָס בוך טיילט זיך אין דריי טיילען, וועלכע זענען פֿעראייניגט זעהר ניט אָרגאַניש.

די ערשטע 4 נאָוועלען זענען פּאָגראָם־נאָוועלען. אין צענטר פֿון יעדער שילדערונג פֿערפֿאָלגען דעם פֿערפֿאַסער שרעקליכע בילדער פֿון אַ יודישען פּאָגראָם. אַ גאַנץ אַנדערע שטימונג רופֿט אַרויס דער טייל „אויפ׳ן ים“, וועלכער איז דער בעסטער געלונגענסטער טייל אין בוך. דער לעצטער טייל „שטריכען“ זענען טאַקי ניט מעהר ווי שטריכען און פֿערדאַרבען דעם שטאַרקען אַיינדרוק, וואָס לאָזט איבער דער צווייטער טייל.

וואָס אָנבעטרעפֿט די פּאָגראָם־בילדער האָבען זיי געמעגט ערשיינען אין אַ בעזונדער בוך. זיי זענען בײַ אַלע מעלות געשריבען פֿאַר דער צייט און פֿערפֿאַסט אונטער דעם אַיינדרוק פֿון דער צייט. זיי קאָנען מעהר ניט געבען אַ בעגריף, ווי יודען האָבען רעאַגירט אויף פּאָגראָמען, אָבער אין תוך האָבען זיי קיין גרויסען קינסטלערישען ווערט ניט. אַ צו־אָנגעצויגענע סטרונע — פּלאַצט, — גיט אָבער ניט קיין מוזיקאַלישען טאָן. דער פּאָגראָם אַלס צענטר אין אַנ׳ערצעהלונג און אַלס הויפּט־מאָטיוו, וואָס קאָן מאַכען אַפילו פּלאַצען אונזער נשמה, איז אַזאַ אָנגעצויגענע סטרונע און קאָן אונז ניט געבען קיין קינסטלע־

רישען פֿערגניגען. ניט איין טאַלענט האָט שוין געמאַכט ביי
אונז דעם דאָזיגען פֿעהלער (שניאור, פּינסקי און אַנד.) און
ל. שאַפּיראָ, וואָס האָט אַלס פּערזאָן אַזוי טיעף איבערגעלעבט
אונזער שאַנד אין 1905, האָט זיך אויך ניט געקאָנט איינהאַל-
טען ניט צו שרייבען פּאָגראָם-נאָוועלען. זייערע אייגענע נאָהענ-
טע ליידען האָבען זיי געוואָלט בעאַרבייטען. דאָס אָבער וואָס
איז צו נאָהענט לאָזט זיך קיינמאָל ניט בעאַרבייטען. די קונסט
פֿאָדערט, אַז די וואונד זאָל זיך שוין פֿערהיילען, איידער מען
נעהמט זי קינסטלעריש שילדערן — און דאָס איז ביי אונז נאָך
ניט דער פֿאַל.

דאָך בעקענען מיר זיך אין אַלע טיילען פֿון שאַפּיראָ'ס בוך
מיט אַן ערנסטען, איינזאַמען קינסטלער, וועלכער האָט ליעב דאָס
לעבען, קוקט אָבער אויף איהם פֿון אַ ווייטער פּערספּעקטיווע
און פֿיהלט די שרעקליכע, שוידערנדיגע טראַגישע שטילקייט,
די שטילקייט, וואָס ליעגט צווישען וואָלקען און דונער.

דוד איינהארן.

אונטער דעם טיטעל „שטילע געזאַנגען“ האָט דוד איינהאָרן צונויפגעזאַמעלט זיינע ליעדער, וועלכע זענען צושפּרייט אין צייטונגען, זאַמעלביכער און אַלערליי יום-טוב-בלעטלעך.
עס זענען נאָך נישטאָ קיין פיער יאָהר, זינט ד. איינהאָרן האָט אָנגעהויבען זיך צו בעווייזען אין אונזער ליטעראַטור. צווישען דעם בינדטעל ליעדער, וואָס ער האָט געבראַכט, איז געווען:

אונ גרויס איז דער מדבר, אין וועלכען איך וואַנדער...
דאָס ווינדטעל פערוועהט מיינע עלענדע טריט.
אַך, ווינדטעל, דו ווינדטעל, פערוועה נישט די צייכען,
די צייכען, וואָס ווייזען, אַז איך האָב געלעבט...

———

און ברייט איז דער מדבר, נאָר איינג איז אין האַרצען,
און אָפטמאָל פון איינגשאַפט שטיל קאַפּעט אַ טרעהר...
אַך, זעמדלעך, איהר זעמדלעך, נישט שלינגט אַיין די טרעהרען—
די צייכען, וואָס ווייזען, אַז איך האָב געבענקט.

———

הויך אויבען צושפּרייט זיך אַ פינסטערער הימעל...
איך פיהל ווי עס רוקט זיך אַליץ נעהנטער דער טויט.
פערשיט מיך, דו ווינדטעל, אַך שלינגט מיך אַיין זעמדלעך!
זאָל קיינער נישט וויסען דעם סוף פון מיין וועג... (ז. 24).

אַ נייער טאָן האָט געקלונגען אין זיי. אַ שטילע בענקשאַפט, אַ שטילער פחד פאַר'ן לעבען, דער ציטערדיגער טאָן פון אַ קראַנקען קינד, וועלכער שטרעקט אויס די בלייכע הענד אויף אַלע זייטען, האָט אָבער קיין כח נישט צו האַלטען לאַנג אין האַנד די צאַצקע, וואָס מען גיט איהם. איינהאָרנ'ס פּאָעזיע איז די פּאָ-

עזיע פֿון פּרץ׳ס „קראַנקען יונגעל“. ער פֿערטראָגט נישט קיין שטאַרקע פֿאַרבען, קיין גרויסע ליכֿטיגקייט. קיין צו־שטאַרק געפֿיהל, קיין צו־טיעפֿען געדאַנק. די געוועהנליכֿע פֿאַרבען פֿון לעבען בלענדען דאָס קינד מיט זייער צו־גרויסער העלקייט. דאָס קאָן נור לעבען און עטעמען אין אַ צימער, וואו געדיכֿטע שטאָרען ציהען זיך איבער די פֿענסטער און שוואַכֿען אָב די שטראַהלען פֿון טאָג. און קומען אָן די פֿאַר־נאַכֿטען, ווען די וועלט אַרום ווערט פֿון זיך אַליין פֿערשוועכֿט, — געהט ער אַרויס פֿון זיין קראַנקען צימער און באָדט זיינע שלאַפֿע גליעדער אין לבֿנה־שטראַהלען און אין די „ווייסליכֿע זיידענע נעבלען“ פֿון אַ שטילער נאַכֿט. ראָזע נעבלען, זאַנפֿטע ווינדטעלעך, אַ טייכֿעל, וואָס מורמעלט, בלאַסע שטערנדלעך, לבֿנה־שיין — דאָס זענען די פֿאַרבען און קלאַנגען, וועלכֿע מאַכֿען פֿול איינהאָרנ׳ס פּאָעזיע.

פֿון די ברייטע גאָלדענע פֿעלדער וועהט אַ ווינטעלע אַ זאַנפֿטער.
און דער קלאָרער טייכֿעל מורמעלט, ווי פֿון שלאָף אַ קינד,
טיעף פערזונקען אין געדאַנקען שטעהען דרעמלענדיג די ביימער,
און די דונקעלע לאָנקע הילט אַ ראָזער נעבעל איין.

— — — — — — — — — — —

בלאַסער, בלאַסער ווערט דער רויטער פֿלעק אין בענקענדיגען
מערבֿ,
און אַ שאָטען אַ געהיימער הילט די פֿעלדער איין.
ווייט אין מזרח הויבט אָן בלייכֿען, עמיץ הויבט דאָרט אָן צו
האָפֿען...
וואַרט, עס וועט זיך באַלד צוגיסען דער לבֿנה־שיין...

נור ליעבער פֿאַר אַליץ האָט ער די נעבלען, די ראָזע נעבלען, די ווייסליכֿע זיידענע נעבלען, די זיידענע טולען פֿון ליכֿטיגע אָוונדס, די זיידענע צאַרטע שאָטענס פֿון אַ נאַכֿטיגען דרעמיל, קורץ, דעם פיינעם דינעם נעץ, וואָס פֿערציהט די שטאַרקע העזה׳דיגע פֿאַרבען פֿון לעבענס־פּנים מיט אַ שלייער, און מאַכֿט פֿון רייכֿען קאָכֿעדיגען, ליידענשאַפֿטליכֿען טאָג אַ כּלה־פּנימ׳ל, וואָס גאַרט, בענקט, טרויערט שטיל און חלומ׳ט זיך פֿון עפּיס אַ בן־מלך אָדער אַ פֿער׳כּישופֿ׳טער פּרינצעסין.

ד. איינהאָרן פֿערוואונדערט נישט דעם לעזער מיט זיינע אָריגינעלע בילדער, זעלטענע איינפֿאַלען און דעסגלייכֿען. עס געפֿינט זיך ביי איהם נישט קיין איין מאָטיוו, וואָס אַנדערע, יודישע אָדער נישט־יודישע פּאָעטען זאָלען דאָס שוין נישט האָבען בעריהרט. נאָכֿמעהר. מען פֿיהלט, אַז עס זענען איהם נישט פֿרעמד די אויסלענדישע און די רוסישע פּאָעטען. דאָס, וואָס ער בעוועגט זיך אין זיינע לידער נור מיט דעם מוזיקאַלישען ריטם אַליין, אַוועקוואַרפֿענדיג אָן אַ זייט דעם גראַם — בעווייזט, אַז ער איז אַ תּלמיד פֿון דער מאָדערנער אייראָפּעאישער פּאָעזיע. ער בעזיצט אָבער צוויי מעלות, וואָס צייכֿענען איהם אויס צווישען אַ סך פֿון זיינע חבֿרים: דער טאָן, דער טאָן פֿון אַ שענער קראַנקער יוגענד, כאָטש נישט אָריגינעל, איז ז י י נ ע ר, אַן'אייגענער, אַ טיעף אויפֿריכֿטיגער; צווייטענס, איז ער מוזיקאַלישער און מאָלערישער פֿון אַלע זיינע חבֿרים — פּאָעטען פֿון די לעצטע יאָהרען. ער פֿערמאָגט אַ פּענזעל מיט אַלערליי פֿאַרבען־איבערגענג פֿון ראָז ביז די זילבער־פֿאַרבען פֿון אַ לבֿנה־שיין. זיין בענקשאַפֿט, זיין הונגעריגע נשמה האָט זיך גענומען פֿאַר די פֿאַרבען, וואָס מאָלער רופֿען דאָס מיט'ן נאָמען נ י ש ט ג ע ז ע ט י ג ט ע. זיין אויער כאַפּט אויף די מוזיקאַלישע קלאַנגען פֿון שטילע אומעטיגע איינפֿאַכֿע מעלאָדיען. אין זיינע לידער געפֿינט איהר זעלטען ווען אַ געקינצעלטען טאָן, און אַיינגעהילט זענען זיי אין אַ שטיל־זינגענדיגער שטילקייט. זיי זענען, מעהרסטענטיילס, אמת'ע „שטילע געזאַנגען“.

אין דער זאַמלונג זענען נישט אַלע לידער גלייך גוט אויסגעאַרבייט. למשל, נישט ווייט פֿון די אויסגעצייכֿענטע שטימונגס־בילדער „ליטאָ“, „אין אַ לבֿנה־נאַכֿט“, „פֿאַרנאַכֿט“ געפֿינען מיר דאָס ליעד „פֿערבלאָנדזשעטע“ מיט דעם נישט־יודישען זאַץ: „מיין האַרץ, מיין האַרץ יעדט אויס אַליין אין מיטען וועלט“. מען פֿיהלט אַמאָל, ווי ד. איינהאָרן מאַטערט זיך מיט דעם יודיש זיינעם. ער וויל בלייבען טריי דעם גייסט פֿון דער שפּראַך, און צוגלייך זי פֿעראיידעלען, מאַכֿען פֿון איהר אַן'אינסטרומענט פֿאַר פֿיינע ליִרישע פּאָעזיע. ניט אומעטום גיט זיך איהם דאָס איין. ד. איינהאָרן איז נאָך נישט קיין פֿאַרטיגער. דאָס ערשטע זאַמעל־בוך

ליעדער ווייזט אָבער אונז שוין, אַז ער נעהמט ערנסט צום האַר־צען די אויפגאַבען פון זיין טאַלאַנט און מיהט זיך צו פעראייניגען דעם גרונד־טאָן. פון זיין פּאָעטישען גייסט מיט דעם גייסט פון דער שפּראַך.

נאָך מ. ראָזענפעלד, רייזען איז ד. איינהאָרן די אינטערעסאַנטעס־טע ערשיינונג אין אונזער יודישער לירישער פּאָעזיע.

ז. ליבין.

צוויי נעמען פון די אמעריקאניש-יודישע שרייבער זענען אלעמען בעקאנט. דער איינער האט געלעגט זיין שטעמפעל אויף דעם היינטיגען יודישען טעאטער און דער אנדערער האט אונז בעשאנקען מיט זיין פאעזיע, וואו עס הערט זיך דער ליידענדער קרעכץ פון דעם יודישען עמיגראנט, וועלכער קומט אום אין די שוויץ-ווערקשטאטען. יעקב גארדין, דער יודישער דראמאטורג, און מאריס ראזענפעלד, דער זינגער פון יודישער קבצנות אין גאלדענעם לאנד, זענען געווארען די פאפולערסטע שרייבער ניט נור אין אמעריקא, נאר אויך ביי אונז אין רוסלאנד. געהערט האבען מיר, פערשטעהט זיך, אויך פון אנדערע שרייבער, אבער אין זייערע ווערק האט זיך ניט אבגעשפיגעלט דאס יודיש-אמעריקאנישע לעבען. מייסטענס האט זיך געפיהלט דער וועהטאג פון „גרינעם", וואס האט זיך נאך ניט איינגעלעבט אין דער נייער סביבה און וואס הערט ניט אויף צו חלומ'ען פון זיין טונעיאדאווקע און קאבצאנסק. די נייע, שווערע מערדערישע לעבענס-פארמען, אין וועלכע עס פאלט אריין א יוד אין אמעריקא, זענען ניט ארויסגעקומען אין זייערע ערצעהלונגען און געדיכטע. מען האט נור געזעהן, אז דער נאפעלשנור, וואס פערבינדט דעם „גרינעם" מיט דער פאגראם-וועלט, איז נאך ניט אבגעשניטען געווארען, און א בענקעניש האט זיך געהערט פון יעדער צייל, דאס בענקעניש נאך דעם ליטווישען טויטען שטעדטעל, וואו עס ליעגט זיך אזוי מהיה'דיג זומערצייט אין היי.

פון צייט צו צייט איז דערגאנגען צו אונזערע אויערען, אז עס געפינט זיך אין ניו-יארק א געוויסער ז. ליבין, וועלכער שרייבט קליינע סקיצען, מעשה'לעך און סצענקעס פון יודישען לעבען אין ניו-יארקער געטא. אבער די סקיצען זענען צעווארפען געווען אין 1

טויזענדער אַמעריקאַנישע בלעטער, און מען האָט געמוזט שוין זיין אַ געבוירענער קאָלעקציאָנער, אום צו קאָנען אויפקלייבען דעם צעזייטען ליבינ׳ען, וואָס האָט זיך סקיצענווייז צעוואָרפען אין טויזענדער צייטונגס־בלעטער. און דעריבער האָבען מיר ניט געקאָנט זיך גענויער בעקענען מיט דעם דאָזיגען יודיש־אַמעריקאַנישען טאַלענט. אַ דאַנק אָבער צום פערלאַג פון מ. וואָלענקאָ, ליעגט איצט פֿאַר אונז אַ בוך פון ליבינ׳ס געקליבענע סקיצען. און מיר קאָנען זיך באַלד איבערצייגען, אַז אין איין הינזיכט מעג ליבין מיט מעהר רעכט פרעטענדירען אויף פּאָפּולאַריטעט ביי׳ם רוסיש־יודישען לעזער, ווי יעקב גאָרדין און מ. ראָזענפעלד.

שוין יאָהרעלאַנג, ווי מען הערט אַ טענה פון יודישען ליעבהאָבער פון ליטעראַטור צום אַמעריקאַנישען ליטעראַרישען ברודער. ער בעט זיך, מען זאָל איהם געבען אַ רעאַלען בעגריף פון די, וואָס „מאַכען אַ לעבען" אין אַמעריקאַ. ער בעט זיך ביי זיי ריין אַמעריקאַניש־יודישע בילדער. זאָגאַר יעקב גאָרדין און מ. ראָזענפעלד האָבען ניט גענומען אין בעטראַכט די טענה. זעלטען ווען איהר געפינט ביי די דערמאָנטע אַ ווערק, וואָס האָט ניט געקאָנט געשריבען ווערען אין רוסלאַנד אָדער גאַליציען. אמת, מאָריס ראָזענפעלד האָט אונז געפרובט געבען ליעדער פון יודיש־אַמעריקאַנישען קבצן, וואָס לעבט שוין אין נייע קאַפּיטאַליסטישע פאָרמען, — און דערום איז ער טאַקע אַזוי פּאָפּולער געוואָרען, — אָבער זיי פערנעהמען נור אַ קליין טייל פון זיין פּאָעטישען אָדער. די אַלגעמיין־לירישע און נאַציאָנאַלע מאָטיווען האָבען קיין פּאָטערלאַנד ניט און אַהינטער זייער מעלאָדיע שיינט ניט דורך דאָס יודישע ניו־יאָרק.

דער איינציגער אָבער, אויף וועמען מען קאָן דאָס ניט זאָגען, איז ז. ליבין. פון דער ערשטער ביז דער לעצטער זייטעל פערגעסט איהר אַ ווילע ניט די סביבה פון יודישען עמיגראַנט. מען קאָן פֿאַסט זאָגען, אַז איהר געפינט ניט קיין צייל, וואָס עס זאָל ניט זיין דורכגעווייקט מיט די ספּעציעלע ליידען פון אַן עמיגראַנט, וואָס „גרינט" זיך ביסלעכווייז אויס.

איבער די עטליכע צעהנדליג סקיצען שטעהט דער שאָטען פון אַ מלאך־המות אין געשטאַלט פון די אַמעריקאַנישע שוויץ־וואַרשטאַטען, וואָס זויגען אויס ביסלעכווייז דעם אָנגעקומענעם עמיגראַנט.

אין יעדער סקיצע זעהט איהר דעם סך-הכל פון אַ לעבען, וואָס האָט אָבגעהושכ'ט ביי די מאַשינעס אין ענגע צימערען, אין דער פערשטיקטער לופט. עס טראָגען זיך פאַר אייך בילדער פון גע־זונטע מיידלעך, וואָס קומען קיין אַמעריקא מיט פולע באַקען, „אַז דאָס בלוט שפריצט“, און ענדיגען אין אַ יאָהר צעהן אַרום אין די בקור-חולים'ס.

איהר זעהט דאָ דעם יודען, וואָס האָט אין אַ משך פון צעהן יאָהר צעהנדליגער מלאכות און וואָס געהט אויס פון הונגער אין צייטען פון „סלעק“ (ווען עס איז ניטאָ קיין אַרבייט).

איהר זעהט דאָ די אַמאָליגע אינטעליגענטען, וועלכע קומען קיין אַמעריקא מיט אידעאַלען און הויכע פלענער, ווערען צעטראָטען אין קאַמפף פאַר אַ שטיקעל ברויט און קאָנען זיך ניט פריי מאַכען אַ רגע פון די שרעקליכע דאגות וועגען אַנ'אָרימער היונה.

אין די סקיצען זעהט איהר דעם פעדלער, וואָס ליידט אַלס יוד פון די אַנטיסעמיטישע גאַסענבאָדיזונגען, וואָס ליידט אַלס פרומער יוד פון די נייע לעבענס-בעדינגונגען. איהר זעהט דעם אַרבייטער, וואָס געהט אַרום אין די סלעק-צייט הונגעריג, זיין נאַכטלעגער איז אַ באַנק אין אַ גאָרטען און וואַרימען וואַרימט ער זיך אין ערגיץ אַ וואַרט־צימער פון קראַנקענהויז, וואו מען נעהמט אָן אומזיסט קראַנקע.

איהר בעקאָנט זיך מיט ניו-יאָרקער ענגע און הויכע הויפען, וואו עס הילכען די שטימען פון אַ גאַנצען יודישען שטעדטעל.

איהר זעהט אַפילו דעם בוים אויף די הויפען, וואָס קאָן ניט וואַקסען צוליעב דער פערשטיקטער לופט אין זיי. ס'געהען פאַרביי פאַר אייערע אויגען צעהנדליגער יודישע פנים'ער פערוועלקטע, אויסגע־לאָשענע, צעריבענע פון דער אַכזריות'דיגער אַמעריקא.

ווי איך האָב אויבען געזאָגט, שוועבט איבער אַלע סקיצען פון ליבינ'ען דער שוואַרצשטאַט. ליבין האָט אין זיין פעדער איינ־געזאַפּט אַלע ליידען, מיט וועלכע זי פילט אָן די „הענד“ אין איהר. און לויט דעם קרעכץ, וואָס הערט זיך פון יעדער צײַלע, לויט דעם טיעפען רחמנות, וואָס קלינגט פון יעדער שורה, פיהלט מען, אַז עס שרייבט ניט אַ געוועהנליכער שרייבער, זונדערן אַ טיעף לײַדענדע האַרץ.

ווען איך זאָל וועלען בעשטימען, אין וואָס בעשטעהט ליבינ'ס טאַ־

לענט, וואלט איך געזאגט: ניט אין דער פיינקייט פון דער שפראך, ניט אין דער שטארקער פאנטאזיע פון שרייבער, ניט אין דעם, וואס ער קלייבט אויס דעם כאראקטעריסטישען אויסדרוק, ניט אין דעם ביטערען הומאר, און ניט אין דער שארפער בעאבאכטונגסגאבע אדער אין דער פסיכאלאגישער אנאליזע — זונדערן אין דעם טאן זיינעם, וואס איז אנגעזאפט מיט ליידען, וועלכער איז אזוי ריהרענד און נאטירליך מיט דעם רחמנות, וואס ליעגט אין איהם אויסגענאסען. דערמיט וויל איך ניט זאגען, אז ז. ליבין האט קיין פאנטאזיע ניט. מאנכע זאכען, ווי „פאדאלקינ'ס חלום", „דער בוים" און אנדערע, ווייזען, אז ער פערמאגט אויך אי דאס. און זיינע „ארויסגעטריבענע קעניגע", „כתבים פון א צייטונגס־טרעגער" און אנדערע, צייגען איהם אלס ליטעראט מיט א געבארענעם הומאר. אויך זיין דיאלאג איז נאטירליך און לעבעדיג, און מאנכע קליינע סקיצען, ווי „צוויי תנאים" בעווייזען, אז ער פיהלט דעם שטילען קאמפף פון א פרויענזעלע. אבער שטארקער ווי אליץ ווירקט ער אויף אונז מיט דעם ביטערען ליידענדען טאן פון א מענשען, וואס האט אזוי פיעל דורכגעלעבט, וואס ווערט צעגאנגען פון א טיעפער רחמנות צום עלענדען עמיגראנט, וואס לויפט אין דאס גאלדענע לאנד זוכען גליקען.

אין די סקיצען פון ז. ליבין וועט איהר זיך בעקענען מיט א וועלט, וואס איז אונז אזוי נאהענט און פון וועלכער מיר האבען אזא שוואך בילד. ווילט איהר וויסען דעם לעבענס־גאנג פון אייער קרוב, וואס לאזט זיך מארגען אויפ'ן שיף — טא לייענט ז. ליבינ'ען. פאר אייערע אויגען וועלען זיך פונאנדערטראגען בעקאנטע טיפען און נעשטאלטען. עס וועט אייך זיך דוכטען, אז איהר זיצט ביים פענסטער פון א ברייטער גאס, וואו עס איילען און לויפען די מענשען, און איהר וועט מיט שרעק זעהן, ווי די אלטע פנימ'ער האבען זיך געביטען אין אמעריקא.

דען אליץ, וואס איהר האט דא אין קליין שטעדטעל איז אויך דארטען. איהר האט דארטען סאציאליסטען, ציוניסטען און נאציאנאליסטען, איהר האט דארטען די אייגענע יודישע פראגען און פראבלעמען, איהר האט דארטען דעם אייגענעם אנטיסעמיטיזם, דעם אייבייגען האס צום „אייביגען פאלק", וואס „פעדעלט" אין אמעריקא.

און דאָך האָבען זיך די אַלע פּנים'ער עפּיס געביטען, און דאָך קאָנט איהר ניט קוקען אויף דעם שינוי מיט רוהיגע אויגען.

ז. ליבין פיהרט אַייך גיך, ווי אַ סקיצען-שרייבער, פון מענש צו מענש און אַ טרויער ליעגט אויסגעגאָסען אין דער צייט, ווען ער מאָלט אַייך אין קורצע ליניען דעם אַמעריקאַנער רוסיש-יודישען עמיגראַנט.

פיעל האָבען מיר צו פערדאַנקען יעקב גאָרדין און מאָריס ראָזענפעלד'ן. אָבער ערשט אַ דאַנק די געזאַמעלטע סקיצען פון ליבינ'ען — בעקומען מיר אַ האַרציגען, קלאָרען און טרויעריגען גרוס פון אונזערע פערוואָגעלטע ברידער.

IV. שטריכען און געדאנקען.

I

די יודישע גאס.

איך געה דורך די רוישענדע גאסען און זוך אנ'אלטען בעקאנטען, א בעקאנטען פון מיינע יונגע יאהרען, וואס האט אייגענטליך קיין נאמען און קיין פנים ניט, וואס זעהט אויס, ווי א בלייך=בלויער חלום, ווי די פארבען פון א נעכטיגען טאג. איך זוך די יודישע גאס פון חדר=יונגעלוויי, בשעת איך האב נאך געריטען אויף א שטעקען און נאך געשפיעלט זיך אין שאול'ן=און=דוד'ן אין דעם ענגען הויפעל פון ירוחם דעם מלמד און גנבה'שדיג דערטרונקען דעם ים=שטעקעל פון בייזען רבי'ן אין ברונעם פון הויפעל. איך זוך די יודישע גאס, וואס פלעגט צייטענווייז בעקומען א נשמה, אנהויבען ציטערן און פלאטערן אין די אלול'דיגע טעג, סליחות=צייט, בשעת עס פלעגען זיך ארויסרייסען פון די קלייזלעך די טרוקענע קולות פון א שופר און טיעף ביינאכט פלעגט לויפען א פערשפעטיגטער דאוונער מיט'ן טלית און תפלין אונטערן ארעם צו די פינקעלנדיגע שויבען פון אנ'ארימען בית=המדרש'ל. איך זוך די גאס, וואס פלעגט צייטענווייז בעקומען א פרעהליכען יום=טוב'דיגען פנים, בעת פורים פלעגט ר' איצעלע דער מגיד געהן שכור'ליך מיט א פאמעלע איבער יודישע הויפען און זינגען זיין „שושנת יעקב“ און שמחת=תורה פלעגט ער איינברעכען די עמוד'ס און די שאפעס פון בעלי=בתים מיט זיין הילכיגען קול אין זיין „אנא ד' הושיעה נא“. איך זוך די פארבען און שאטענס, וואס האבען ווי אויסגעטאפעצירט די גאס מיט א בעזונדערען קאליר און איהר בעשאנקען מיט א יודישען חן... און קאן זי ניט געפינען.

צי בין איך דאָס שוין אַזוי ווייט פֿון דער יודישער גאַס, אַז איך זעה זי שוין נור ווי דורך אַ חלום? אָדער צי איז שוין די יודישע גאַס אַן אַנדערע געוואָרען, האָט פֿערלאָרען איהרע אַמאָליגע פֿאַרבען, און צוזאַמען מיט אַבֿרהם קעז, דעם אייביגען שוהל־קלאַפּער, און לייבע פּאַק, וואָס פֿלעגט כּל ימיו זאָגען מיט ניט־געלערנטע ווייבער ודוי פֿאַר'ן טויט, — אַוועק קיין אואייטשעפּעל אין לאָנדאָן און אין איסט־סייט אין ניו־יאָרק? ניין... אַבֿרהם קעז איז שוין אַ נפֿטר, און לייבע פּאַק און ירוחם דער שלייפֿער און ר' איצעלע מגיד זענען שוין אַיינגעבויגענע זקנים מיט בלויע טרוקענע ליפּען און גרין־גרויליכע פּאות. אָבגעשטאָרבען איז ביי זיי די אַמאָליגע פֿרעהליכקייט; מיט טונקעלע בליקען קוקען זיי אויף זייערע אייניקלעך, וואָס יאָגען זיך אין רוסלאַנד נאָך אַ פֿאַרמאַצעווטען־דיפּלאָמבעל און אין אַמעריקאַ נאָך אַ פּעדלער־דאָלאַר.

די יודישע גאַס איז בעגראָבען געוואָרען דורך דער גרויסער שטאָדט מיט איהרע טראַמוואַיען, עלעקטריע און קאַנאַליזאַציע; מיט דעם קנויל פֿון דראָטען, וואָס ציהען זיך ווי קונציגע שפּינוועבס איבער איהר פֿערראָסטעטען אָרעמען ערוב. די יודישע גאַס, וואָס איז נור מעגליך געווען ביי אַ צי״ט, ווען עס איז ניט געווען קיין גרויסער חלוק צווישען שטאָדט און דאָרף, ווען איטליכע זאַך איז זיך געלעגען אין זיין מחיצה, ווי אַ יאָדרע אין אַ נוס — איז צעקוועטשט געוואָרען פֿון די אייזערנע פֿויסטען פֿונ'ם גרויסשטעדטישען לעבען, וואָס וואַרפֿט זיך אַרום מיט גאַסען און מענשען ווי מיט אַ פּילקע.

די גרויסע שטאָדט איז אַן אַכזר. זי האָט ניט קיין רחמנות מיט די אָבגעבלאַקירטע טאַפּעטען; זי פֿערקלעבט איהרע גאַסען מיט אַן אייגענעם מוסטער און אייגענע קאָלירען. און קאָן זי דאָס אַלטע ניט בייקומען, — פֿערשטויסט זי איהר פֿונ'ם מענשענס אויגען און פֿערדרוקט עס אין חורבות, הייהלען און הינטער־פּאַרקאַנס.

ווי אַמאָל די אַלטע גריכישע געטער, האָט געמוזט די אַלטע יודישע גאַס זיך פֿערבעהאַלטען הינטער אַ פּאַרקאַן, וואו עס

זאָל צו איהר שוין ניט דערגרייכען די גרויזאַמע פויסט פונ׳ם ניי־מאָדנעם עוג־מלך־הבשן, די גרויסע שטאָדט.

די אַלטע יודישע גאַס איז געווען די פערגליווערטע יודישקייט, זי האָט שוין ניט געהאַט אין זיך קיין בעוועגונגס־ציעל. דאָס נייע אייראָפּעאישע לעבען, וואָס איז געווען דורכאויס בעוועגונג, האָט זי געמאַכט ניט־ווילענדיג פאַר אַ נע־ונד׳ניק. און זי איז אַוועק הינטער חורבות און פאַרקאַנעס, וואו עס וואַקסען נור מאָך און דערנער.

און ווען מען זוכט איצט אַ יודישע גאַס, זוכט מען אַ בלייכ־בלויען חלום, די פאַרבען פון אַ נעכטיגען טאָג.

II

מען לייזט נישט.

מען לייזט נישט...
ווי שטעקענס שטעהען זיי אָנגעשפּאַרט בּיי די טירען פֿון די קראָמען, און קוקען אין גאַס אַריין. ווען נישט דאָס פּנים, אויף וועלכען עס האָט זיך צוגאָסען אַנ'אומעט און אַ נישט־ניחה'קייט, — וואָלט מען געקאָנט מיינען, אַז דער בּעל־הבּית און דער משרת, וואָס שטעהען בּיי די טהירען, ווי ליימענע גולם'ס, זענען אויך אַזאַ מין „אויסשטעלונג", ווי די ציצענע בּלוזקעס און די העל־קאָלירטע שלייקעס, וואָס פערהאַפּען דעם פֿאַרבּייגעהער מיט זייער שענקייט און קאָליר.
מען לייזט נישט, און דער משרת שעמט זיך פאַר'ן בּעל־הבּית, וויל מען שטעהט אָב אַ גאַנצען טאָג אין הוילע פּוסטקייט. און קומט אָן דער פרייטאָג, ווען ער נעהמט אָב זיינע שכירות, דאַכט זיך איהם, אַז די שכירות זענען אַ מין גמילת־חסד. — און עס פלאַמט איהם דאָס פּנים.
דעם בּעל־הבּית איז נאָך ערגער. ער דערמאָהנט זיך אָן דאָס ליעדעל, וואָס ער האָט געזונגען יונגערווייז: „דירה־געלד דעם בּעל־הבּית, דירה־געלד דעם גאָראָדאָוואָי, דירה־געלד דעם פּאָמאָשטשניק; אָי, דירה־געלד, דירה־געלד!!". ער דערמאָהנט זיך אָן די וועקסעלעך, וואָס לויפען, לויפען און קייקלען זיך אַזש צום נאָטאַריוס אַריין; אָן זיינע שטעהענדיגע „קאָנטעס", וואָס ער האָט שוין נישט געביטען אַ הדשים זעקס; אָן דעם פויער, וואָס קומט נישט אין שטאָדט אַריין, האָטש טהו וואָס דו ווילסט; אָן די וואַסערען, וואָס ווילען זיך בּשום אופן נישט אָבשטעלען; אָן די וועגען, וואָס הויך פֿרעסט און הייץ נעהמט זיי קיין טייוועל נישט, און זענען בּלאָטיג און זומפּיג, האָטש

גיעה און טרינק זיך. זיין פנים ווערט נאָך מעהר אויסגעצויגען, זיין וועלאָסיפעדען-מיצעל קירעוועט זיך שוין צום קאַרק אַראָב, זיין אויסגעדרעהטער שטאָלענער פענסנע גליטשט זיך שוין צום שפּיץ נאָז אַרונטער; עס הויבט איהם אָן שטיקען ביים גאָרגעל, ער שפּילעוועט אָב די פּאַטשיילקע ביים האַלז און די האַמעטנע ברודיגע קאַלאָשען אויף די פיס קלאַפּען-אָב אַ ימים-נוראים'דיגע מעלאָדיע.

פּונקט פרייטאָג-צו-נאַכט האָט אָנגעהויבען זיך צו בעווייזען אַ פּרעסטיל. דער טערמאָמעטער ביים אַפּטייקער ווייזט שוין אויף נול גראַד. מיט שטילע טריט, ווי אויף זאָקען, קריכט אַריין אַ האָפנונג אין האַרץ פון'ם קרעמער. אפשר האָט דער אויבערשטער רחמנות געהאַט און ער וועט אָבשטעלען דעם טייך, וואו עס דרעהען זיך די קריעות ווי אין אַ מכשפה-טאַנץ. אין דעם אומעטיגען נגון פון „ויתן לך" דרינגען אַריין ביים קרעמער פרעהליכע נאָטען. און די מעשה מיט'ן הסיד'ל, איז אויך נישט קיין אויסגעטראַכט מעשה'לע: סחורה איז געשטיגען און ער האָט ב"ה נאָך פון זומער-אָן ליגען, בעת די פאַבריקען האָבען פערקויפט לויט די אַלטע פרייזען. אַז גאָט וויל, קאָן דער ווינטער זיך נאָך אַרויסווייזען נישט ערגער ווי פאַר-אַ-יאָהרען. מען דאַרף נור נישט פערלירען דעם בטחון. אפשר וועט מען נישט דאַרפען שיקען קיין „הזרה". אָבער פּראָלאָנגירען די היגע וועקסלען מוז מען, און אַ „שטילען" באַנקראָטעל אין לאָדז מוז מען מאַכען. דער פראָסט איז האָטש אַ טייערער גאַסט, אָבער ער האָט זיך אַביסעל פערשפּעטיגט...

זונטאָג פערפלייצען די שטאָדט אַלערליי „סערמיאַגעס", וואָס האָבען זיך שוין פערבענקט נאָכ'ן קאָסטיאָל. מיין קרעמער, צוזאַמען מיט דעם משרת, זענען ווי אָבגעלעבטע געוואָרען. מען וואַרפט אויס די נעצען, און מען שלעפּט דעם פויער אין קלייט אַריין. פון טויזענדער קלייטען, וואָס ציהען זיך דריי וויאָרסט די לענג, ווינקען טויזענדער אויגען, און אַלע ווילע נעהמט מען אָן די פויערטע פאַר די ברייטע טאַליע און מען פיהרט זי, ווי אַ חתן-כלה, אין קראָם אַריין. אויפ'ן טאָמבאַנק ליגען שוין אָנגעוואָרפען כל המיני סחורות, און די ציצענע בלוזעס מיט די קאָלירטע שלייקעס זענען שוין דורך נישט איין האַנד.

און האָטש זונטאָג איז אַ מנהג צו-צומאַכען אַ קראָם נישט שפּעטער, ווי זעקס פאַר-נאַכט. נאָר ווער קוקט אויף דעם! דער סטאַ-

קאָווי האָט שוין לאַנג בעקומען זיין „דירה-געלד“ און הינטער די האַלב-פערמאַכטע קראָמען הערען נישט אויף צו פֿלאַקערען די „בליק-לאָמפּען“.

מאָנטאָג האָט זיך בעוויזען אַ ווייכער צוקראָכענער שניי. דער טערמאָמעטער ביים אַפּטייקער האָט זיך אַ הויב געטהון. די גאַסען זענען ווידער בלאָטיג געוואָרען, און דער קרעמער ווייסט שוין, אַז אָהן „חורה“ וועט ער זיך נישט אויסדרעהען.

דער משרת מיט'ן בעל-הבית שטעהען שוין ווייטער ביי די טהירען, ווי די קלעצער. דער קאַפּיטאַן פֿון דאַמפּף-שיף „קונעאויטוס“ האָט שוין געהייסען בעזעהן דעם קוימען און אָנגיסען אייל אין דער מאַשין. אויף דער גאַס האָט זיך בעוויזען יונה דער שטאָדט-משוגענער מיט די צוקודעלטע האָהר און די באָרוויסע פיס. בת-שבע די בעטלערקע איז שוין אַרויס פון בקור-חולים און מאָהנט ביי די קרעמער די „ציגעלעך“ צוקער, וואָס זי האָט נישט בעקומען פאַר צווי ראש-חודש'ן.

און די קרעמער שטעהען, ווי די שטעקענס ביי די טהירען, און חלומ'ען פורים-צייט פון אַ זומער מיט פרנסה. און אין זייער חלום איז נישטאָ קיין בטחון.

III

אויך בין הזמנים.

ביסלעכווייז ווערט די שטאָדט אויסגעליידיגט. מען צופֿאָהרט זיך אויף די זומער־וואוינונגען. די צדקה־חבֿרות האָבען שוין צוטיילט די לעצטע קוויטלעך אויף וואַנעס קיין בירשטאַן און דרוסקעניק, דער רבֿ האָט שוין אויסגעטיילט זיינע רחמנות־בריעף צו זיינע חבֿרים די רבנים פֿון פֿערשיעדענע אויסלענדישע בעדער. וואו נור עס געפֿינט זיך אַ הויפֿען בוימלעך און אַ פֿויערשע חאַטע, האָבען זיך שוין אַריינגעקליבען עטליכע יודישע משפחות מיט קינד און קייט און עטליכע שכנים דערצו. די שטילע סכך־וועלדער האָבען בעקומען מיט אַמאָל אַ גרויסע בעפֿעלקערונג. איהר שפּרייזט דורך די אַרומיגע וועלדער און אויף איטליכען טריט דערזעהט איהר פֿאַר זיך — אַ הייפֿעל שמאַטעס! דאָס ליעגען אויסגעצויגען אין זייערע גראָהע ציצענע און קאָרטענע קליידער די אָרימסטע פֿון די אָרימסטע, וועלכע זוכען ביים וואַלד און דער זון היילונג פֿאַר זייערע אָנגעגריפֿענע לונגען. די שטאָדט בעקומט אַ נייע פּנים. איהר טרעפֿט נישט אויף די גאַסען די אָרטיגע 'כלל־טהוער, וועלכע האָבען אין משך פֿון ווינטער און פֿריהלינג אַייך גענויט צו טאַנצען אויף דער שלעכטער פּאָדלאָגע פֿון דעם שטאָדטיגען דומאַ־זאַל, אַייך געצוואונגען צו הערען „חינקע און פּינקע“ לטובֿת דעם בקור־חולים און „שלמה גאָרגעל“ צום נוצען פֿון דער ביליגער קיך. זיי זענען שוין ערגיץ וואו אין אַ יודישער ים־באָד, צי אין קראַניץ, צי אין צאָפּאָט אָדער אין דובעלן. עס זענען אויך ווי אין וואַסער איינגעזונקען די שטאָדטישע דאַמען. צוויי מאָנאַטען האָבען זיי

געהאָרעוועט ערגער ווי די קעלינס זייערע, לויפענדיג אַלץ פון
איין שניידערקע צו דער צווייטער, מאַלענדיג הכנות צו דער
רייזע קיין אויסלאַנד. דעם גאַנצען חן זייערן האָבען זיי פער=
לאָרען אין אָט דער שווערער צייט, ווען איטליכע שניידערקע
איז געווען מיט גאָלד צו וואויגען. און איצט, ווען אַלע די
שענע זאַכען פון הוט ביז צו די פאַרביגע זאָקען ליגען אויף
שטוהלען, טישען און בייגק, ווי די בלאַנקע כלי=זין פון אַ
יונגען אָפיציר — צופאָהרען זיי זיך אויף אַלע זייטען און פער=
גינען אונז נישט אַפילו אַקוק צו טהון אויף אַלע די שענע
זאַכען, וואָס וועלען בלענדען די אויגען פון פרעמדע מענער
ערגיץ וואו ביי די ברעגעס פון ערגיץ אַ ים.
די איבערגעבליבענע בעקומען עפּיס אַ נייעם, ליעבען אויסדרוק.
די מענער, וואָס זענען געבליעבען היטען די פוסטע צימערן פון
זייערע וואוינונגען, פיהלען זיך ווידער ווי אין די צייטען פון
בחור=וויז. זיי בלאָנדזשענען אין די שטילע אָווענדען צווישען די
גאַסען פון שטאָדט און אויף זייערע פנים'ער ליעגט אַ בענקשאַפט,
אינאיינעם מיט'ן נחת פון איינעם, וואָס האָט אַראָבגעוואָרפען אַ
יאָך פון קאָפּ. אמת, מאַנכע פון זיי האָבען בענוצט וועקסעל=פאַפיר,
כדי צו בעפרידיגען ווייב און קינד. אָבער דאָס זענען זעקס=
מאָנאַטיגע וועקסלען, און ביז נאָך סוכות ברעכט מען זיך נישט
דעם קאָפּ דעריבער. זיי געניסען איצט אַ פרייהייט, וואָס דערמאָהנט
זיי די נאַרישע יוגענד און זיי מעסטען זיך אָן אויף אַ ווייל'ע
די מאַסקע פון אַנ'אַמאָליגען בעל=תאווה'ניק, וואָס פלעגט האָ=
בען אַ מגע ומשא מיט די כאָריסטקעס פון טעאַטער און זינגער=
קעס אויף די אָפענע זומער=סצענעס. דאָס איז אָבער נור אָנגע=
מאָסטען. מען שפּיעלט זיך מיט זיך אַליין. אַזוי מעסט זיך אָן
אַ חדר=יונגעל דאָס היטעל אָדער דעם שווערד פון סאָלדאַט, וואָס
קומט אויף פסח צו סדר'ן אינאיינעם מיט'ן טאַטען און מאַ=
מען. דאָס היטעל איז צו=גרויס און דער שווערד צו=שווער. אַוועק די
צייטען פון בחור=וויז. מען קאָן שוין קוים סובל זיין די קווי=
טשענדיגע פאַלשע שטימען פון די זינגערקעס, און דער פודער,
וואָס ליעגט ווי אַ וואָלקען אַרום די צולאָזענע נקבות, קראַצט
אין גאָרגעל און ס'עקעלט.

ווי אויסגעשפּאַנטע פֿערד בלאָנדזשענען זיי אין די שטילע פֿאַרנאַכטען. דאָס, וואָס מען האָט זיי אַ ווײַלע אויסגעשפּאַנט, איז געווים אַ גרויס תענוג. אָבער פֿון קיזיקעל איז געוואָרען אַ שווערבייכיג פֿערד און דאָס פֿאַמיליען=לעבען האָט איהם שוין אָבגעוועהנט דערפֿון צו געניסען די פֿאַשע פֿון אונטער די פֿיס. ער האָט שוין קיין הנאה נישט דערפֿון. ער קאָן שוין אַפֿילו נישט מקנא זיין די, וואָס ווילען נישט וויסען און הערען פֿון געקאָכטע וואַסער און סטעריאַליזירטע היי און האָבער. ער איז אויסגעשפּאַנט, און דאָך אין אַ דריי=פֿאַכיגען יאָך. אַ בענקשאַפֿט אינאיינעם מיט דער מתיקות פֿון אַ בין=הזמנים=אָווענד מאַכען פֿול די אויסגעשפּאַנטע מענער, און אין קיין צייט פֿון אַ גאַנץ יאָהר פֿליסען נישט פֿון זייערע מיילער אַזוי פֿיעל נבול=פּה, ווי אין די זומערדיגע פֿאַר=נאַכטען ביי אַ גלאָז ביער אין שטאָדט=גאָרטען. אָט אַזוי געניסט זיין בין=הזמנים דאָס חדר=יונגעל מיט אַ באָרד און אַ בייכעל. עס איז אָהן סכנות. זייער נבול=פּה זענען די זכרונות פֿון אַ מאָל. קומט ער שפּעט, זעהר שפּעט, ביי=נאַכט אַ היים און הויבט ער אָן צוגרייטען וואַסער פֿאַר די אַריינגעשטעלטע צייהן — ווייסט ער אַליין נישט, פֿון וואַנען האָט עס זיך גענומען ביי איהם אַזאַ זכרון אויף אַלע די אַלטע מאוס'ע שלאָפֿצימער=אַנעקדאָטען. און איידער ער לעשט אויס דאָס ליכט שליסט ער זיך צוויי מאָל אָב, ווייל ער האָט מורא פֿאַר דער יונגער קעכין, וואָס איז מיט איהם אַליין אין דער גרויסער, ליידיגער וואוינונג, עס זאָל זיך חלילה נישט איבער'חזר'ן די מעשה פֿון יוסף'ן מיט פּוטיפֿרע'ן.

IV

יודישער יחוס.

אמאָל האָט ביי יודען זיך גערעכענט פאַר יחוס דער גייסטיגער אָפּ-שטאַם. איטליכער יוד, און ווער רעדט נאָך, ווען ער איז געווען אַ שטיקעל למדן, האָט געצויגען זיין יחוס פון דוד המלך אָן. אַ יודישע משפחה, וואָס איז געווען „אויסגעקנאָטען“ פון רבנים און דינים, האָט זיך געצעהלט צו די פאָרנעהמסטע. און ווען אַ יודענע האָט זיך געוואָלט בערי‌המען מיט איהר יחוס, האָט זי גענומען פאַר אַנ׳עדות די „מזרח-וואַנד“ פון קאָבצאַנסקער בית-עולם, וואו עס ליעגען אַלע איהרע קרובים מיט די זעקלעך ארץ-ישראל-ערד צו-קאָפּענס. „גאַנץ טונעיאַדאָווקע איז דאָך מיין שטאָדט“, האָט מיינע אַנ׳אָרימע מוהמע זיך צופלאַמט אַמאָל, בעת זי איז געפאָהרען אַהין אויף קבר-אָבות, נאָך איהר דריטען מאַן.

קיין גרויס „עולם-הזה“ האָבען יודען דעמאָלט פון זייער יחוס נישט געהאַט. דערפאַר האָט איטליכער שטאָלצירט מיט דער מורא׳דיגער „עולם-הבא“, וואָס זיינע קרובים פערנעהמען דאָרט... כמעט גאַנצע גובערניעס! און האָטש דאָ, אויף דער-וועלט, האָט דעם הילצערנעם ביינקעל געפעהלט מכמה יאָהרען אַ פוס, אָבער דער געדאַנק וועגען דער גוטער סטאָליאַרסקער אַרבייט פון גילדענעם שטוהל אויף יענער-וועלט האָט פול געמאַכט אַ יודיש האַרץ מיט אַ שטאַרקען בטחון. און אַמאָל האָט טאַקע פּאַסירט, ווי מיר, פראָסטע מענשען, לייענען דאָס אין „מנורת-המאור“, אַז צו דעם אָרימען תנא ר׳ שמעון בן יוסי איז אַמאָל ערב שבת אַראָבגעפאַלען פון הימעל אַ פודיגער פוס פון ריינעם גינגאָלד.

היינט אָבער האָט זיך אונזער בעגריף וועגן יחוס שטאַרק געענדערט. אין צענטער פֿון אונזער יחוס שטעהט נישט דער אויבן־אָן פֿון קאַבצאַנסקער בית־עולם, נאָר דאָס פּאַפּיר'ל פֿון „פּראַוואָזשיטעלסטוואָ“. אין די גובערניעס פֿון אויסער דעם תחום איז דער „ניקאָלאַיעווסקער“ דער גרעסטער יחסן. נאָך איהם געהט שוין דער „אַכציגער“, וואָס ציהט זיין „וואוין־יחוס“ ביז פּאָר די אַכציגער יאָהרען, אויף וועלכע איגנאַטיעוו'ס צירקולאַרען האָבען, ב"ה, קיין שליטה נישט. אין מאַנכע רוסישע קאַנטען, ווי, למשל, אין באַלטישען, האָט דער יודישער יחוס נאָך אַנדערע מדרגות. צו די עלטעסטע תושבים אין באַלטישען קאַנט רעכענען זיך די „שלאָקער בירגער“ — יודען, וואָס האָבען איינגעוואַנדערט דאָרט צו יעקאַטערינאַ'ס צייטען, און וועלכע זענען געווען די פּראָסטעסטע פֿון די פּראָסטע פֿון דער יודישער אומה. די ערשטע פּאָר פֿאַמיליעס, וואָס האָבען בעקומען דאָס ערלויבניש דאָרט זיך צו בעזעצען, זענען געווען פֿאַקטאָרס, און לויט די היסטאָרישע דאָקומענטען, וואָס ד"ר יאָפּע אין ריגא האָט אַרויסגעגעבען, איז דאָס געווען אין גייסטיגען און מאָראַלישען זין דער ערגסטער עם־הארצ'ישער טייל פֿון יודענטום. נאָך די „שלאָקער בירגער“ הויבט זיך אָן דער יחוס פֿון „ניקאָלאַיעווסקען“, דערנאָך — פֿון „אַכציגער“ און לסוף פֿון „אַפּטייקער־געהילפֿען און דאַנטיסטען“. דער „שלאָקער בירגער“ איז שוין אַזאַ יחסן, אַז מען מעג איהם פֿערגלייכען מיט'ן „קיידאַנער חתן אין אַ פּסח'דיגען זאַק מעהל“, צו וועמען עס איז זיך שוין נישט אָנצורירען, — אַזוי פֿול איז ער מיט זיין אינווייניגסטען יחוס. אויך דער „ניקאָלאַיעווסקער“ קוקט מיט אַ שטילער גאוה אַרונטער אויף דעם וויטעפּסקער יודען, וואָס פֿערבלאָנזשעט אַמאָל קיין ריגא, דער „אַכציגער“ איז שוין אַ קלענערער יחסן, ער האָט נאָך אַביסעל מורא פֿאַר פּורישקעוויטש'ן, אָבער ער שלאָגט זיך אויף אויף דער ברוסט, ווי דער איטאַליענישער קונסט־מאַלער „Anchio pittore“ — „איך בין אַן אַכציגער!“ און האָט'ש דער „אַפּטייקער־געהילף און דאַנטיסט“ האָט די לעצטע צייט זיך בענוצט מיט זיין וואונדערבאַרען צוטריט אין הערצען, — ווייל אַט־אַט קאָן ער פֿערלירען איבער־נאַכט זיין יחוס, — פֿונדעסטוועגען איז ער אויך אַן אָנגעזעהענער יחסן, מיט וועלכען דער „אַכציגער“ שעמט זיך שוין נישט משדך צו זיין.

פֿיי דער „שלאָקער“, דער „ניקאָלאַיעווסקער“, דער „אַכציגער“ האָבען שוין אַ קליין שייכות צום ספר־היוחסין. זייער יחוס איז פֿערבריעפֿט און געחתמ׳עט פֿון אַ רוסישען בעאַמטען אויף קאַנצעליאַרסקע פּאַפּיר מיט שלעכטע טריפּוואַקס. אָבער פֿונדעסטוועגען לעבט אין זיי שוין די גאווה פֿון אַ צוקינפֿטיגען באַראָן, מען דאַרף נור לעבען איינינע צייט אויסערן תחום, אום צו בענעהמען און צו דערפֿיהלען דעם שטאָלץ פֿון אונזערע שפּאָנעל־נייע יודישע אַדעל־לייט.

פּאַרצייטען האָט דער יודישער יחסן זיינע מאַיאָנטקעס געהאַט אין די גרעניצען פֿון די ש״י עולמות, און איז דאָ אָבגעקומען מיט שה״י פה״י. דער היינטיגער יחסן אָבער האָט אַ גאַנץ קליינע השגה פֿון די אַמאָליגע גרעניצען; ער איז אַ מנושם׳דיגער עולם־הזה׳ניק און גרייט אַפֿילו נישט אָן פֿאַר זיך קיין זעקיל ארץ־ישׂראל־ערד.

און האָטש איך בין ניט מקנא דעם שפּאָנעל־נייעם יחסן, און פֿערגין איהם פֿון האַרצען זיינע פֿערבריעפֿטע רעכט, פֿונדעסטוועגען איז מיר דער אַלטער יחוס אַ סך ליעבער ווי דער נייער.

דען, זאָגט וואָס איהר ווילט, עס איז פֿאָרט אַנגענעהמער צו ציהען זיין יחוס פֿון דוד המלך אָן, ווי פֿון דעם דערפֿיל „שלאָק“, וואו אַ יודישער פֿאַקטאָר האָט צוערשט בעקומען הן ביי אַ רוסישען בעאַמטען.

פֿאָרט ליעבער זיך אַרומצוטראָגען מיט אַ זכרון, וואָס נעהמט אַרום גאַנצע עפּאָכען פֿון יודישען פֿאָלק, איידער מיט דעם קעצישען זכרון פֿון אַ „שלאָקער בירגער“, פֿאַר וועמען דאָס יודענטום הויבט זיך אָן מיט באַמבערגער און אַריון, מיט די ערשטע צוויי מעקלערס, וואָס האָבען צוגעשטעלט פֿוראַזש פֿאַר יעקאַטערינאַ׳ס חיל.

ניש ווילענדיג דערמאָהנט זיך מיר די מעשׂה מיט׳ן מלאך הדומה, וואָס האָט געפֿרעגט אַ וויטעבסקער יודען און אַ „שלאָקער בירגער“: מה שמך? דער ערשטער האָט געענטפֿערט באַלד דעם פּסוק, דער צווייטער האָט נור געדענקט דעם נומער פֿון זיין לעצטען טעלעפֿאָן.

דער זכרון פֿון נייעם יודישען יחוס גערט, ליידער, נישט ווייטער פֿון טעלעפֿאָן־נומער. — וועלכער האָט נאָך די טבֿע זיך עפּטערס צו ביטען.

V

בר=מצוה.

ער האָט שוין בעקומען פון דער באָבען דעם זילבערן זייגער׳ל, פונ׳ם טאַטען — די קליינע תפילין׳לעך און פון דעם שוועסטער׳ל — דאָס אויסגעשטיקטע תפילין=זעקעלע. דער אַלטער זיידע, וואָס איז שוין אין זיינע יאָהרען צו דער חופה געגאַנגען, וויל נישט וויסען פון דער נייער צייט מיט איהרע נייע גזרות און בהלות, ער שיקט דעם אייניקעל אַ פאַרטיגע דרשה אויף דאָס בעקאַנטע טהעמע: צי מעג אַ געלינקטער לעגען תפילין אויף דער רעכטער האַנד? אין שטוב איז ליכטיג, אויפ׳ן ווייסען טישטוך שטעהען אַלערליי גוטע זאַכען, און צווישען די געסט מישען זיך אויס די הייבלעך פון אַלטע מוהמעס מיט די אַלט=מאָדישע קאַפּעלושען פון די בית=מדרש׳דיגע כלי=קודש. וואו דער טאַטע פערמאָגט אַנ׳אייביגע „שטאָט“. דאָס בר=מצוה=בחור׳ל אַליין שיינט אין זיין קליינעם מונדיר׳ל מיט די בלאַנקע מעשענע קנעפּ, און ער קוקט זיך צו מיט נייגיריגע יונגע אויגען צו די מתנות, וואָס שטעהען, ווי דרשה=געשאַנק, אויפ׳ן יום=טוב׳דיגען טיש.

זיך צוקוקענדיג צו דעם דאָזיגען בחור׳ל, ווער וואָלט דאָס גלויבען, אַז דאָ שטעהט פאַר אייך אַ געריבען, אָנגעפּראַקטיקירט נשמה׳לע? שוין צו 8—7 יאָהר, ווען טאַטע=מאַמע זענען געשטאַנען מיט גרוים הכנעה פאַר אַ גוי׳אישקען דירעקטאָר, האָט ער געהאַפּט דעם שניט פון דער יודישער לעבענס=פּראַקטיק, און אין דעם טאָג, ווען, ריי=טענדיג אויף זיינע פּלייצעס, איז ער אַריין מיט איהם צוזאַמען אין דער קאָמערץ=שול דער זוהן פון אַ בעקאַנטען סטרוזש, — האָט ער שוין בענומען די תורה פון די „פּראָצענטען“. צוזאַמען מיט כלל=

ישׂראל האָט ער געציטערט און געפּלאַטערט, בעת מיניסטער שוואַרץ
האָט געוואָרפֿן אַן׳אויג אויף די קאָמערץ־שולען און צוזאַ־
מען מיט טאַטע־מאַמען האָט ער געדאַנקט דעם בורא, וואָס האָט
געשיקט אויף אונז אַ קאַסאָ און האָט רחמנות בעקומען אויף יידישע
פּראַצע, וואָס מיהט זיך אַזוי שטאַרק נאָך פאַר קינדער פֿון אַלערליי
סטרוזשען. ווי אַן׳אייביגע מעלאָדיע קלינגט אין זיין אויער דאָס
ליעדעלע פון „גאָלדענעם מעדאַל״, וואָס עפֿענט אויף אַמאָל די טויערן
פון אַן׳אוניווערזיטעט פֿאַר אַ יודיש קינד, און אַלע טאָג לעגט ער
זיך שלאָפען מיט׳ן געדאַנק, אַז מיט צוויי מאָסען ווערט געמאָסטען
דער יוד: ביים פּריזיוו איז די מאָס מיט אַ פאָר ווערשקעס קירצער, און
אין פּשוט׳ן לעבען — מיט אַן׳אַרשין גרעסער. און ווייסען ווייסט
ער שוין נישט ערגער פֿאַר אַן׳אַלטען געניטען דיפּלאָמאַט, אַז געלד
איז ביי יודען די הויפּט־זאַך, אַז מיט געלד מאַכט מען אַלץ, אַז
די מטבע האָט די דעה, אַז פאַר דעם רונדען שטיקעל מעטאַל ווערען
בטל אַלע צירקולאַרען מששת ימי בראשית אָן, און אַז געלד איז
קיילעכדיג, וואָס קייקעלט זיך אַריין אין די פערשפּילעטעסטע קע־
שענע.

נאָך איידער דער טאַטע האָט איהם אָנגעהויבען מחנך צו זיין,
האָט איהב שוין מחנך געווען דער יודישער גלות־שד, וואָס האָט
ליעב צו צופּליקען די בלעטלעך פֿון אַלערליי פעלד־בלימלעך און
יונגע שפּראָצונגען. אין זיינע אויערן פויקט ווי אַ מלחמה־מאַרש
דאָס גרויסע פּראָגראַם „פּראַוואָזשיטעלסטוואָ״. זיין לעבען הויבט זיך
אָן ווי פון אַ מ י ט ע ן, נאָך איידער ווען־וואָס, ווייסט ער שוין,
אַז ערגיץ־וואו שטעהט אַ גרויסער, הויכער קלאָץ, בעשמירט מיט
חלב ביז׳ן שפּיץ, וואו אַלע יודען קלעטערען אַרויף, פאַלען אַראָב,
ווערען געהרג׳עט, שטעלען זיך אָב אין דער מיט, אָדער דער־
גרייכען דעם שפּיץ. און נאָך איידער ווען־וואָס, פערקאַשערט ער
שוין די אַרבעל און גרייט זיך צו צו דער אַרבייט. ער קלעטערט
ביז צום גאָלדענעם מעדאַל, דערנאָך קלעטערט ער ווייטער און ווען
ער דערגרייכט שוין צום שפּיץ, איז ער שוין אַ צובראָכענער, אַן׳
אייביג־פערמאַטערטער מיט אַ פֿערביטערטען שפּעטישען שמיי־
כעל אויף די ליפּען און אַן׳אומעטיגען גלאַנץ אין די אויגען.
ווי פאַרצייטען דער ציידע האָט צו בר־מצוה געדרש׳ענט פֿון דער

בימה אַנ׳אייגענע דרשה אין הלכות זרעים, אַזוי מעג היינט דאָס אייניקעל דרש׳ענען פון אייגענער פּראַקטיק וועגן לעבענס־פּאָליטיק און לעבענס־געניטקייט. אַנ׳ענגלישער, אָדער אַ דייטשער סטודענט איז אַנ׳עופה׳לע אין פֿערגלייך צו איהם, זיי וועלען זיך נאָך לאַנג מוזען רייבען צווישען מענשען, איידער זיי וועלען בענעהמען די שלעכטקייט, קאַלטקייט און דאָס שפל׳דיגע אין זיי. דאָס יודישע בחור׳ל אָבער וואַקסט נישט ווילענדיג אויף מיט אַ פּריה־צייטיגען בליק פֿאַר די שפלות פֿון מענשען, לערנט זיך נאָך אין די ווינדעלעך אויס, ווי צו „וואָיעווען מיט די וועלף“, און שוין אין די קינדערשע יאָהרען פערטיפּעט ער זיך אין דער דיפּלאָמאַטיע פֿון אַלע געדריקטע, שוואַכע און פערשקלאַפּטע.

און טרויעריג ווערט אויפ׳ן האַרצען אויף אַ יודישען בר־מצוה, ווען מען בעקלערט, אַז דאָס צייטיגע קינד איז אַזוי איינזייטיג צייטיג געוואָרען. נאָך איידער דער נאַריש־שענער, קאָלירטער, ציטערדיגער לעבענס־טעפּיך האָט זיך פערשפּרייט פֿאַר די אויגען, האָט מען שוין דעם שלייער פון איהם אַרונטערגעריסען, שוין געוויזען די גראָהע פעדעם פֿון איהם. און פֿון טיעפסטען האַרצען רייסט זיך אַרויס אַ קללה אויף אונזער אומגליקליכען יודישען מזל, וואָס רודפ׳ט אונז עד חרמה, און נעהמט צו פון אונזערע פֿער׳דאגה׳טע טאַטעס אַפילו דעם פרייען נאַאיווען שמייכעל פֿון אונזערע יונגע עופה׳לעך.

אַ שמועס.

בויענדיג אַ סוכּה האָט יעקעל דער סטאָלער ניט בעמערקט, ווי אין דעם ברען פֿון דער אַרבייט האָט זיך אָבגעריסען ביי איהם אַ גאַנצע ציצה. אין דער לעצטער נאַכט פֿאַר סוכּות, ווען דורכ׳ן נעץ פֿון סכך האָבען אַריינגעקוקט די זילבערנע לבנה־שטראַהלען אויף דער ניט־געברוקירטער פֿאָדלאָגע פֿון דער אָרעמער סוכּה, האָט מען געקאָנט הערען אַ שטילען שמועס. די באַוועלנע ציצה איז געלעגען אומעטיג צעשפּרייט מיט איהרע אַלט פֿעדים און האָט זיך שטיל־געקלאָגט אויף איהר ביטערען מזל. זי געדענקט נאָך די צייטען, ווען זי איז נאָך ניט געווען אַזאַ ברייד, ווען זי האָט געשיינט אין הימעלבלויע פֿאַרבען, ווי דער מאַנטעל פֿון מרדכי אין שושן הבירה. ווי אַנגאַלטיטשקע, מיט זעק אונטער די אויס־געוויינטע אויגען, האָט זי זיך מיט טרעהרען דערמאָנט אָן דער צייט, ווען זי איז געווען אַ שענע וואָלענע פֿראָנז און האָט זיך שטאָלץ געוויעגט איבער׳ן ווייסען דינעם ליינענעם קלייד פֿון אַ „בחור כּאַרזים“, אָדער אויף דעם פּרעכטיגען מאַנטעל פֿון אַ „כּהן צו גאָט“. „וואָס האָט מען פֿון מיר געמאַכט“, האָט זי געזיפֿצט, „וואו איז די הימעל־בלויע פֿאַרב אַוועק, וואו איז אַהינגעקומען די ווייכקייט און די פֿיינקייט פֿון מיינע צאַרטע גליעדער“.

די סוכּה, וואָס איז צוזאַמענגעשטעלט פֿון אָבגעבלאַקירטע ברעט־לעך אין אַלערליי פֿאַרבען, וואָס פּאַסען זיך ניט צוזאַמען, ווי שטיפֿ־ברידער פֿון דריי מאַמעס, וואָס רינגלען אַרום פֿון פֿיער זייטען אַ פּלאַץ פֿון הויף, ניט ווייט פֿון דעם אָבגוס מיט זיינע שענע רידות, וואָס טראָגט אויפ׳ן קאָפּ אַ נעץ פֿון דינע שטענגלעך, אויף

וועלכע עס ליגען צעוואָרפען אָרימע סכך־צווייגלעך — האָט מיט גרויס געפיהל זיך צוגעהערט צו דער קלאָג פון דער ציצה און האָט טרויעריג צוגעשאָקעלט מיט איהר סכך־קאָפּ.

אויך איהר איז געגאַנגען, ווי דער ציצה. אַמאָל איז זי געשטאַנען אויף בערג און גרינע פעלדער. ווייכע צווייגען האָבען זיך פעראייניגט ווי ברידער פון איין מאַמען און זיך מיט ליעבע צוזאַמענגעפלאָכטען. אָנשטאָט דעם דינעם סכך האָבען פאַלמען־צווייגען — ניט די היינטיגע טרוקענע לולבים, מיט וואָס עס צאַצקעט זיך אַן'אויסגעטריקענט פאָלק — בעדעקט איהר קאָפּ. לופט, ברייטקייט, די אַראָמאַטען פון אָטעמ׳ענדיגע פעלדער האָבען פול געמאַכט איהר נשמה. פון איהר פאַלמען קאָפּ האָבען זיך געלאָזען צו דער ערד אתרוגים, גראַנאַטען און די פרעכטיגע בלומען־גירלאַנדען פון אַ לאַנד, וואו עס חלומ׳ט דער כרמל און וואו עס גלאַנצט דער לבנון אין זיין יום־טוב׳דיג־קלייד. אויך זי איז געוואָרען אויף דער עלטער אַ ברודיגער אָנדענקען, וואָס זאָל מענשען דערמאָנען אָן אַמאָליגער שענקייט.

„איך פערשטעה ניט די מענשען, וואָס שטעלען מיין שענקייט אַזאַ מיאוס׳ען דענקמאָל; וואָלט שוין ניט גלייכער געווען, ווען מענשען וואָלטען געמאָלט מיין יוגענדבילד אויף די ווענד פון זייערע צימער, איידער זיך צו פראַלען מיט מיין מיאוס׳ער אַלטקייט, וואָס האָט שוין קיין ציהן ניט און האָט אָנשטאָט אַ בויגיגען צווייגען־קערפּער — אברים פון אַלטע אָבגעבלאַקירטע ברעטלעך?"

די זילבערנע לבנה האָט זיך אַ ווײַלע צוגעהערט צו דעם דאָזיגען וואונדערבאַרען שמועס. אויף איהר „יהושע־בן־נון"־פנים איז אַריבער אַ צופריעדען שמייכעלע. אויך זי איז אַלט און טויט, אָבער איהר אַלטקייט איז פאָרט שענער פאַר דער אַלטקייט פון אַ היינטיגער באַוועלנער ציצה און אַ היינטיגער אָרימער סוכּה. זי האָט כאָטש ניט פערלאָרען דעם חן פון דעם מענשליכען אויג. פאָעטען פערקוקען זיך אויף איהר נאָך עד היום...

VII

די אויסלענדער.

צוואַמען מיט די ערשטע פריהלינגס־שטראַהלען בעווייזען זיך אין די גאַסען די אויסלענדישע סטודענטען, וואָס זענען געקומען אויפ'ן פסח'דיגען בין־הזמנים אַהיים. דאָ און דאָרטען זעהט איהר אַ נייעם „שניט“ פון אַ פריזישען בגד, אַ נייע פאָרם פון אַ קאַפעליוש, און אונזערע סטודענטקעס ברייגגען מיט אין דער פראָווינץ די נייע „טורבאַן־פריזור“ מיט אַ ברייטען קאָלירטען באַנד אין די האָר. דאָרטען אין פאַריז, בערלין, ברויסעל, זשענעווע, צווישען די „עלטע“, מאַכען זיי נישט קיין אַנגענעהמען איינדרוק. צווישען די אַרומיגע ציכטיגקייט און ריינקייט האַרמאָנירט נישט זייער ניי־מאָדנער קאַפעליוש מיט די שמוציגע פינגער־נעגעל און שלעכט פערקאַמטע האָר. טראָגט מען אַ טורבאַן־פריזור, — פאָדערט זיך שוין אַ קליידעל „אַ לאַ פרינצעס“ און עס פאַסען שוין נישט אויף די פיסלעך די שווערע, טיעפע קאַלאָשען. אָבער דאָ ביי אונז איז עפיס גאָר אַנדערש. אין דער אַרומיגער גראָהקייט און אָבגעלאָזענקייט, דוכט זיך אויס, אַז זיי האָבען מיטגעבראַכט מיט זיך מעהר ריינקייט, ציכטיגקייט און מעהר אויסערליכע קולטור אין גאַנצען בענעהמען זייערן, עס טראָגט זיך פון זיי אַ שוואַכער אָבגלאַנץ פון אַ געזינטערער סביבה און עס דאַכט זיך, אַז צוזאַמען מיט'ן פאַפירל, וואָס מען קלעפט צו צו זייערע אויסלענדישע טשעמאָדאַנען אויפ'ן גרעניץ, האָבען זיי אויך מיטגעבראַכט אַ חתימה'לע פון מאַדאַם אייראָפאַ.

איטליכס מאָל, ווען איך זעה אַזאַ סטודענט געהן דורך די איינ־

גע פראווינציעלע גאסען, נעהמט מיך אן א בענקעניש. זיינע פיס, וואס האבען זיך שוין צוגעוועהנט צו אנ'אספאלטענעם ברייטען טראטואר, קלאפען אב אויפ'ן שלעכטען ברוק איטליכען טריט. זיין גאנג איז נישט זיכער, און דער גאנצער הילוך זיינער פון ניי-מאדנעם קאפעליוש, גלאקען-פאלטא און די געלע „געטר" (Guetre) אויף די אמעריקאנישע שטיוועל מאכען אנ'איינדרוק פון א אורח פון א פרעמדער וועלט. ער איז שוין אבגעוועהנט פון צו זיין שטענדיג אויף דער מאמעס אויגען. ווי דאס סטודענטישע לעבען זאל נישט זיין קאלעדיג, אבער ביי זיך אין צימער'ל איז ער אליין, איינער אליין, פריי און איינזאם, ווי א פויגעל אין דער לופט. און האטש ער בענקט אפט נאך דער מאמעס א בליק און די ווייכע הענד פון א שוועסטער'ל, אבער די צו-פיעל „צערטליכקייטען", מיט וועלכע מען בעשיט דעם ניי אנגעקומענעם גאסט, ווערט שוין א ביסעל איבערדריסיג. ער איז שוין אבגעוועהנט פון קינדער-געשריי, און די גאנצע מעשה פון „האבען", קינדלען, ברית'ן, תנאים'ס, מזל-טוב'ס קומט פאר אזוי פרעמד און קאמיש. היינט וואס פאר א אינטערעסען די מענשען האבען? און ווי פער'דאגה'ט זיי זענען? דער איז בעליידיגט, וואס מען האט איהם נישט גערופען אויף די רבנים-אסיפה און דער דאגה'ט, וואס זיין טאכטער „קלויבט" זיך אליין ניט צו און וואס דער טייך האט זיך אזוי בריט צופלאסען. ווי דורך א חלום פיהלט ער, אז דאס זענען געוועהנליכע מענשליכע אינטערעסען, אבער וואס קאנען זיי איהם אינטערעסירען, איהם, וואס וויל נאך נישט אריין אין די וואכענדיגע פשטות. ערגיץ-וואו אין יהופעץ, אדער אין גלופסק שפאצירט ארום א סטודענטקע א פריילין מיט אויגען, — אך, אויגען! — און מיט א טורבאן-פריזור. צי קלערט זי גאר וועגען איהם, וואס לאנגווייליגט זיך איצט אין טונעיאדעווקע ביים טאטען דעם קרעמער. צי קלערט זי גאר? ווען ער וואלט זיך נאר נישט שעמען...

און ער געהט ארויס צום טייך, וואו עס פערשטומען שוין די געשרייען פון שטאדט, און קוקט ווי בריט ער האט זיך צוגאסען. ביי די ברעגעס שטעהען ווייבער מיט די קליידער, פערקאשערט ביז די נאקעטע קניה, און וואשען און פאטשען

דאָס גרעט. ערגיץ-וואו שיפּט זיך אַנ'אָנגעפּאַקעוועטע לאָדקע און פֿערשווינדט ביים אַנדער זייט טייך צווישען די פֿערטרונקענע בערעזקעס. חדר-יונגלעך שפּיעלען זיך אין שטיינדלעך-וואַרפען, אַ פֿערשלאָפֿענער סטראַזשניק, אַ ממונה פֿון קאָראָבקע, היט אָב, אַז מען זאָל חלילה נישט אַריבערשיפֿען קיין פֿרעמד פֿלייש. אַ וואַסער-טרעגער בויגט זיך אונטער דער משא פֿון די פֿולע עמערס. אַ יונג שלעפּט זיך פֿאַרביי מיט זיינע געלע חאָלאָוועס: פֿון וויטען הערט זיך דער געשריי פֿון אַ פֿוהרמאַן, וואָס איז פֿערקראָכען מיט זיין דאַר פֿערדיל אין אַ בלאָטע, און עס העלפֿט שוין נישט קיין „וויאָ! וויאָ!“... אַ שכּור'ער שוסטעריל אָדער אַ שניידעריל טראָגט זיך פֿאַרביי מיט אַ צורייצטען האַלב-פֿערשלאָפֿענעם פּנים און מיט דעם גאַנג פֿון אַ קאַטשקע...

דער טייך ציהט אַרויף אויף איהם אַ מאָדנע הויט. ער ווערט עפּיס רוהיגער, פֿערטראַכטער... עס בעווייזט זיך מיט אַ מאָל אַ „קאָלעגע“ אין גלאָקען-פּאַלטאָ און אין אַ ניי-מאָדנעם קאַפּעליושעל, און מען בעגריסט זיך מיט אַ מינע פֿון אַנ'איינראָפּער, וואָס האָט אָנגעטראָפֿען אין טיעף אַזיען אַ צווייטען איינראָפּער.

ווי נאַריש און שען עס איז די סטודענטען-צייט פֿון אַנ'אויסלענדישען.

VIII

א גאַסט איז געקומען.

אַ גאַסט איז געקומען אין דער פּראָווינץ־שטאָדט. עפּיס אַ מיש־מאַש פון אַ פּעטערבורגער טשינאָווניק, אַ יודישען כלל־טהוער, אַ יו־דישער רעוויזאָר און אַ קרוב למלכות, ד. ה., אַ נאָהנטער מענש פון זאַמיאַטין פּערעאולאָק, נומער 4.

אין דער פּראָווינץ־שטאָדט ווערט אויף אַ ווײלע לעבעדיג. דער, וואָס האָט אַ חזקה אויף כלל־ענינים, אַנ'אַלטער אָנגעזעהענער גביר אַ בעל־צדקה, אָדער אַנ'אַלטער דאָקטאָר אָדער אַנ'אַלטער אַדוואָקאַט, וואָס טראָגט שוין אויף זיך דעם טיטול „פּריסיאַזשני“, לאַדען אײַן צו זיך די שבעה טובי העיר: אַ פּאָר דאָקטוירים אָהן פּראַקטיק, אַ פּאָר יוריסטען, אַ פּאָר אָנגעזעהענע גבירים אינטעליגענטען פון פאָריגען דור, — און מען איז מקבל פּנים דעם גאַסט.

אַלטע פערוואַלגערטע פּראָיעקטען שווימען אַרויף, מען דערמאָהנט זיך אָן אַנשטאַלטען, — וואָס האָבען געהונקען פאַר צעהן יאָהרען און הינקען נאָך עד־היום. מען האָט טענות און תרעומות צום „צענטר“, וואָס ענטפערט נישט אויף קיין בריעף, וואָס קאַרגט מיט סובסידיעס און רעכענט זיך אַזוי ווענִיג מיט דער מיינונג פון די פּראָווינציעלע טהוער און גיט נישט די שטיצע, וואָס מען האָט שוין פערלאַנגט פאַר צעהן יאָהרען, פאַר זיבען יאָהרען און נאָך גאָר נישט לאַנג — מיט דריי יאָהר צוריק.

דער פּעטערבורגער גאַסט ענטפערט אויף אַלע טענות. זיין צונג איז געשליפען; ער רעדט גיך, גיך, פערהאַקט זיך נישט אויף אַ רגע און בעת מעשה, בשעת דאָס מויל רעדט, קוקען די אויגען אָן אַ זייט, אַקוראַט ווי ער וואָלט זיך צוהערען צו דעם האַקען און

הוזשען פֿון די וואַגאָן־רעדער, וועלכע קלינגען איהם נאָך אין די אויערען פֿון דער נעכטיגער נסיעה.

די שבֿעה טובֿי העיר הערען זיך צו מיט גרויס פערגניגען. ווי קלאָר ער רעדט, ווי שען קומט ביי איהם אַרויס די רוסיש. די גלאַטקייט זיינע, דער טאַקט זיינער און דערהויפּט דער רוהיגער בעזעסענער שׂכל־הישר. אַ פּעטערבורגער טהוער איז פּאָרט עפּיס אַ העכערע זאַך. ער האָט גאָר אַנ'אַנדער קוק אויף אַלץ, אַ ברייטערען, אַ רוהיגערען, אָהן אַ טראָפּען פערביטערטקייט, אָהן דעם קליין־שטעדטילישען פאַנאַטיזמוס. און דערביי איז ער דורך און דורך אַנ'אָפּטימיסט. מיט אַ שמייכעל פון אַ געניטען אָנגעפּראַקטיקירטען צושלאָגט ער דעם דונקעלען פּחד פאַר די צוקונפט, מיט וועלכען די נאַרישע פּראָווינץ איז אָנגעזאַפּט. עס ווערט עפּיס לייכטער אויפ'ן האַרצען, ווען די שבֿעה טובֿי העיר אין זייערע ערנסטע שוואַרצע סטאָן־רעק בעטראַכטען דעם פּעטערבורגער פּאַרשוין אין דעם גראָהען לייכטען פּידזשאַמשנעם קאָסטיום מיט דעם לייכטען צינגעל, לייכטע בעוועגונגען און דעם צושטרייטען גראָהען בליק פון די אויגען, וואָס קוקען שטענדיג אָן דער זייט.

עס עפענט זיך די טהיר פֿון סאַלאָן, און עס בעווייזט זיך אַ שטובמיידעל מיט אַ קלאָר־וויסען שירץ אַרום די לענדען מיט אַ טאַץ טהיי אויף די הענד. ביים טהיי איז באָרמאַנ'ס זיסען קעקס, וואָס „קניספּערט“ ווי „באַטשקעס“ צווישען די ציינער. ווערט נאָך היימליכער אויפ'ן האַרצען. מען הויבט אָן בּיסלעכווייז צו טאַפּען דעם פּעטערבורגער גאַסט מכּח העכערער פּאָליטיק, מכּח יודישער גלייכבערעכטיגונג, פּורישקעוויטש'ן, די שוואַרצע מאה, די שטימונג אין די הויכע ספערען א. ז. וו., א. ז. וו. אַלץ וויים ער, אַלעמען קען ער. אַלס לינקער קאַדעט, וואָס האָט אַ מגע ומשא מיט די טרודאָוויקעס, אין קען פערזענליך מאַרקאָוו דעם צווייטען, און דער טייוועל אַליין איז איהם ניט שרעקליך. — רעדט ער וועגען אַלץ מיט אַ לייכטער אָנגענעהמער איראָניע, מיט אַ שמייכעל אויף די ליפּען פון אַ מענשען, וואָס האָט שוין גרעסערע זאַכען געזעהן און מורא'דיגערע זאַכען דורכגעמאַכט. מיט איין קרימעלע מאַכט ער אַרונטער אַ סך גרויסע מענשען, פון וועלכע מען האַלט אין דער פּראָווינץ אַנ'עולם־ומלואה. דער אַלטער סובאָרין איז אַ הונד אָהן ציינער, פּורישקעוויטש איז

פשוט אַ משוגע'נער. שוואַרץ איז גלאַט נישט איבערגעשפּיצט, און די שטערן־פּאַלאַטע איז אַ בבא־מעשה. ריינבאָט וועט צום עסק נישט צו־לעגען, און ניסעלאָוויטש? בעסער לאָמיר שוין וועגן איהם גאָר־נישט ריידען.

צוועלף אַ זייגער ביי־נאַכט צוגעהען זיך די שבעה טובֿי העיר אַהיים. פאַר'ן אוועקגעהן נעהמט מען פריינדליך אָבשייד פון גאַסט. מען בעדויערט איהם, וואָס די זיצונג האָט זיך אַזוי לאַנג פערצויגען. ער איז אַודאי נאָך נישט אויסגערוהט פון דער נעכטיגער נסיעה און דער נעכטיגער זיצונג אין ווילנא צי אין דווינסק. דער גאַסט שמייכעלט ליעבליך אויף אַלע זייטען. אָ, ער איז שוין געוועהנט דערצו... מיר, פעטערבורגער, זיצען שפּעט אין דער־נאַכט. אויסערדעם, לוינט זיך שוין איבערהויפּט נישט צו־לעגען, ער מוז נאָך היינט פיער ביי־נאַכט מיט'ן קוריער־צוג פאָהרען ווייטער.

אויף מאָרגען איז שוין דער גאַסט ערגיץ־וואו ווייט־ווייט פון די שבעה טובֿי העיר. זיין קומען און אָבפאָהרען איז פאַרביי ווי אַ לופטיגער חלום. עס איז אָבער געווען אַ שענער ליעבער חלום.

IX

מען איז זיך מתעסק.

ווינטער=צייט, ווען די פליעגען קלעפּען ארום דעם שטאנג פון די הענג=לאמפּען און שלאפען א געשמאקען שלאף. — חאפּען זיך אויף ביי די פראווינץ=לייט די כלל'ישע אינסטינקטען. מען דערמאהנט זיך, אז דאס שטעדטיל טונעיאדעווקע האט נאך נישט קיין מוזיקאליש-דראמאטישע געזעלשאפט, אז עס פעהלט איהר נאך א חברה חובבי שפת=עבר, א צווייג=אבטיילונג פון דער פעטערבורגער „ליטערארישער געזעלשאפט“, אנ'עספּעראנטא=קלוב א. א. וו. מען שרייבט אויס די פארטיגע תקנות פון די „אטווערזשעטע“ קאבצאנסקער חברות, — קאבצאנסק האט מעהר איניציאטיווע, און טונעיאדעווקע קוקט אויף איהר ווי אויף א מוסטער=שטאדט, — מען רופט צונויף די ערשטע גרינדונג=פערזאמלונג, מען קלויבט אויס א פאסיגע „פּראוולעניע“. טונעיאדעווקע איז, אדאנק סטאליפּינ'ס בערוהיגונגס=פּאליטיק, שוין לאנג געקומען צום שכל. ווי באלד די ראדיקאלע פארטייען האבען פערלארען דאס גיפט זייערס, האט זי אנגעהויבען צו פערשטעהן, אז ס'איז נישטא קיין חלוק צווישען א בונדיסט, א ציוניסט און גלאט אזוי א קולטור=טרעגער. אלע זענען העכסט דעמאקראטיש, אלע זענען קינדער ביי גאט, און נאך הונדערט און צוואנציג יאהר וועלען זיי אלע קומען צו קבר ישראל. שוין א פּאר יאהר, ווי די „פּראווֹלעניע“ שטעלט זיך צוזאמען פון די אייגענע אינגרעדיענצען, ווי א הארוואסעריל געגען א פליך: דער קולטור=טרעגער, וואס איז גלייך ווייט און נאהנט פון אלע „אני מאמינ'ס“, דער איין=איינציגער בונדיסט, דער איין=איינציגער ארבייטער, דער איין=איינציגער ליטעראט, דער איין=איינציגער ציוניסט, וואס טראגט אויס אויף זיינע שמאלע

פליייצעס אלע צירקולארען פון „ווילנער צענטער", דער איין-איינציגער חשוך-בנים, וואס האט ב״ה צייט גענוג צו זיין דער קאסיר פון אלע חברות.

און אזוי ווי ביי אונז אין טונעיאדעווקע איז שוין די פרויען-פראגע לאנג פערענטפערט געווארען אין פאזיטיווען זין, — האט זי אין יעדער „פראוולעניע" א יודענע א קאזאק. שוין באלד אויף דער ערשטער זיצונג פון די זיעבען אויסערוועהלטע און דריי קאנדידאטען (אזוי איז בעפוילען געווארען אין די רעגירונגס-תקנות) הויבען זיך אן די ליעבע ויכוחים. דער קולטור-טרעגער וויל „הויבען" די מאסע, דער ארבייטער טענה'ט, אויב אז „הויבען" איז נאך א שאלה ווער — וועמען, און דערביי קוקט ער אויפ'ן יאפאנישען וואוקס פון קולטור-טרעגער, וואס האט זיך קיינמאל ניט געלערנט שיסען. דער ציוניסט שלאגט פאר, אז אויפ'ן ערשטען אווענד, וואס די נייע דראמאטיש-מוזיקאלישע געזעלשאפט וועט מאכען, זאל מען שפיעלען א דראמע אויף לשון-קודש. און דער זשארגאנישער ליטעראט איז אין פרינציפ מיט איהם איינפערשטאנדען, נאר ער פערלאנגט, אז מען זאל די ארטיסטען דערצו אויסשרייבען פון ארץ-ישראל. דער בונדיסט ערקלערט, אז ער איז אריין אין דער חברה, נישט ווי א פארטיימאן, נאר אלס פשוט'ער בשר-ודם. נאר ער האפט, אז די ארבייטער וועלען קאנען האבען א שטיקעל יניקה דערפון, ווען אין די פרינציפען פון דער חברה וועלען נישט אריין די קליין-בורזשואזע חשבונות.

דער חשוך-בנים טענה'ט, אז א מוזיקאליש-דראמאטישע חברה דארף זיך נישט שטעלען קיין הויכע ציעלען, עס וועט זיין גענוג, אז מען וועט זיך ארענטליך פערבריינגען די צייט. און דער ציוניסט גיט דייטליך צו פערשטעהן, אז יעדע געזעלשאפט דארף האבען א אידעאל. אהן אן אידעאל קאן, למשל, אזא מוזיקאלישע געזעלשאפט נישט האבען קיין קיום. די ויכוחים פערציהען זיך ביז טיעף אין דער נאכט. יעדע מינוט גיט עמיצער אנצוהערעניש, אז אין אזא „פראוולעניע" קאן ער נישט בריינגען קיין נוצען. דאס גלעקיל פון פרעזידענט איז שוין הייזעריג געווארען קלינגענדיג, די לידיגע גלעזער טהיי זענען שוין אנגעפאקט מיט פאפיראסענע מונדשטוקען. אין צימער איז שוין די לופט שווער, הייס, אנגערויכערט. און מיט איינמאל דערמאהנט מען זיך, אז די חברה האט נאך דערוויל, חוץ א פראוולעניע, קיין איין-איינציגען מיטגליעד נישט. און דעמאלט ווערען אנגענומען

10 רעזאָלוציעס, ווי צו=צוציהען מיטגליעדער. דער בונדיסט זאָגט=צו צו אַגיטירען צווישען די אַרבייטער, דער ציוניסט—צווישען ציוניסטען, דער ליטעראַט... נאָר דער ליטעראַט שמייכעלט שוין מיט זיין שטע=פּעדיגען געלעכטעריל. ער ווייסט, אַז, אַזוי ווי ער, איז אויך דער בונדיסט און דער ציוניסט דער איין=איינציגער, וואָס טראָגט אויף זיך אַ קרוין פון אַן'אָבגעשטאָרבענעם יחוס. זיי זענען ווי אַ פּערוועלגערט שער'ל פון אַן'אָבגעריסענעם ספר, און דאָס איינציגע, וואָס איז נאָך געבליבען ביי זיי, דאָס איז די גאוה צו ליעגען אינאיינעם מיט אַנדערע שמות.

די ערשטע אסיפה צוגעהט זיך. דער סעקרעטאַר רופט צוזאַמען אַ צווייטע, אַ דריטע. אויף יעדער אסיפה שווימט אַרויף אַלץ די איינענע שאלה: וואו נעהמט מען מיטגליעדער? די 10 רעזאָלוציעס האָבען צוזאַמענגעקליבען אפשר אַ פּאָר מניגים חברה=לייט, אָבער עס סטאַיעט נישט אויף אויסצושרייבען חאָטש איין לעקטאָר. דעמאָלט טרעט די „פּראַוולעניע" אַריין אין אונטערהאַנדלונגען מיט אַן'אַנדער חברה, וואָס האָט כמעט די איינענע אויסדערוועהלטע און די אייגענע מיטגליעדער, און אַלע צוזאַמען קויפען אָב ביי אַ דורכפאָהרענדער יודישער טרופּע אַן'אָווענד. ביי די טענער פון „חינקע און פּינקע" פערברענגט זיך טונעיאַדעווקע אַ לאַנגען שבת=צו=נאַכט. און אַ גאַנצע וואָך טיילען זיך די חברות די הכנסה פון דעם אָווענד. מען הויבט שוין אָן צו קלערען וועגען אַן'אייגענער „פּאָמעשטשעניע" אין דער „וואָלוועלער קיך" אָדער אין בית יתומים" נאָך אַ כ ט אַ ז י י ג ע ר.
די „פּראַוולעניע" קריגט אַרבייט, גאָט צו דאַנקען.

דערווייל פאַלט אָן דער פסח, ס'קומט אָן דער זומער=לעב. די פליגען אויף דער העני=לאָמפּ הויבען אָן אויסצוגלייכען די פּיסלעך, און אונזערע כלל=טוער צופאָהרען זיך אויף דאַטשעס, און לעגען זיך שלאָפען.

X

אַ יודישער באַל.

איך בין אויף אַ יודישען באַל. דער זאַל איז פֿול געפּאַקט; אין אַ קנויל פֿון אויסגעפּוצטע דאַמען און שוואַרצע רעק שפּאַר איך זיך מיט דעם רעכטען עלענבויגען דורך נאַקעטע פֿרויען־שול־טערן און ווייסע פֿראַק־העמדער. דער אַנדערער עלענבויגען וואָלט אויך צו־נוץ געקומען, נאָר איך שלעפּ אויף איהם פּער אָרעם אַ דאַמע און שפּאַר פֿאַר איהר דורך אַ וועג מיט מיין רעכטען קאַנט פֿון מיין אָרימען גוף.

וואוהין שפּאַר איך מיך? געוועהנליך, צום בופֿעט. הונגעריג בין איך אַפֿילו ניט. און די „בוטערבראָדען" ביים בופֿעט האָבען אַלע מעלות פֿון עכטער כשרות, און געלד קאָסטען זיי אַזוי פֿיעל, אַז מען קאָן מיינען, זיי זענען דורכגעגאַנגען אַ צווייטע קאָראָבקע. אָבער דער בופֿעט מוז מיך זעהן, און איך מוז איהם געבען עפּיס צו לייזען. איהר זאָלט וויסען זיין, אַז אום עס זאָלען נישט אַרויס קיין מחלוקת, זיצען ביים בופֿעט אַלע, אַלע גלופּסקער אַריסטאָקראַטישע דאַמען. און אַרום זיי דרע־העען זיך אַרום די טריי־געוואָרענע מענער, וועלכע ערלויבען נישט, אַז זייערע יפה־פּיות זאָלען זיך חלילה פֿערפּאַטשקענען די טואַ־לעטען מיט די כשר'ע בוטערבראָדען.

און ווען איך וואָלט שוין אויף מאָרגען, אַלס מאַנסביל, גע־קאָנט מפּיס זיין די בופֿעט־דאַמען — ווערט דאָס מיר ניט געלינ־גען מיט זייערע מענער. זיי, די געריבענע סוחרים, ווילען באַלד חאַפּען וואו דער שוך קוועטשט און מיין קרעדיט קאָן חלילה געמינערט ווערען דערפֿון.

איך בין, גאָט צו דאַנקען, אין מיטען זאַל. מיט איין אויג חאַפּ

איך אקוק איבער די פּלייצעס פון מיינעם א בעקאנטען וואלד־סוחר, וועלכער שלעפּט אויך אויפ'ן ארעם א פולינקע ווייבעלע. גאט צו דאנקען! איך שטעה נישט אויף אנ'ארט; נאך א מינוט צעהן און איך וועל ארויס פון דער שפּארעניש. נאר מיט אמאל ווערט אזא איינגשאפּט, אז מיין דאמע הויבט שוין אן צו מאכען מאוס'ע העויות און ביים פולינקען ווייבעל פון וואלד־סוחר פּלאצען שוין א פּאר העקלעך אויפ'ן דעקאלטירטען קארסאזש.

וואס איז? די איין־איינציגע קאסטיומירטע דאמע, וואס איז געקומען אויפ'ן קאסטיומען־באל, האט געווירקט אויף די גלופּסקער באל־פאנטאזיע, ווי א מורא'דיגער מאגנעט — און דער גאנצער קנויל האט זיך א דרעה געטהון אהין צו דעם איין־איינציגען קאסטיום אויפ'ן „קאסטיומירטען באל“.

און אזוי ווי גלופּסק בעשטעלט נאך נישט איהרע קאסטיומען אין פּאריז — האט זיך די גלופּסקער דאמע — איהר מאן איז א דאקטאר — אליין פערפאסט א קאסטיום אין סטיל פון א מענשען, וואס אנ'אויטאמאביל איז איהם איבערגעפאהרען, ד. ה. א קאסטיום, וואס בעשטעהט פון ליטער באנדאזשען. מען קאן נישט זאגען, אז דאס איז געווען זעהר חנו'דיג. אבער אלע אין גלופּסק האבען געפונען דאס פאר זעהר אריגינעל. א שאד, וואס די חברה „מושב זקנים“, וועלכע האט געמאכט דעם קאסטיומען־באל, האט נישט געהאט צו געבען א פּרעמיע פאר'ן בעסטען קאסטיום!

ענדליך שטעה איך שוין ביים בופעט. מיין דאמע האט שוין, ב"ה, א שטוהל, און עס שטעהען שוין פאר אונז צו גלאז טהיי. הינטער מיין רוקען דרעהט זיך ווי א שלאנג א שווארצע מאסע, פרויען־שולטערס מישען זיך צונויף מיט די ווייסע פליכען פון די מענער, קליידער אין אלערליי קאלירען זעהען אויס, ווי טראנטעס אין זאק פון אלטווארג־הענדלער. און די שענע פרויען־באל־שיף מיט זייערע גליצערנדיגע שאלען האבען נישט קיין ארשין פּלאץ פאר זיך, אז מען זאל קאנען נתפּעל ווערען פון זיי. דערפאר טרעטען אויף זיי און אויף די היהנער־אויגען אין זייי סאלידע גלאנציגע מענער־שטיוועל.

אויף אַ יודישען באַל, ווי איהר ווייסט, ווערט נישט געטאַנצט. ערשטענס, איז שטענדיג דער זאַל צו־איינג. און איינג איז ער דערפֿאַר, ווייל אַ יודישער באַל איז נישט בערעכֿענט פֿאַר איין בעשטימטע געזעלשאַפֿט, ווי ביי קריסטען, נאָר פֿאַר'ן גאַנצען כּלל ישׂראל. צווייטענס, חאָטש יודען זענען גרויסע דעמאָקראַטען, מעסט דאָך איטליכער אָב יענעמס יחוס מיט אַ ריכֿטיגערער וואָג, ווי אין די קלייטען, און „עס פּאַסט נישט" איז די הויפּט־שטימונג אויף אַ יודישען באַל. חוץ דעם, קומט מען דען אויף אַ באַל זיך אַמוזירען? חלילה! מען קומט אָבגעבען זיין חובֿ דעם „מושבֿ זקנים", מען קומט פֿערבעסערען דעם קרעדיט מיט דער אויסשטעלונג פֿון ווייב'ס טואַלעטען, מען קומט שטעהן ביים בופֿעט און ביי די שאַמפּאַניער־טישלעך, מען צופּלאַמט זיך ביים געדאַנק, וואָס מעהר אַרויסצוווייסען געלד ביים פּובליקום, וואָס געהט אויפ'ן באַל מיט טויזענדער כּוונות, נאָר אָהן איין כּוונה: זיך צו אַמוזירען. מעג מען מיך האַלטען אין גלופּסק פֿאַר אַ שונא ישׂראל, נאָר אַ לאַנגווייליגערע זאַך, ווי אַ יודישער באַל, איז, מיר דאַכֿט זיך, נישט לייכֿט צו געפֿינען. ער האָט נישט קיין שענע פֿאָרם, ער איז אין העכֿסטען גראַד נישט עסטעטיש, ער בעזיצט נישט קיין שום פֿרעהליכֿקייט און איז, קורץ און גוט, מורא'דיג לאַנג־ווייליג. נאָר איין שטימונג בעמערקט מען: די מאַכֿער פֿון באַל, די נעכֿטיגע „אַריסטאָקראַטען", ווערען מיט אַ מאָל קרעמער, וואָס ווילען וואָס מעהר לייזען, און דאָס פּובליקום זעהט, די פּלאָמאַ־טיש, צו זיין ביים בופֿעט אַ רואה ואינו נראה, ד. ה., מען וויל זיך וואַרפֿען אין די אויגען, נאָר ביים זייט אויג, נאָר נישט אויפ'ן שוואַרץ־אַפּעל.

מיר שטעהען איצט אין סאַמע געדיכֿטען באַל־סעזאָן. גלופּסקער באַל־קאָמיסיעס וועלען אפֿשר האָבען פּאַראיבעל אויף מיר. נאָר גלויבט מיר, איך ווייס, אַז איהר מיינט נישט זיך, נאָר דעם „מושבֿ זקנים"... אָבער וואָס זענען מיר שולדיג, אַז אונזער נשמה איז נאָך ווייט פֿון דעם חאַלאַט פֿון אַ באָגאַדעלניע, און עס ווילט זיך אַמאָל פֿרעהליכֿקייט, אַ באַל־אַטמאָספֿערע, אַ ביסעל פֿלירט, שענע טענץ און אַלע די גוטינקייטען, נאָך וואָס עס גאַרט אַמאָל אַ נאַרישע יונגע נשמה?...

XI

א יודיש בוך.

פון יעהופעץ, טונעיאדעווקע און קאבצאנסק שיטען זיך אין די צייטונגען קארעספאנדענציעס אויף קארעספאנדענציעס. אומעטום עפענען זיך אויף צווייג-אבטיילונגען פון דער פעטערבורגער יודיש-ליטעראַרישער חברה. און וואו ניט וואו מאכט זיך א שטאדט, ווי גלופסק, למשל, א במה לפני עצמה און עפענט-אויף א זעלבשטענדיגע ליטעראַרישע געזעלשאפט. מען קאן מיינען, אז די ליעבשאפט צו א יודיש-ליטעראַרישען בוך איז שוין אזוי איינגעפונדעוועט אין די הערצער פון די יעהופעצער און טונעיאדעווקער יודען, אז עס בלייבט מעהר נישט איבעריג, ווי נור צו פערשטארקען די ליעבע דורך פעראיינונגען און פערזאמלונגען. אין דער אמת'ן אבער זענען יודישע ליטעראַרישע ביכער נאך אלץ א סחורה פאר דעם ארימען האלב-געבילדעטען פון פאלק, א מענש, וואס האט די זכיה צו לייענען רוסיש, ווערט זיך נאך לאנג בעקלערען, איידער ער וועט קויפען א יודיש בוך. און ווען ער וועט שוין יא איינהאנדלען א פרץ, א שלום-עליכם'ן, וועט ער אייך געבען צעהן תירוצים פאר די „נארישקייט“, וואס ער האט געטהון: ערשטענס, האט דער „בעריהמטער“ אמפיטעאטראוו געלויבט שלום-עליכם'ן אין הימעל אריין, צווייטענס, איז פרץ שוין אזוי בעקאנט, אז עס דרוקען איהם אפילו רוסישע פערלעגער, און דריטענס... מען דארף אמאל זעהן, מיט וואס עס שמאקעווען זיך אזוי די ציוניסטען, א. א. וו., א. א. וו. דער מיטעלער געבילדעטער אינטעליגענט נעהמט זיך פאר א יודיש בוך מיט א קרימעלע אויף די ליפען, מיט דעם הינטער-געדאנק: וואס קאנען שוין איהם, דעם פיינשמעקער, זאגען די יודישע ליטעראטען, אז ער איז שוין אנגע-

לעזען ווי אַ פּויק אין טשעהאָוו'ן, טורגעניעוו'ן און ווערביצקאַ'ן. אַ מענש, וואָס שלינגט איין יעדע זאַך פון אַנדרייעוו'ן און קוקט זיך אָן אין טעאַטער אַ טיהאָנאָוואַ, אַ רישקאָוו'ן און אַזעלכע טייערע שטיק, ווי „דער גרויסער מענש" פון איקס-איפּסעלאָן א. ד. גל.—טאָ ווי קאָן שוין אַזאַ מענש געניסען אַ זשאַרגאָניש בוך? זיין געשמאַק איז שוין אַזוי איידעל, אַז ער איז שוין גאָרנישט מסוגל זיך „אַרונטערצולאָזען" אַביסעל. שלום-עליכם'ן לייענען — איז נאָך ווי עס איז. מען לאַכט ווענינגסטענס, אָבער די אַנדערע? אַ פּרץ'ן, אַנ'אַבּראַמאָוויטש'ן? בעסער וועט ער געפינען אַ ליטעראַרישע געזעלשאַפט, כּדי ער זאָל אָהן מיה און מאַטערניש דערגעהן פון דעם דורכּפאָהרענדיגען לעקטאָר די ווערדע און די וויכטיגקייט פון אַ יודישען שרייבער.

און אָבשאַצען די ווערדע פון אַ יודישען שרייבער דאַרף מען קאָנען. ס'איז היינט געוואָרען אַ מאָדע-זאַך צו קענען די זשאַרגאָנישע שרייבער, ווי אַמאָל די גאָרוועגישע. ווענען ש. אַש רעדט מען אַפילו אין גוי'אישע הייזער און פּרץ הירשביין דרוקט זיך אין „שיפּאָווניק". אַ „געבילדעטער" מענש דאַרף קאָנען ווענען אַליך ריידען. צום אומגליק אָבער זענען די זשאַרגאָניסטען אַזוי וועניג איבערזעצט אויף רוסיש. גראָד אַנ'אַבּראַמאָוויטש, אַ פּרץ, אַ שלום-עליכם, וואָס מען מאַכט פון זיי אַזאַ פּירוש („אַפילו אַש אַליין, וואָס איז שוין אָנגענומען ביי דער וועלט, זאָגט, אַז די דערמאָהנטע זענען גרעסער פאַר איהם"), ליעגען אין די ד' אַמות פון אַ יודישען מוכר ספרים און מען זעהט זיי קיינמאָל נישט אין אַ „קניזשני מאַגאַזין". היינט די שפּראַך זייערע!! דוכט זיך, זשאַרגאָן קענען אַלע יודען, סיי אַדוואָקאַטען, צאָהן-דאָקטוירים. סיי גלאַט אַזוי מענשען מיט „פּראַוואָזשיטעלסטוואָ". און פונדעסטוועגען ברעכט מען זיך די צייהן לייענענדיג אַ יודישען שרייבער. אָט נעהמט, למשל, פּרץ'ס אַ מעשה'לע „לא תחמוד". בעהיט מיך גאָט, אויב איך, דער טונעיאַדעווקער אויגען-דאָקטאָר, פערשטעה דערפון אַ וואָרט.

און כ'ווערט געגרינדעט אַ יודישע ליטעראַרישע חברה, ה' דובנאָוו, דער יודישער היסטאָריקער, וועט שוין אַזוי גוט זיין שיקען אַ לעקטאָר. און מען וועט פערשטאָהען לייענען אַ יודישען שרייבער.

נאָר אַזוי ווי אַ יוד מיט אַ דיפּלאָם איז מחויב וועגען אַליך צו האָבען

אַ „זעלבשטענדיגע“ מיינונג, ווערען אין די ליטעראַרישע חברות, — ווען די צייט איז שטיל און עס זעהט זיך נישט קיין לעקטאָר פון פעטערבורג. — פאָרקומען פיינע וכּוחים ווענען העבּרעאיש און זשאַרגאָן; און צי איז רוסיש די שפּראַך, וואָס דאַרף אַריינגענומען ווערען אין אַ פּראָגראַם פון אַ יודישער חברה, וואָס גיט זיך נור אָב מיט יודיש-נאַציאָנאַלע פראַגען; און צי זאָל מען שיקען צו דעם קולטור-קאָנגרעס אַ דעלעגאַט, צי אַ טעלעגראַם, א. א. וו., א. א. וו.

אָבער קיינעם פון די „פיהרער“ אין די ליטעראַרישע חברות וועט נישט איינפאַלען, אַז דער זשאַרגאָן איז אפשר נאָך אַ שווערערע שפּראַך, ווי עספּעראַנטאָ, און אַז עס שאַדט נישט אונזערע „אינטעליגענטען“, וואָס ריידען אויף אַלע לשונות אַ בּוך-שפּראַך — זיך אויסצולערנען לייענען מאַמע-לשון, לייענען און פערשטעהן.

ווי לייכט עס איז צו גרינדען אַ יודיש-ליטעראַרישע חברה!

ווי שווער עס קומט אָן צו לייענען אַ יודיש בּוך!

XII

דאָס פינטעלע יוד.

בּיי אַלע פעלקער, אויך בּיי דער אינטעליגענץ, איז דער נאַציאָנאַלער מזג פון אַ פאָלק — אַ קלעקס; בּיי אונז, הויפּטזעכליך בּיי די געבילדעטע — אַ פּינטעלע. מעגען די אומות-העולם דאָס אָבּלייקענען, מעגען זיי אויסטראַכטען אויף אונז דעם בּלבּול, אַז מיר שיידען זיך אָב מיט אונזער מזג פון דייטשען, רוסען, ווי בּוימאייל אויף וואַסער. אונז אַרט דאָס קנאַפּ. מיר ווייסען, אַז חוץ פינטעלעך ווערט איהר בּיי אונז וועניג וואָס געפינען יודישקייט. אַ גאַנץ יאָהר לעבען מיר, ווי מרדכי בּשעתו, אין חצר המלך, ריידען: אין פערסיען — פערסיש, אין רוסלאַנד — רוסיש און אין דער שווייץ — חייבע-דייטש. נאָר צייטענווייז, אַמאָל, אַמאָל שפּרינגט אַרויס בּיי אונז דאָס פּינטעלע יוד. עס פערווילט זיך אַמאָל אַ שבּת'דיגען לאָקשען-קוגעל, אַ שיסעלע טשאָלענט, אַ שטיקעלע פיש מיט זאַפראַן פערגעלט, אַבּיסעלע פּאָנטאַק צמוקים-וויין... יום-כּפּור-אָווענד אין דער „פילהאַרמאָניע“ ווילט זיך הערען אַ „כּל נדרי“ פון מאַקס בּרוך, און זומער, ווען עס בּעווייזט זיך אין די גאָרטענס אַ יודישע טרופּע, ווילט זיך גענימען די שענע טעאַטער-שטיק פון אַ לאַטיינער, וואו סעם אַדלער שפּיעלט דעם קאָמישען ישיבה-בּחור.

מיר האָבּען, חלילה, נישט בּדעה אומצומאַכען אונזער קיך, אַז זי זאָל אונז קאָנען שטענדיג פערזאָרגען מיט יודישע מאַכלים. מיר בּענוצען אויך נישט קיין פּאָנטאַק אין די געוועהנליכע טעג פון אונזער לעבען. עס ווערט אונז קיינמאָל ניט איינפאַלען אין קאָפּ צו ווערען אַ זשעראַנט פון אַ יודישען טעאַטער, אום זיך צו סמאַקעווען מיט סעם אַדלער חאָטש איין מאָל אַ וואָך. די תאוה צו די אַלע זאַכען

איז נור אַ פּינטעלע, און אויף אונזערע ליפּען רוהט שוין אַנ'איראָנישער שמייכעל, ווען מיר נעהמען זיך מיט גאָפּעל צו דעם געלען בע'תנ'טען פּיש. מיר לאַכען אַליין אָב פון די נאַרישע פּינטעלעך, וואָס קריכען אַריין אַמאָל אין דער נשמה, ווי קליינע שדים'לעך. און אַזוי ווי אַ מענש איז בטבע צו זיך אַליין אַ גרויסער בעל־רחמים — איז ער זיך מוחל פאַר די נאַרישקייט, וואָס ער טהוט, און עסט מיט גרויס אַפּעטיט יודישע בעבעלעך מיט קליסקעלעך.

עס פּאַסירט אָבער אויך אַמאָל, ווען דער יודישער אינטעליגענט, דער דאָקטאָר, אָדער אַדוואָקאַט פערליערט דעם איראָנישען שמייכעל אויף זיינע ליפּען און נעהמט ערנסט פערטיידיגען די ווילטיגקייט פון דעם שד'ל, וואָס האָט זיך בעזעצט אין זיין נשמה. איטליכעס מאָל, ווען ער, אַלס גבאי, וויל פול מאַכען די קאַסע פון זיין אָרימער חברה — קויפט ער אָב מיט פערגניגען ביי דער יודישער טרופּע אַ טעאַטער־שטיק און צושיקט איבער גאַנץ שטאָדט די בילעטען.

דערביי ווייזט ער נישט־ווילענדיג אַרויס — אָדער זיין מורא'דיגע אונוויסענהייט פון יודישען טעאַטער־רעפּערטואַר, אָדער זיין נידעריגען „יודישען" געשמאַק. דער איינענער אינטעליגענט, וואָס קוועלט־אָן פון איבסען, אַנדרייעוו, הויפּטמאַן און אַנדערע גרויסע דראַמאַטורגען אין פרעמדע טעאַטערס, זיצט, מיט אַ ברייט צולאָזענעם שמייכעל אויפ'ן פּנים, ביי דער פאָרשטעלונג פון אַ „יודעלע קלאַפּ", „חינקע פּינקע" אָדער „דער אָרימער מיליאָנער". ער געניסט מיט התמדה שענע קופּלעטען פון ליעדעל: „וויל איך עסען, עסט מיין ווייב, וויל איך שלאָפען, שלאָפט מיין ווייב" א. א. וו. אָדער: „אַז מען גיט מיר — פּיק איך, וואָרום — לעולם תקח", און זשאַלעוועט נישט זיינע הענד אויף בראַוואָ־פּאַטשעריי.

נישט לאַנג בין איך געזעסען ביי אַ פאָרשטעלונג, וואָס איז געמאַכט געוואָרען פון „חברה מפיצי השכלה בישראל". די גבאים, וואָס לעבען אַ גאַנץ יאָהר מיט זייערע פּינטעלעך, האָבען אויסגעקליבען פאַר דעם אָוענד „דאָס פּינטעלע יוד". פון דעם גאַנצען יודישען רעפּערטואַר האָבען זיי קיין בעסער שטיק נישט געפונען. דאָס טעאַטער איז געווען פּאַק און פול פון אונזערע פּריווילעגירטע, וואָס פערשפּרייטען בילדונג אין פאָלק. און עס איז געווען שען צו

קוקען, ווי אונזערע בילדונגס-פערשפרייטער האבען שטארק נחת גע-קליבען פון דעם גרעבסטען באלאגאן.

צייטענווייז האב איך געטראכט: שענע בילדונגס-פערשפרייטער, וואס שטעהען אין געשמאק נישט העכער פאר א משרת ביי א קצב! נאר דערנאך האב איך זיך ארומגעזעהן, אז דא האבען מיר צו טהון מיט דעם „פינטעלע יוד", וואס איז נור א צופעליג אנשיקעניש אין דער נשמה פון אונזערע פריווילעגירטע אינטעליגענטען; אז דער איינענער יוד, וואס האט ערצויגען זיין גומען צו אונטערשיידען אין שאמפאניער-מארקע פון דער צווייטער, האט שטארק הנאה פון א מגושם'דיגען טשאלענט; אז דער היינט-מאדישער בילדונגס-פערשפרייטער ביי יודען פערמאגט נור פון דער גאנצער יודישקייט נור עטליכע פינטעלעך, און גראד אזוינע, וואס שטעלען איהם אלס געבילדעטען מענשען אין איין הויך מיט דער פערגרעבטער מאסע.

איך האב זיך דערמאהנט, אז איך האב נאך כמעט קיין איין מאל נישט געזעהן א שטיק אויפפיהרען לטובת א יודישער קולטור-חברה, וואו עס זאלען נישט זיין עהנליכע קופלעטען: „אז מען גיט — פיק איך, ווארום — לעולם תקח" — און איך האב זיך בימלעכווייז בערודיגט.

נאכמעהר, איך האב זיך שפעטער נאך גענומען איינריידען, אז פאר אונזערע בילדונגס-פערשפרייטער איז גראד „דאס פינטעלע יוד" דאס בעסטע טעאטער-שטיק, וואס בעלייכט ווי מיט בענגאלישען פייער זייער יודיש הארץ און געמיטה, חאטש אין אומגעקעהרטען זין.

און זיך צוקוקענדיג צו דעם באלאגאנעם שפיעלען פון א יודישער פראווינץ-טרופע האט זיך מיר געדוכט, אז עמיצער שטעקט ארויס אונזערע בילדונגס-פערשפרייטער א צונג, א צונג פון אלץ, וואס האט צו טהון מיט מענשען, וואס פערמאגען נור פינטעלעך, נישט די ברייטע פעסטע ליניען פון א מענשען מיט א כאראקטער, פון א פאלק מיט א פעסטען קלארען פנים.

XIII

עקביה בן מהללאל.

אין די שענע זומערדיגע טעג, ווען דאס חדר-יונגעל רייסט זיך צו דער גאס, צום טייך, — הייסט איהם דער מלמד זאגען דעם פרק, וואו ער בעקענט זיך מיט דעם מרה-שחורה'דיגען עקביה בן מהללאל'ס קוק אויפ'ן לעבען:

—„פון וואנען קומסטו? פון א... טראפען. און וואוהין געהסטו? קייען די שווארצע ערד”!

א שאטען שוועבט אריבער איבער דעם קלארען זומערדיגען טאג. אבער עס געדויערט נור א רגע, און באלד איז דער שאטען פערפלויגען: דער זומערדיגער טאג האט מנצח געווען דעם מעלאנכאלישען תנא.

אנטקעגען וואס זאג איך דאס? אנטקעגען די פערביטערטע מעלאנכאליקער, וואס קאנען נישט זעהן, ווי א מענש נעהמט א טרונק וואסער אין מויל, און דערביי איהם נישט א פרעג צו טהון: „פון וואנען קומסטו? וואוהין געהסטו?” און ווען בעת מעשה הויבט דער דארשטיגער אן זיך צו שטיקען א רגע — האבען זיי, די פערביזטע, פערביטערטע מעלאנכאליקער, א שטילע הנאה דערפון.

עס זענען פארהאן נעביך מענשען, וואס קאנען נישט זעהן ביי עמיצען א פרייע מינע, דעם גלאנץ פון בטחון אין די אויגען, דעם אפטימיסטישען בעגייסטערטען שמייכעל אויף יונגע ליפען. און בעשענקט האט זיי דער בורא מיט א שטעכענדיג חוזק'ל, מיט דעם קליינעם שד'ל, וואס מאכט קאליע דאס ביער אין די פלאשען און מאכט זויער די מילך אין די קאנען.

געפינט עמיצער אין א מיסט-קאסטען א דימענט און דערפרעהט

ער זיך מיט דער מציאה,—הויבען זיי אָן צו דרשנ'ען בזה הלשון: „וואָס קאָן מען שוין הנאה האָבען פון אַ דימענט, וואָס האָט זיך געוואַלגערט צווישען אַ לעבעדיגען קאַלאָש און אַ צוריסענעם ווינדעל“. דער מיסט-קאַסטען פערגעדעכט מעהר אָרט אין זייער קראַנקער פאַרשטעלונג, ווי דער דימענט; דער לאָך פון קאַלאָש בלייבט שטאַרקער אין זייער זכרון, ווי דער גלאַנץ פונ'ם טייערסטען אידעלשטיין. און ווען זייערע ווערטער געהען פאַרביי פאַר'ן אויער ווי דאָס זשוזשען פון אַ זלידנע-פליעג — הויבען זיי אָן אַיינצושרעקען דעם גליקליכען געפינער מיט אַלערליי התראות: „געדענק, ברודער, אַז אין אַ מיסט-קאַסטען קלויבען זיך צונויף אַלערליי באַקטעריען און באַצילען, דו וועסט נאָך חאַפען די שווינדזוכט, ווען דו וועסט זיך האָצקענען מיט דיין טייערער מציאה“.

רעדט מען וועגען אַ נייער גרינדונג, וועגען אַ נייער כלל-אונטערנעהמונג, און דערפיהלען זיי, אַז די אַטמאָספערע איז אויף אַ ווײַלע וואַרימער געוואָרען — הויבען זיי אָן, די עקביה'ס, קעלטער צו מאַכען די התלהבות מיט דעם שפּעגעס „פון וואַנען קומסטו? און וואוהין געהסטו?“ דערמאַהנען כלל-ישראל, אַז עס איז נאָך פאַרהאַן ביי יודען עמיגראַנטען, און אַז די טערקיי האָט נאָך אַלץ אַ „רויט צעטיל“ פאַר יודישע איינוואַנדערער, און אַז דער מענש נעהמט זיך פון אַ „טפה סרוחה“, און מיט דער צייט וועט ער „קייען די ערד“.

און טאָמער געפינט זיך אַ מענש, וואָס קלערט פון עפּיס אַ גרעסערע, ברייטערע נאַציאָנאַלער אַרבייט, געהען זיי שוין גאָר אַרויס פון די כלים.

„סטייטש! ווי „סמייעט“ דאָס גאָר אַ פאָלק פון קבצנים צו קלערען און טראַכטען וועגען עפּיס אַנדערש, חוץ אַלטע הויזען און צוריסענע מאַרינאַרקעס, בעת „פינף מיליאָן יודען לעבען אין דחקות“. און גלאַט גערעדט „פון וואַנען קומסטו? און וואוהין געהסטו?“

נאָר מען דאַרף נישט מיינען, אַז די פינסטערע עקביה'ס פערברייגען זייער טאָג אין הוילע קלעמעניש.

עס טרעפט אַמאָל, אַז איין עקביה בעגעגענט אַ צווייטען שפּאַצירענדיג אין „זאַקסישען“, און דעמאָלט הויבען זיי אָן איינער פאַר'ן

אַנדערע אויסצוגיסען זייער גאַל אויפֿ'ן לעבען, אויף די וועלט, אויף די נפֿשות אין הויזען און אין די איינגע שמאָלע קליידלעך.

און איינמאָל האָב איך אונטערגעהערט אַזאַ שמועס:

„שווער צו לעבען, עקבֿיה־לעבען, איך האָב היינט געלייענט, אַז אויף איטליענע שפּילקע־קעפּעל געפֿינען זיך טויזענדער באַקטעריען; אין יעדען גלאָז־וואַסער שווימען אַרום מיליאַרדען חיה'לעך. און נעכטען האָט זיך איינער פֿערסמ'ט מיט אַ קאָלבאַסע, וואָס ער האָט געקויפֿט אין אַ גרויס וואורשט־געשעפֿט. אונזער לעבען איז אין הוילע סכּנות. ווער ווייסט, צי אויף דער באַנק, וואָס מיר זיצען איצט, איז נישט געזעסען פֿריהער אַ סוחאָטניק“.

און דער צווייטער עקבֿיה האָט דערויף געענטפֿערט מיט אַ זיפֿץ, אין וועלכען עס האָט זיך געהערט אַ נחת־רוח:

„און ווען מען בעקלערט, מיין פֿריינד, אַז אין דער אמת'ן שטעהען מיר אַ מינוט נישט אויף איין אָרט — ווייל די ערד דרעהט זיך תּמיד אַרום עקוואַטאָר און אַרום דער זון — ווערט מען גאָר מבֿולבל. און, ווי איך האָב היינט געלייענט, זענען מיר אויף אַ רגע נישט זיכער פֿון אַנ'ערד־ציטערניש; דער קאָמעט, וואָס איז פֿאַר־אַ־יאָרען דורך, האָט אָנגעמאַכט אַ חורבן. מיר וועלען נאָך דערלעבען, אַז קאָפּערניקוס'עס דענקמאָל אין וואַרשאַ וועט נאָך אַמאָל ליעגען מיט דעם... אַרויף... אַ גרויסער מענש געווען קאָפּערניקוס“! — האָט ער פֿערענדיגט מיט אַ פֿערקלערטען געשמאַקען זיפֿץ.

ביי דעם געלעהרטען שמועס האָבען זיי זיך אָנגעלאָדעוועט מיט אַ פּאָר טוי'ן התראות פֿאַר'ן פּשוט'ן עולם, וואָס לעבט, ווי גאָט האָט געבאָטען, אָהן שום פּחד. און אַרויסגעהענדיג פֿון „זאַקסישען“, זענען זיך די עקבֿיה'ס פֿרעהליך אַוועק שרעקען שוואַנגערע ווייבער און קינדער אין די וויעגען מיט נייע התראות, מיט אַ רייסטער פֿון נייע סכּנות.

XIV

דער פּובּליציסט פון אַ קעז=בּלעטעל.

שיימע פּליימאַן האָט פון אַלע מלאכות גראָד אויסגעקליבּען די
פּען=אַרבּייט. פאַרוואָס? — האָט ער אַליין גוט געוואוסט. נאָר
טיעף אין האַרצען האָט ער געפיהלט, אַז אַנ'איינגעטונקטע פּען איז
גאָט די נשמה שולדיג: וואָס מען וויל, מאַכט מען מיט איהר.
נאָר מען דאַרף חלילה ניט מיינען, אַז פּליימאַן איז בּאַלד גע=
וואָרען אַ שרייבּער בּיי יודען. איידער דער אויבּערשטער האָט
איהם מזכּה געווען מיט אַ קעז=בּלעטעל „עסט געזונטערהייט“ אין
אַ גרויסער שטאָדט, און דאָרטען האָט ער פּערנומען דעם בּכבוד'י=
גען אָרט פון ע ר ש ט ע ן פ ו ב ל י צ י ס ט, — איז ער נעבּעך
געווען, ווי אַלע יודען, אַ גרויסער גע=ונד'ניק. די מעקלערײַ און
די סוחר'עריי האָבּען איהם ניט דערלאָזען זיך צו נעהמען אָפּ=
טער פאַר דער פּען. אַנ'אויסנאַהם זענען נאָר געווען די געבּענשטע
זומער=טעג, ווען אין בּאַזעל האָט זיך צוזאַמענגעקליבּען אַ ציונים=
טען=קאָנגרעס. דעמאָלט, ווען יודישע צייטונגען בּרענען ווי אויף
פייער — און צאָהלען מזומנים פאַר אַ קאָרעספּאָנדענץ פון בּאַזעל —
פלעגט שיימע פּליימאַן אַוועקוואַרפען אַלע זיינע געשעפטען און
ווערען אַ קאָרעספּאָנדענט פאַר צעהן יודישע צייטונגען. דער מסחר
מיט די קאָרעספּאָנדענצען האָט אמת געגעבּען אַ גרעסערען ריוח,
ווי יודישע מעקלעריי,—אָבּער צום אומגליק איז דאָס נור געווען
אַ סעזאָנאַרטיקעל, וואָס געהט נור אַ פּאָר וואָכען אין יאָהר, —
און שיימע פּליימאַן פלעגט ווייטער פערשווינדען פון די אויגען
פון'ם יודישען לעזער אויף אַ גאַנץ יאָהר, ווי אַנ'אתרוג נאָך
סוכּות.

ביז דאָס יודישע קעז־בלעטעל „עסט־געזונטערהייט“ האָט איהם איינגעלאַדען צו ווערען זיין „פּרימאַדאָנע“, דאָס הייסט, זיין ערשטער פּובליציסט. און שיימע פליימאַן האָט אַוועקגעוואָרפען מעקלעריי און אַנדערע יודישע פערשאָלטענע עסקים — און געוואָרען אַ שרייבער ביי יודען, אַ שרייבער, וואָס בלאָזט זיין קוהישען פּובליציסטישען שופר ניט נור אלול־צייט, נאָר אַ גאַנץ יאָהר.

די ערשטע צייט האָבען איהם גוטע תמ׳עוואַטע פריינד און מחותּנים אָבגעראַטהען זיך צו נעהמען צו אַזאַ שווערער פּרנסה. עס שטרענגט אָן דאָס האַרץ, האָבען זיי איהם גע׳טענה׳ט, און דו ווייסט דאָך, שיימע, אַז נאָך דיין געלענק־רעמאַטיזם איז ביי דיר איבערגעבליבען אַ סירכא אויפ׳ן האַרצען... ווען אָבער שיימע פליימאַן האָט זיי ערקלערט, אַז שרייבען שרייבט מען מיט דער פּען, ניט מיט׳ן האַרצען, אַז בשעת דער שרייבערי איז ער קאַלט, ווי אַ גרינער פראָש, האָבען זיך זיינע מחותּנים און גוטע פריינד בערוהיגט.

און שיימע פליימאַנ׳ס פּען האָט אָנגעהויבען פאָהרען איבער אַ געקעסטעלטען בלאַט פּאַפּיער. ווילט איהר אַ קריטיק פון טעריטאָריאַליזם — אַדרבה: זאָל מען אפשר קריטיקירען אַ ביסעל, גאָר גאָר אַ קאַפּעלע דעם ציוניזם — די פּען פאָלגט. און אפשר ווילט איהר, איך זאָל אויסשטעלען אַ פּייג אין קעשענע דער דומע — מיט דעם גרעסטען פערגניגען: גרוים איז אָבער פליימאַן געוואָרען ביים רעדאַקטאָר פון „עסט־געזונטערהייט“ אין דעם טאָג, ווען ער האָט בעקלאָגט מיט זיין פּובליציסטישער פּען דעם טויט פון אַ בעריהמטען יודישען טהוער און בעזונגען דעם „תּנאים“ פון אַ יונג פריילין, וואָס געהערט צום גרעסטען יודישען יחוס, וויל איהר פאָטער האָט מיט פלאַמענדיגע אותיות איינגעשריעבען זיין נאָמען אין דער יודישער היסטאָריע.

וועגען ערשטענס טויט האָט זיין פּען פלינק געשריעבען:

„דאָס האַרץ איז צעשניטען אויף שטיקער, די נשמה וויינט אינעווייניג אין איהר ווינקעלע, אַ מורא׳דיגער צער האָט אַרומגעכאַפּט דעם גאַנצען „איך“ און דריקט איהם מיט פייערדיגע קלאַמערען,

װעלכֿע קלעמען און „שׂרפֿה'נען דאָס לעבעדיגע פֿלייש אויפֿ'ן לײַב.

אַצונד איז דער מלאך אין מענשליכֿען געשטאַלט פֿון אונז אָבגעטהון געװאָרען. פּוסט און אונהיימליך איז אונזער װעלטעל געװאָרען; פֿינסטער און װיסט זעהט עס אַצונד אױס דאָרטען, װײל די זונען־שטראַהלען פֿון זײן עֶדעלער נשמה װאַרימען עס ניט און בעלײַכֿטען עס ניט מעהר...

„װעה איז צו אונז—אונזער זון איז מעהר ניטאָ צװישען אונז!“ באַלד דערויף האָט ער גיך אַבּיס געטהון אין אַװײנינען עפּעל און מיט אַפֿולען מויל האָט ער אַקאָמאַנדע געגעבען צו דער פּען: שרײַב איצט עפּיס אַפֿרעֶהליכֿס! און די פּען האָט אָנגעהויבען: „קוש מיך מיט די קושען פֿון דײַנע ליפּען, דען דײַן פֿרײַנדשאַפֿט איז מיר טײַערער, װי אַבעסאַראַבער װימאָראָזעק“. אונזער גרויסען העלדענס עלטסטע טאָכֿטער איז מיט מזל אַכּלה געװאָרען! הימעל און ערד צעקושט זיך, און דו, טײַערער היסטאָרישער טאַטע אין קבֿר, מאַך אַרקוד'ל, װי אַמאָל ר' נחמן ברעסלאַװער. לעזערינען פֿון „עסט־געזונטערהייט“! פֿלעכֿט קרענץ פֿאַר דער יונגער, דער עֶדעלער, דער פֿײַנער, דער היסטאָרישער כּלה. דען אויך אין דער גרעסטער שׂמחה טאָרען מיר ניט פֿערגעסען, אַז מיר זענען אַהיסטאָריש פֿאָלק, װאָס װײנט „פֿעריאָמערט, פֿערקלאָגט“.

כּלה, כּלה װײן, דו געֶהסט צו דער חופּה אַלײן. אָבער מען טאָר ניט װײנען, װאָרום אײביג טראָגען מיר אויף די ליפּען די װערטער: „ובֿא לציון גואל ונאמר אמן!“

די געניטקײט פֿון פֿלײמאַנ'ס פּען האָט שטאַרק אויסגענומען בײם רעדאַקטאָר פֿון „עסט־געזונטערהייט“. „װאָס די לײט פֿון דער פּען קאָנען“ — האָט ער אַגאַנצען טאָג זיך ניט געקאָנט אָבװאונדערן. „דאַכֿט זיך, אָט איז זײן האַרץ צעשניטען אויף שטיקער, און אָט געֶהט ער שוין אַטענצעל און שיט מיט פּסוקים, װי אַלעכֿערדיגער זאַק מיט אַרבעס...

און שײמע פֿלײמאַן איז פֿון דעם טאָג געװאָרען שוין אַזוי פֿעסט אין זײן מעמד, אַז דער רעדאַקטאָר פֿון „עסט־געזונטערהייט“ האָט אָהן איהם קײן פֿינגער אין קאַלט װאַסער ניט אַרײנגעטהון.

XV

ביים ברעג פֿון ים.

מאַנכע פֿעלקער האָבֿען ליעבֿ די הויכֿע בערג. זיי חלומ'ן פֿון די שנעעבֿעדעקטע שפּיצען. פֿון דער באַלזאַם=לופֿט אין דער ריינער הויכֿקייט. פֿון דעם קאַלטען, קריסטאַל=ריינעם ווינדטעל אויף די הויכֿע פֿעלזען. מיר, יודען, חלומ'ן אָבֿער פֿון ים.

די געוואַלטיגע ברייטקייט, די אייבֿיגע בעוועגונג, דאָס אייבֿיגע רוישען פֿון דעם ענדלאָזען וואַסערטעפּיך, וואָס וואַרפֿט זיך און שליידערט זיך, אַקוראַט ווי אַ שטאַרקע האַנד וואָלט איהם ביי די ברעגעס געשאָקעלט, די טויזענד פֿאַרבֿען, וואָס בעשיינען זיין בלוי=גרויען רוקען, די ווייסע קאַמען, וואָס צעגיסען זיך ווי גרייז=גרויע לאָקען אויף אַ יונגען געזיכֿט — אַלץ, אַלץ וואָס האָט אַ שייכֿות צום ים, ציהט=צו דאָס יודיש האַרץ.

ניט צופֿעליג זענען אונזערע גרויסע יודישע פּאָעטען די דיכֿטער פֿון דעם ים. וועלכֿען שוין דער „תהלים“ בעזינגט. די בעסטע ליעדער, וואָס האָט געשריבֿען יהודה הלוי, זענען געווען זיינע ים=ליעדער. און היינריך היינע'ס מעער=ליעד זענען די שענסטע פּערלען פֿון זיין פּאָעטישען גייסט.

צוזאַמען מיט היינע'ן מעג זאָגען דער פֿיינפֿיהלענדער יוד:

„מיין הערץ גלייכֿט דעם מעערע,
האָט שטורם, עבבע און פֿלוטה“.

דער יוד, וואָס האָט קיינמאָל זיך נישט געשטעלט מיט אַ פֿעסטען פֿוס אויף עפּיס אַ לאַנד; וואָס האָט אפֿשר צוזאַמען מיט קאָלומבוס'ן געשריען „לאַנד, לאַנד!“ אין דעם טאָג, ווען דאָס היסטאָרישע שיף

האָט דערזען פֿאַר זיך אַ פֿעסטען, האַרטען ברעג; וואָס האָט אָבער זיך אין קיין לאַנד ניט אײַנגעוואָרצעלט, — פֿיהלט, אַז דער ים, וואָס מענשען האָבען נאָך דערווייל ניט אַרומגעשטעלט מיט צוימען און גרעניצען, איז איהם אַ סך נעהנטער ווי די יבשה. דער יוד, וואָס איז אין יעדער מערכה נאָך אַלץ אַ לופֿט־מענש, האָט אַ גרעסערע קרובה׳שאַפֿט מיט דעם ים, וואו די ווינדטען בלאָזען פֿריי און פֿראַנק, ווילד און שטורמיש.

ווען מען רייסט אַרויס אַ גרעזעל מיט די וואָרצלען, ווערט דאָס אַ חוזק ביי יעדען פערשייטען ווינדטעל. אַרויף און אַראָב פֿליהט דאָס צאַרטע פלעָנצעל. אַמאָל דערנעהנטערט עס זיך צו דעם, וואָס גרעזעלעך רופֿען דאָס „הימעל", אַמאָל פֿאַלט עס אַריין אין דעם שמוציגסטען רינשטאָק. אַלץ, וואָס ס׳איז אָהן וואָרצלען, האָט „שטורם, עבבע און פלוטה", לעבט דורך די צייטען פֿון אַנ׳אויפֿגעקומענעם און פֿון אַ יורד, וואַרפֿט זיך אַרום אַהין און אַהער, ווי די וואַסער־ברייטקייט פֿון ים.

און ווער ווייס, אפשר איז דער ים אויך אַזאַ מין גרעזעלע ביי גאָט, פֿאַר וועמען „טויזענד יאָהר זענען ניט מעהר ווי איין טאָג" — אויך אַזאַ אויסגעפליקט בלימעלע, וואָס וואַרפֿט זיך אַרום צווישען די בריגעס, ווי אַ טעפּיך, וואָס עס קלאַפּט אויס דאָס דיענסטמיידעל, ווי אַ פערוועלקט בלעטעל. וואָס ווערט געשליידערט פֿון יעדען ווינד? ווי גרויס דער ים זאָל ניט זיין, ביי גאָט איז ער אַזאַ שפּילכעל, ווי דאָס יודישע פאָלק, וואָס געפינט נאָך אַלץ קיין מנוחה ניט, און וואָס גיט אַרויס פון זיך פּאָעטען, וואָס זינגען:

מיין הערץ גלייכט דעם מעערע,
האָט שטורם, עבבע און פלוטה.

XVI

אין די שטילע צימערן.

...אַז ווען אַלע זענען זיך צופֿאָהרען אויף די דאַטשעס, האָט מען איהם, דעם מאַן, דעם ברויט־געבער, איבערגעלאָזען אַליין אין די שטילע צימערן. קומט ער ביי־נאַכט, נאָך אַ טאָג אַרבייט און מיה, דוכט זיך איהם אויס אין דער אַרומיגער שטילקייט, אַז איהם האָט מען איבערגעלאָזען דאָ אַלס פּקדון. און מאַנכמאָל דוכט זיך איהם, אַז ער איז גאָר אַ נאַכט־שומר געוואָרען אויף די עלטערע יאָהרען...

די ווייכע שטוהלען זענען פֿערהאַנגען מיט ברודיגע ציכען, די בילדער אויף די וועגד זענען פֿערצויגען מיט פּאַפּיראָסען־פּאַפּיר אָדער טולענע שלייערס; אַלץ, וואָס קאָן איינזויגען שטויב אָדער ווערען אָבגעבלאַקירט פֿון דער זון, האָט מען אַרויסגענומען פֿון די חדרים און זיי פֿערשפּאַרט אויף אַ גאַנץ זומער אין פֿינסטערן קאַמער’ל.

ער שפּאַצירט דורך די האַלב־אויסגעליידיגטע חדרים, ווי אין אַ פֿרעמדער דירה, און קוקט מיט אַ צעוועהטאָגט האַרץ אויף די פֿערהאַנגענע בלינדע בילדער. נאָך וועניג, וואָס מען האָט פֿון איהם צוגענומען דאָס ווייב און קינד, נאָך וועניג, וואָס מען האָט אויף אַ ווייל צוריסען דאָס שנירעל, אויף וועלכען עס זענען אָנגעקרעלט זיינע טעגליכע געוואָהנהייטען, — מען פֿערדעקט פֿון זיין אויג אַלץ, וואָס קאָן דערפֿרישען זיין בליק, וואָס קאָן אַרויסרופֿען אין איהם אַן אַנגענעהמע ערינערונג.

מאַנכמאָל ווערט זיין האַרץ אָנגעצונדען פֿון כעס. די, וואָס אַרבייטען אַם וועניגסטען, רוהען מעהר פֿאַר אַלע, רוהען מיט אַ

זילבערן, פעסטען געוויסען, אַז די רוה האָבען זיי כשר פערדיענט. קליינע קינדער, וואָס זייער גאַנצער טאָג געהט אַוועק אין שפּיעלען זיך, ליגען איצט אויף די גרינע לאָנקעס, אין וואַלד אונטער געדיכטע בוימער, בּיי די בּרעגעס פון טייך, וואו עס וועהט אַזאַ מחיה׳דיג ווינדטעל. יונגע פרויען, וואָס אַ האַלב לעבען פערגעהט זיי בּיי דער שניידערקע און מאָדיסטקע, ליעגען איצט אין שענע פאָזעס אָנגעלעהנט אין די זומער-זעסלען און געניסען די זיסע צייט פון דעם זומער צוזאַמען מיט זייערע ליעבע חלומות. און ער, וואָס האָט אַ רגע קיין מנוחה נישט, וואָס שלאָפט נישט קיין נעכט פון דאגות און צומאַטערט זיינע נערווען פון פריה בּיז אָוועגד, — שפּאַצירט איצט אַרום אין ליידיגע צימערן, וואָס האָבען אויף מאָנאַטען לאַנג פערלאָרען דעם אַלטען, בּערוהיגענדען אָנבּליק.

נאָר דער כעס פערבּרענט גיך ווי אַ שטרויעלע און ער ווערט פלוצלונג אַ האַלבּער פילאָזאָף. נישט אומזיסט האָבען קינדער און פרויען שוין אַזאַ מזל. מען האָט זיי ליעב, און דאָס, וואָס מען האָט ליעב, וואָלט מען אייביג וועלען זעהן אַזוי שען און יונג, ווי אין דעם טאָג, ווען די ליעבע האָט אויפגעשפּראָצט אין האַרצען. דער מאַן, וואָס שטעהט נישט אויף איין אָרט, וואָס פיהלט זיך נור גוט, ווען ער איז אין אַנ׳אייבּיגער בּעוועגונג, וואָס שטויסט און ווערט געשטויסען, האָט שוין אַזאַ טבע, אַז ער וויל, אַז דאָס קינד און די פרוי זאָלען בּלייבּען אין זיינע בּליקען און אין זיין האַרצען אייבּיג דיזעלבּע, די אייבּיג נישט פערענדערליכסטע.

זיי זענען פאַר איהם, דעם שיפער אויפ׳ן ים, ווי דער לייכטטורם, וואָס ריהרט זיך נישט פון אָרט, און לייכט שטענדיג מיט דיזעלבּע ליכטיגע שטראַהלען.

און ווען אין האַרצען פון האַלבּען פילאָזאָף שטראָמט אַריין אַ וועל פון וואַרימער גוטסקייט, קוקט ער אויף די ליידיגע, נאַקעטע צימערן מיט אַ זיס-אומעטיגען בּליק און טראַכט: אַזוי האָט שוין גאָט די נאַטור אַיינגעריכטעט, אַז אַ מענש קאָן נישט

זיך בּעגליקען, נאָר אַ צווייטען. דער מענש איז אַזוי בּאַשאַפֿען, דאָס ער קאָן גליק פֿערטראָגען, קאָן דאָס אָבער נישט אָנ־נעהמען מיט די הענד. צו אַליין האָבּען מיר הענד, נאָר נישט צו דער נעמען פֿאָרטונאַ. אַ צווייטער מוז אונז געבּען די גאָל־דענע מתּנות, וואָס פֿאַלט פֿון איהר שוים.

און ער פֿרעהט זיך, וואָס ער, דער פּקדון, דער שומר פֿון די ליידיגע צימערן, האָט, גאָט צו דאַנקען, די האַנד, וואָס איז נויטיג אַ צווייטען אויף אַ ווײַלע גליקליך צו מאַכען.

XVII

אונטער'ן סכך-בוים.

...ער ליעגט איצט אַ גאַנצען טאָג אונטער'ן סכך=בוים, וואָס האָט אויסגעשטרעקט זיינע צווייגען, ווי אַ מנורה, זיינע רעהרען, און הילט=אַיין אין שאָטענס זיין מאַטען קערפּער, מאַט פֿון דער גרויסער היץ. אין קאָפּ קריכען די געדאַנקען, ווי די רע=דער פֿון אַ וואָגען אין געדיכטען זאַמד, ווי דאָס בלוט אין די אויפֿגעדראָלענע בלאָהע אָדערן, ווי די ווערעמלעך אויף דעם אויסגעטריקענטען בלאַט: פֿאַר זיינע אויגען בעוועגט זיך פֿויל דער פּאַס פֿון טייך, וואָס שפּיגעלט אָב פּוכיגע ווייסע וואָלקענס, אַ בלאָהען הימעל און אַ באַרגיגען גרינעם ברעג. אַ וואַרימע שטיל=קייט נעהמט אַרום דעם גאַנצען שטח. די שפּיציגע הייסע שטראַהלען האָבען פֿעריאָגט פֿון דער יבשה אַלץ, וואָס לעבט און קריכט, פֿעריאָגט אין די נעסטען, אין די גריבער און אין די לעכער, אַקוראַט, ווי איהם אונטער'ן געדיכטען שאָטען פֿון בוים.

די קריכענדיגע געדאַנקען קומען אַלץ נעהנטער און נעהנטער. באַלד וועלען זיי שוין אַריין אין דעם פּאַלאַץ, וואָס דער מענש רופֿט דאָס אָן כח הדמיון, הכרה און דעסגלייכען. עס טרע=טען פֿאַר איהם אַרויס אַלץ קלאָרער און קלאָרער די טעמפּלען פֿון אַנ'אינדישער שטאָדט, די בודיסטישע הייליגטימער, וועל=כע דרעמלען אין דער שטילקייט פֿון אַ פּאַלמען=וואַלד. און ער דערזעהט דעם „בן מלך" פֿון ר' יהודה הלוי, גויטאַמאַ, בו=דאַ, וועלכער קוקט מיט פֿערשטיינערטע, קאַלטע גלייכגילטיגע אויגען אויף אַלץ אין דער וועלט.

ער טראַכט: נאָר די גרויסע טראָפּישע היצען האָבען געקאָנט אָנפילען אַ מענשענ'ס האַרץ מיט אַזאַ מורא'דיגער גלייכגילטיגקייט. אונטער דעם פייער פון אַנ'אינדישער זון ווערט צושמאָלצען דער „איך" פון אַ מענשען, ווי אַ צינערנער קנאָפּ אין אויווען. די גאַנצע נאַטור אַרום האָט נור איין רצון: וואָס גיכער נעלם צו ווערען און צוגעהן אין דעם אֵין-סוף, ווי אַ רויך פון אַ קוימען. דער בודיסטישער געדאַנק, אַז איטליכער מענש מוז שטרעבען צו „נירוואַנאַ", ד. ה. — נעלם צו ווערען נישט נור אויף דער וועלט, נאָר אויך אין אַלע אַנדערע וועלטען—האָט נור געקאָנט געבאָרען ווערען אין אַ לאַנד, וואו דער קערפּער צורינט פאַר היץ, וואו די בוימער וואַרפען זומער-צייט אַראָב זייערע בלעטער, ווי ביי אונז ווינטער-צייט, וואו שלאַנגען און עקדעשען אַנטלויפען פון דער פלאַקערנדיגער זון אין די טיעפסטע בעהעלטענישען פון אַלערליי זומפּען; בעת איטליכער פיהלט, אַז דער גוף איז אַנ'איבעריגע משא, און נישט נור דער גוף, נאָר אויך די נשמה, וואָס פערליערט איהר בויגיגקייט, איהרע לייכטע פליגעל, ווערט שווער און קריכענדיג כמעט ווי אַ גשמיות'דיגער חומר.

אויך דער פראָסט, די אייזיגע קעלט שמיעדט-צו די גליעדער פון אַ מענשען און גיט איהם צו פיהלען די שווערקייט, די משא פון גוף. אָבער אינאיינעם מיט דער משא שלעפּט זיך נאָך צוערשט דער וועהטאָג און שפּעטער, אַ ווייל'ע פאַר דעם טויט, קומט אויף איהם אַרויף אַזאַ וואַרימקייט, וואָס וויעגט-איין זיין נשמה מיט די בעסטע חלומות.

די היץ אָבער צוגיסט זיך אין די גליעדער אָהן אַ שום שטאַרקען געפיהל. סיי דער וועהטאָג, ווי די פיעבערהאַפטע פאַנטאַזיע, וועקען נישט אויף די דינע פעדים פון אַ לעבען, וואָס האַלט ביים גוסס'ן. אַלץ ווערט כלה, אַלץ ווערט עפּיס ווי נעלם און עס בלייבט נור איין געפיהל, אַז דאָס נעלם-ווערען זאָל שוין זיין אינגאַנצען, זאָל שוין זיין ווי דער גראָבען אויפ'ן ים, וואָס אַ שיף האָט איהם אויסגעשניטען און וואָס די קומענדיגע וועלען פערגיסען איהם און לאָזען פון איהם קיין זכר נישט.

... און ער טראַכט מיט אַ פולען געדאַנק ווייטער:

דער גרויסער בודאַ, וואָס האָט פערקערפּערט אין זיך אַלע ליידען

און פּיין פֿון די לעבעדיגע בעשעפֿענישען אין זיין לאַנד, האָט אויך געפֿיהלט מיט אַ גענִיאַלען האַרצען די פּיין פֿון אַ מענשען, וואָס ווערט לעבעדיגערהייד צוגאָסען פֿון היץ, ווי אַ צינערנער קנאָפּ. אין זיין רעליגיאָנס-פֿילאָזאָפֿיע רײדען אויפ'ן קול די טראָפּישע היצען פֿון אַ לאַנד, וואָס איז געוואָרען אַ גרויסער שמעלץ-קעסעל, אַ וואונדערליכע כלי, וואָס צושמעלצט אויך די טייערסטע חפֿצים אין אַ געדיכטער פֿליסיגער מאַסע. דאָס רעדט דער אויסגעמאַטערטער הינדו, אויסגעמאַטערט פֿון היץ, און וואָס האָט נור איין געדאַנק — וואָס גיכער צורונען און נעלם צו ווערען. און עס דוכט זיך איהם, אַז נור איצט, ליעגענדיג אַ פֿער'חלש'טער אונטער'ן סכך-בוים, האָט ער דערטאַפּט דעם טיעפֿערן זין פֿון אַ בודיסטישער פֿילאָזאָפֿיע...

... ווי נור ער איז אָבער אַרויס פֿון אונטער'ן בוים, און איז אַריין אין דער זון פֿון אַ וואַרשויער הייסען טאָג, — האָט ער שוין פֿערגעסען אָן דעם „נייעם געדאַנק“ זיינעם, און עס איז איבעריג געבליבען ביי איהם נור איין געפֿיהל, איין רצון — וואָס גיכער נעלם צו ווערען, נעלם צו ווערען, ווי אַ צינערנער קנאָפּ אין טעפּעל פֿון אַ חדר-יונגעל, וואָס שמעלצט אויס אַ דריידעל אויף חנוכה.

XVIII

אנ'אלטער הענגליכטער.

(די ימים־נוראים־טעג אין בערלין).

איהר געהט דורך די קאַלטעדיגע גאַסען, פֿריעדריך־שטראַסע, לייפּ־ציגער־און קעניגשטר., און טרעפֿט אויף איטליכען טריט בלינדע שויבען און פֿערמאַכטע טהירען. נעבען דער בערזע, אין בערזען־קאַפֿע זעהט איהר בלאָנדזשען אַ פּאָר לעדיגגעהער. דער פּלאַץ, וואָס איז שטענדיג געפּאַקט מיט אַלערליי בערזען־טיפּען, איז ווי אויסגעלעדיגט. דערפֿאַר איז אין גרויסען און קלײנעם טיער־גאָרטען קיין באַנק ניט פֿריי. אויסגעפּוצטע יודישע דאַמען שפּאַצירען אַרום מיט דעם יום־טובֿ'דיג געקליידטען מאַן אין די אַלעען. הינטער זיי שלעפּט זיך נאָך די „שפּרעוואַלדער“ באָנע מיט דעם נאַציאָנאַלען „קאָפּפּוץ“ און די ברייטע אָנגעקראָכמעלטע אונטעררעק, וואָס פֿיהרט ביים האַנד „יונג־איזראַעל“. דאָס האָט מען געבראַכט צו פֿיהרען טאַטע־מאַמען די יונגוואַרג, גראָד אין דער צייט, ווען מיעד ווערענדיג פֿון לאַנגען דאַווּנען־הערען, האָבען זיך די עלטערען געלאָזען געהן אין די גרינע אַלעען. אַ פּאָר הונדערט טויזענד „דייטשע בירגער יודישען גלויבענס“ האָט פּלוצלינג פֿערוואָלט זיך דאַוונען, און אַזוי ווי עס קלעקען ניט קיין סינאַגאָגען פֿאַר אַזאַ מחנה יודען, האָט מען פֿאַר די ימים־נוראים־טעג אָבגעדונגען אַלע גרעסערע זאַלען אין פֿערשיעדענע טיילען פֿון בערלין. פֿון דער פֿילהאַרמאָניע, וואו ניקיש בעווייזט זיך אַלע ווינטער מיט זיין דיריזשער־שטאָק, ביז דעם „פֿעענפּאַלאַסט“, וואו בעבעל רעדט אָפֿט פֿאַר 5—6 טויזענד אַרבייטער, און וואו אַ גאַנץ יאָהר הויבען די פֿיסלעך מיטעלמעסיגע

שאַנסאָנעטינס און טאַנצען „קעק־וואָק“ פּעך־שוואַרצע נעגערס; פון „אונטער־די־לינדען־טעאַטער“, וואו יונגע טאַלענטען ווייזען זייער דעקאַדענטישע השגה ביים שפּילען פון די נייעסטע מעטערלינקס און אַנדרעיעוו׳ס פּיעסעס, ביז דעם „הערענפעלד־טעאַטער“, וואו די צוויי ברידער הערענפעלד שפּילען טאָג־טעגליך זייערע יודיש־דייטשע פּאַרסען „ענדליך אַליין“, „קלאַבעריאַש“, „פרוי ראָזאַ טורטעלטויב ביים האָפּבאַל“ א. א. וו., — אומעטום האָבען יודען פערשפּרייט זייערע נעצען פון פרומקייט און יודישקייט. אַלע די דאָזיגע זאַלען האָבען זיי מיט אַמאָל פערוואַנדעלט אין אַ מקום־קדוש, מיט אַן אָרון־קודש, אַ בימה פאַר׳ן פּרעדיגער און אַ מזרח־וואַנד פאַר׳ן בעל־תפילה.

אין די לאָזשעס פון די פערשיעדענע „וואַריעטע־טעאַטערס“ זיצען איצט יודישע צניעות מיט אַ הוט “dernier cri” אויף די קונציג פריזירטע פּנימ׳לעך. דער פּאַרטער האָט הויך די שטוהלען נאָך שטענדערס צווישען, און איבער די פּרעק פון די דאַוונערס ציהט זיך אַ ברייטער זילבערגרויער באַנד, אַ זכר פון אַ טלית׳ל.

די סצענע, וואו אַ לאַנאַ באַריסאָן האָט געוואונקען מיט איהרע שטרוי־דינע פיסלעך, האָט איצט פערנומען דער אָרון־קודש, דער שטוהל און טישעל פון׳ם יונגען פּרעדיגער, וואָס וועט אין די העכסט קריטישע מאָמענטען, למשל, פאַר „ונתנה תקף“, אָדער נאָך „כל־נדרי“ האַלטען זיין דרשה און זיך „רעדליך“ בעמיהען נאָכצימאַכען דערביי די בעוועגונגען און דעם פאַסטאָר־טאָן פון אָבער־ראַבינער ד״ר מאַיבוים.

אַ פּאָר הונדערט טויזענד יודען האָבען מיט אַמאָל בעקומען אַ יצר־הרע צו אַ ראַבינער אַ פּרעדיגער. ווי גרויס עס זאָל ניט זיין דאָס ראַבינער־סעמינאַריום אין בערלין, אַלץ איז זי ניט אימשטאַנד צו פערזאָרגען כלל־בערלין מיט פּאַרטיגע פּרעדיגער. און מען מוז שוין פאַר ליעב נעהמען מיט סעמינאַריסטען־קאַנדידאַטען, מיט ניט־געענדיגטע שילער פון דער ראַבינער־שול, ביי וועמען עס האָט נאָך ניט אָנגעהויבען צו שפּראָצען דאָס בערדעל. און אין די ראש־השנה טעג קאָן מען זעהן, ווי נעבען דעם שאָטען פון לאַנאַ באַריסאָן שטעהט און דאַוונט אַן׳עמבריאָלאָגישער ראַבינערעל און זוכט מיט שווייס אויפ׳ן שטערן, איינצוחזר׳ן זיך די קומענדיגע רעדע.

ער טאָג איז פאַר איהם אַנ׳אמת׳ער יום-הדין, און קיינער פיהלט ניט אַזוי די ערנסטקייט זיינע, ווי דער אָרעמער ראַבינער-שילער! אויף די שטוהלען אין פּאַרטער, וואו מען האָט נאָך איינגעבעטען אַזוי נאָכלעסיג געהאַלטען דאָס פּראָגראַם-בלעטעל פון דער אָוענד-פאָרשטעלונג — זיצען איצט יודען און בלעטערן די מחזורים. טאַטעס ווייזען אָן דעם זוהן דעם גימנאַזיסט, — שוין אַ דערוואַקסענער בחור׳ל, אין קורצע הויזען מיט שניר-שטיוועל און שוואַרצע זאָקען — דעם סדר פון דאַווענען; אָפטמאָלס ווייס דער טאַטע אַליין ניט וואו מען האַלט. אָפטמאָלט פערביטען זיך טאַטע און זוהן די יוצרות; דער גימנאַזיסטעל, — שוין אַ מיטגליעד פון אַ נאַציאָנאַל-יודישען פער-איין — פיהרט דעם טאַטען דורך דעם פינסטערען לאַבירינט פונ׳ם בייכיגען מחזור. און סוף-כל-סוף זענען פאָרט די דאַווענער אַ כח געניטער אין אַ קאָנצערט, ווי אין דער סימפאָניע פון אַ ימים-נוראים׳דיגען דאַווענטאָג. דאָרטען ווייסען זיי גאַנץ גענוי, ווען עס ענדיגט זיך דער מוזיקאַלישער זאַץ. וואָס אָנבעלאַנגט דעם מחזור,— קאָן נר איין גאָט זיך מרחם זיין אויף זיי! חוץ דעם בחור׳ל, דעם פּרע-דיגער, וואָס שטאַמט אַליין פון גאַליציען, פיהלען זיי זיך, ווי בלינדע, און טאַפּען דעם מחזור מעהר מיט די פינגער, ווי מיט די אויגען. נעבען לאַנגע באַריסאָנ׳ס שאָטען, — אויף דער שאָטען איז פיעל סימפּאַטישער, ווי דער גאַליצישער בחור׳ל מיט די ווײנפערלעך אויף די באַקען — בעווייזט זיך דער פּרעדיגער. מיט אַ בת-קול פון ד״ר מאַיבוים ערקלערט ער דעם עולם, אַז זיי זאָלען ניט מיינען, אַז זיי זענען ניט זינדיג. פאַר גאָט זענען אַ—אַלע, אַ—אַלע, אַ—אַלע זינדיג. נאָר — אָבעסען זיך דאָס האַרץ דאַרף מען ניט. עס זענען אָפּעָן די „תשובה-טהאָרען“ און ווען מען „בעט אינברינסטיג“, האָרכט גאָט און פערציידעט, ווייל ער איז איין „אל רחום וחנון“ און בעטען דאַרפען מיר נור, אַז עס זאָל אומעטום הערשען פריעדען. און מיר דאַרפען דאַנקען די פּאָרזעהונג, וואָס האָט אונז געגעבען אַזאַ לייטזעליגען קייזער, וואָס שירמט דעם פריעדען אין איראָפּא. „רען ויר, יודען, טרייע בירגער, בעטען שטענדיג פאַר פריעדען״ א. אַ. וו. א. אַ. וו.

אָבער לאַנג זיין צוגעבונדען צו דער פרומער פילהאַרמאָניע אָדער פּעָנפּאַלאַסט איז דער בערלינער יוד ניט געוועהנט. נאָכ׳ן פּרעָ-

זיגער׳ס דרשה פֿערלאָזט ער די שוהל, געהט שעפּען לופֿט אין די גרינע אַלעען, וואָס שיינען איצט מיט אַזאַ מילדען הערבסטיגען זונענשיין.

און געהענדיג דורך די גרינע אַלעען, — פֿערטראַכט זיך מאַנכער וועגען זיך, זיין יודענטום און זיין בעציהונג צום פֿרעדיגער און יודישען מחזור. און דעמאָלט דערטראַכט זיך דער „דייטשער בירגער יודישען גלויבענס״, אַז אַ גאַנץ יאָהר איז ער אייגענטליך אַ דייטשער בירגער; נאָר עטליכע טעג אין יאָהר ווערט ער עפּיס אַ מחותּן מיט אַן אַלטערטימליכען גלויבען, אַלטערטימליך, ווי די געגענשטענדע, וואָס שטעהען אין „צייגהויז״ אויפֿ׳ן שלאָס־פּלאַץ; אַזאַ מין אַנטיק, ווי די אַלטע קאַנאָנען פֿון הערצאָג פֿון בראַנדענבורג. און ניט נור אַ מחותּן! ער אַליין ווערט עפּיס אַזאַ מין אַנטיק פֿון אַ מוזעאום, ער מיט׳ן טלית׳ל, מיט׳ן מחזור מיט דעם וואונדערליכען אַלט־סעמיטישען לשון אין מויל און די אַלטע מוזיקאַלישע קלאַנגען פֿון אַ „ונתנה תוקף״ און אַ „מפּני חטאינו״ אין אויער. ווען ניט זיין גימנאַזיסטעל ביים זייט און זיין ווייבעלע מיט׳ן ניי־מאָדישען פּאַריזער הוט — וואָלט שוין צווישען איהם און אַ הפֿץ אין אַ מוזעאום גאָר קיין חלוק ניט געווען. דען פּונקט ווי אַן אַלטערטימליכען חפֿץ האָט מען איהם מיט אַמאָל אַנידערגעשטעלט צווישען עהנליכע אַנטיקען. זיין בערזענאַויג פֿון אַ גאַנץ יאָהר בלאָנדזשעט איצט אַרום איבער אַן עמוד, אַן אָרון־קודש, איבער די זילבערנע ידים פֿון אַ גראָלטען פּאַרמעט־ספר — פֿון אַ ספֿר, וואָס לעבט שוין טויזענדער יאָהרען אין מענשענס גייסט.

ווי דורך אַ כשוף איז ער מיט אַמאָל פֿערוואַנדעלט געוואָרען אין אַן אַלטען טייערען חפֿץ, ווי למשל, אַן אַלטער העגגלייכטער פֿון טיטוס׳עס צייטען. און אַזוי ווי אַלטע געגענשטענדע האָבען ליעב די האַלבע דונקעלהייט פֿון אַ מוזעאום, — זיצט ער איצט אין אַ זאַל, וואָס האָט קיינמאָל ניט געזעהן די גאַנצע זון, און וואו פֿלאַמען פֿון וועקסענע ליכט האָבען שטענדיג געוואָרפֿען זייערע לאַנגע ציטערדיגע שאָטענס.

געהענדיג דורך די גרינע אַלעען, געאַרעמט מיט זיין שען ווייבעל אין פּאַריזער הוט, דערפֿיהלט פּלוצלינג דער „דייטשער בירגער יודישען גלויבענס״. ווי אַ ברייטע גאווה שפּאַרט איהם ביז צו האַלז.

ער איז שטאָלץ, וואָס צייטענווייז איז ער ניט ווייניגער ליעב און טייער, ווי אַן אַלטערטימליכער חפץ, וואָס זיין יחוס ציהט זיך ביז צום הענגלייכטער אין טיטוס־צייטען, וואָס ער איז ימים־נוראים־טעג צוגלייך אַ דייטשער בירגער און אַ זעלטענער אַנטיק, וואָס ווינקט זיך שוין איבער מיט די ערשטע גרינדער פון דער קייזערליכער האָהענצאָלערן־משפחה. ער דערמאָהנט זיך אָן היינע'ס ווערטעל: דאָס ווען פון יודען וואָלט נור איבערגעבליבען איין מענש אויף דער וועלט, — וואָלט מען דאָך ניט געשוינט קיין מיה און קאָסטען צו פאָהרען זעהן דעם איינציגען יורש פון אַלטען פאָלק. און ער פיהלט, אַז ביי זיך איז איטליכער איינער, אַז אויך ער האָט געמעגט זיין דער איינ־איינציגער יוד, צוליעב וועלכען מען וואָלט אויסגעפאָהרען אַ וועלט, נור איהם צו זעהן.

די גאַנצע גאווה פון אַ קינד פון אַן אַלטער דינאַסטיע קלייבט זיך אַריין אין האַרצען פון בערלינער יודען, דעם קאָמערציען־ראַטה; ער דריקט פעסטער דעם אָרעם פון זיין ווייבעלע — און ער האָט אַ גרויסען גייסטיגען פערגעניגען פון זיין יודענטום...

מיט אַמאָל פאַלט זיין בליק אויף אַ יונגען מאַן אין אַ שוואַרץ העמדעל און אַ טיפּישען יודישען נאָז, וואָס האָט זיך אויפגעהויבען מיט אַ „הייפליין עלענד", — ווי די דייטשען רופען אַ רוסישע קורסיסטקע, — פון אַ באַנק און אויך זיך געלאָזען געהן שפּאַצירען.

ער האָט באַלד דערקענט אין איהם אַ רוסישען „גלויבענסגענאָסען".

„אויך ער איז אַזאַ מוזעאומס־אַנטיק, ווי איך" — האָט ער פּלוצלינג אַ טראַכט געטהון און ס'איז איהם געוואָרען פינסטער אין די אויגען — „אויך ער איז אַ קינד פון אַן אַלטער דינאַסטיע, אויך ער האָט געקאָנט זיין דער איינער, צו וועמען מען וואָלט געפאָהרען פון דער גאַנצער וועלט".

און זיין ברייטע גאווה איז שנעל צעקראָכען, ווי שוים.

ער האָט זיך פּלוצלינג ענטשלאָסען אַריינצוגעהן אַ ווייל מיט דער פרוי אין אַ קאַפע.

אינהאלט;

I קריטישע אַרטיקלען:

דריי שטעדטלעך 5
שלום יעקב אַבראַמאָוויטש 30
אַנ'אייניקעל דעם זיידען 39
מעמואַרען־ליטעראַטור 58
צו דער יודישער טעאַטער־פּראַגע . . . 71
די סכנה פון היינטיגער יודישער דראַמא . 79

II ליטעראַרישע געשפּרעכען:

ה. צייטלין 87
אַברהם רייזען 92
דר. נתן בירנבוים 97
ל. קאָברין 103

III נאָטיצען פון א קריטיקער:

ל. שאַפּירא 113
דוד איינהאָרן 118
ז. ליבין 122

IV שטריכען און געדאַנקען:

I די יודישע גאַס 129
II מען לייזט נישט 132
III אויך בין הזמנים 135
IV יודישער יחוס 138

V בר מצוה 141
VI אַ שמועס 144
VIII אַ גאַסט איז געקומען 149
VII די אויסלענדער 146
IX מען איז זיך מתעסק 152
X אַ יודישער באַל 155
XI אַ יודיש בוך 158
XII דאָס פינטעלע יוד 161
XIII עקביה בן מהללאל 164
XIV דער פובליציסט פון אַ קעז בלעטעל . 167
XV ביים ברעג ים 170
XVI אין די שטילע צימערען 172
XVII אונטערן סכך בוים 175
XVIII אַנ'אַלטער הענגלייכטער . . . 178

דרוק=פעהלער.

זייטע	שורה	געדרוקט:	דאַרף זיין:
13	1	אַנשטאַלטען	געשטאַלטען.
150	20	אין	און.
170	5	(פון אונטען) גלייכט דעם מעערע	גלייכט גאַנץ דעם מעערע

ז. 12 דאַרף מען לייענען די 4-טע שורה פון אויבען, און דערנאָך די 3-טע.